

ตอบ ดร.มาร์ติน: ดลถิ่นอริยชน

สตรีหลุดพ้น ขึ้นเหนือมหาพรหม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ตุลาคม ๒๕๕๕

ตอบ ดร.มาร์ติน:

ดลทินอริยชน สตรีหลุดพ้น ชั้นเหนือนมหาพรหม

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — ตุลาคม ๒๕๕๕	-----	เล่ม
- ทุนพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน	-----	เล่ม
- คณะผู้สร้าง	-----	เล่ม

ปก:

สถานที่ติดต่อ: วัดญาณเวศกวัน

ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

โทรศัพท์ ๐๒ ๔๘๒ ๑๕๕๒, ๐๒ ๔๘๒ ๓๓๖๕, ๐๒ ๔๘๘ ๔๓๓๖

พิมพ์ที่:

คำปรารภ

หนังสือ *ตอบ ดร.มาร์ติน: ตลิ่งนอริยชน สตรีหลุดพ้น ขึ้นเหนือ มหาพรหม* นี้ มีชื่อเรื่องเริ่มด้วยคำว่า “ตอบ ดร.มาร์ติน” เหมือนกับเล่มก่อนที่ชื่อว่า *ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี* ทั้งนี้เพราะเกิดจากการตอบคำถามของ Dr. Martin Seeger เช่นเดียวกัน แม้ว่าเล่มนี้จะเป็นเพียงการตอบคำถามเพียงเล็กน้อยทางจดหมาย ต่างจากเล่มก่อน ที่เป็นการตอบคำถามในการสัมภาษณ์อันไม่ต่อเนื่อง ข้ามเวลาเป็นปีๆ

นอกจากนั้น “ตอบ ดร.มาร์ติน” เล่มนี้ แม้ไม่ได้ตั้งใจไว้ ก็เหมือนสืบต่อจากเล่มก่อนนั่นเอง เพราะเป็นการตอบคำถามที่ปรารภ “ตอบ ดร.มาร์ติน” เล่มก่อนนั้น (ไม่นับคำถามพิเศษที่ฟ่วงมาด้วย)

หวังว่าคำตอบที่กลายเป็นหนังสือเล่มใหม่นี้ จะเสริมประโยชน์ของหนังสือเล่มก่อนนั้น โดยชี้บางจุดให้ชัด เสริมความเข้าใจในบางแง่ และเพิ่มขยายความรู้ที่ประเทืองปัญญา

ขออนุโมทนาทุกท่านที่ช่วยกันทำกิจอันนี้อาจจะออกผลเป็นประโยชน์ ในการเจริญธรรมเจริญปัญญายิ่งขึ้นไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

คำปรารภ

ก

ตอบ ดร.มาร์ติน:

ดลถิ่นอริยชน สตรีหลุดพ้น ชั้นเหนือมหาพรหม ๑

จดหมายจาก *Dr. Martin Seeger* ๑

ตอน ๑: สตรีไม่เป็นมาร แต่ผ่านชั้นเหนือมหาพรหม ๗

ตอน ๒: ช่วยกันให้สตรี ได้สิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งมวลพุทธิการ่วมสาธุการ ๑๕

ไม่ได้ยอมรับว่าภิกษุณีไม่ได้ร่วมงานสังคายนา ๑๖

พระสารีบุตรจงใจฝ่าฝืนพระวินัยบัญญัติหรือ? ๑๘

ศึกษาเรื่องเก่า ดูคำเล่าเรื่องพระสังฆมิตตาบวชภิกษุณี ๒๙

ตอบคำถามแถม:

คฤหัสถ์เป็นอรหันต์ จะสิ้นชีพวันนั้น ถ้าไม่บวช? ๓๗

ย้อนไปดูต้นแหล่งเรื่องเดิม ๔๐

การฝากชีวิตให้พึ่งพาอารมณืตื่นเต้น ไม่เป็นวิถีของอริยชน ๔๓

ลองมองความหมายเพื่อไว้ถืออย่างหนึ่ง ๔๖

จากบ้านบวชออกไป กลายเป็นเข้ามาอยู่ในวัดในสำนัก ๕๑

บุคคลเดียวที่ไม่ชอบบรรพชา ข้ามไปขออุปสมบททีเดียว ๕๙

มีพิเศษอะไร จึงไม่ต้องขอบรรพชา ๖๔

ทำอย่างไรจึงเรียกว่า บรรพชาอุทิศพระพุทธรเจ้า ๗๑

ว่าตามท่าน ไม่มีคฤหัสถ์อรหันต์จะมาติดขัดการบวช ๗๔

ตอบคำถาม:

อยากเกิด เป็นหญิง หรือ เป็นชาย เลือกได้ แต่ไม่ว่าเอาอย่างไร ขอให้พัฒนาเป็นอริยชน	๗๗
จะเกิดเป็นหญิง หรือจะเกิดเป็นชาย เตรียมตัวเลือกได้	๗๘
ตัวอย่างสตรี ที่เกิดเป็นเทพบุตร	๘๑
ปรุ้งแต่งอย่างไร จะได้พอใจ	๘๗
เกิดเป็นคน จะเป็นหญิงหรือชาย ก็อยู่กันให้ดี	๙๑
หญิง-ชาย พัฒนาเป็นอริยชน คู่ครอง พัฒนาเป็นคู่ชีวิต	๙๔
หญิง-ชาย พัฒนาเป็นอริยชน พันแข่ง-ข่ม สร้างสังคมที่เสมอสมาน	๙๘
 ผนวก: รู้จักอรรถกถา	 ๑๐๗

(จดหมาย จาก Dr. Martin Seeger)

บ้านภาณุ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

ขอกราบนมัสการท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่เคารพอย่างสูง

หลังจากที่ผมได้มีโอกาสกราบและสนทนากับท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่วัด
ญาณฯ เมื่อวันที่ ๑๘ ที่ผ่านมา ผมได้กลับมาอ่านหนังสือ “ตอบ ดร. มาร์ติน
พุทธวินัยถึงภิกษุณี” ที่เขียนโดย พระภิกษุณีสุโพธา (ท่านมรณภาพแล้ว
เมื่อไม่นานมานี้เอง ด้วยโรคมะเร็ง) อีกครั้งอย่างละเอียด ท่านสุโพธา
เขียนในหนังสือเล่มนี้ว่า “อาตมาเองเขียนหนังสือเล่มนี้มาช่วยตอบ ดร.
มาร์ติน” (หน้า(๗) และที่อื่น (หน้า ๓) ”การที่ฝ่ายคัดค้านการรื้อฟื้นพระ
ภิกษุณีสงฆ์นำหนังสือเล่มดังกล่าว [มาร์ติน: “ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย
ถึงภิกษุณี” โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์] มาอ้างอิงอยู่บ่อยครั้ง ทำให้อาตมา
รู้สึกว่ หนังสือเล่มนั้น เป็นเสมือน “คำพิพากษา” ที่อาตมาไม่อาจยอมรับ
ได้” ซึ่งผมพออนุมานว่า น่าจะเป็นวัตถุประสงค์หลักของท่านในการเขียน
หนังสือเล่มนี้ (ท่านสุโพธาได้เขียนในหน้า ๒ ไว้ว่า “ตอบ ดร.มาร์ตินฯ”
โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์ “กลายเป็นเสมือนคัมภีร์ เสมือนตำราที่ไว้ใช้
อ้างอิงสำหรับการจะคัดค้านการรื้อฟื้นพระภิกษุณีสงฆ์ได้อย่างเบ็ดเสร็จ
เด็ดขาดในยุคนี้”) เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้เสร็จ ผมเห็นว่า ทั้ๆ ที่ คิดว่า
ท่านสุโพธาอาจจะไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของหนังสือ “ตอบ ดร.มาร์ตินฯ”
โดยท่านเจ้าคุณอาจารย์อย่างเต็มที่ แต่ก็มีบางข้อในหนังสือของท่าน
สุโพธาที่น่าสนใจและน่าคิด ในขณะเดียวกัน ผมก็คิดว่า มีหลายข้อที่
ท่านสุโพธาได้พูดถึง แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้เขียนอธิบายอย่าง
ชัดเจนแล้ว (อย่างน้อยในสายตาของผม) เพราะฉะนั้น ผมจึงรวบรวม
เพียงแต่ข้อที่ผมเห็นว่า น่าสนใจและน่าคิด หรือ ข้อที่เห็นว่าเป็นข้อหลักๆ
ในหนังสือของท่านสุโพธา มากราบเรียนท่านเจ้าคุณอาจารย์

นอกจากนี้ ก็ยังมีอีกข้อหนึ่งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหนังสือของท่านสุโไพธาโดยตรง แต่เป็นข้อธรรมที่เกี่ยวกับฐานะของผู้หญิงในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นข้อที่ผสมสัจยะมาเป็นเวลานานแล้วพอสมควร ลูกศิษย์ของผมที่มหาวิทยาลัยลีดส์ (ประเทศอังกฤษ) ก็มีคำถามในเรื่องข้อธรรมนี้เรื่อยมาเหมือนกัน ซึ่งผมรู้สึกว่าคุณไม่เคยสามารถตอบคำถามนี้ได้ที่น่าพอใจ

สี่ข้อที่ว่ามีดังนี้

๑. ใน หนังสือ “ตอบดร. มาร์ตินฯ” โดย พระภิกษุณีสุโไพธา ท่านได้เขียนในหน้า ๑๕ ว่า “พระสารีบุตรท่านไปสั่งพระภิกษุวัดที่อยู่ใกล้ๆ บ้านน้องชายท่านว่า หากมีใครอ้างว่าเป็นน้องของท่านมาขอบวช ให้บวชให้ได้เลย ไม่ต้องรอกถามพ่อแม่เพราะพ่อแม่ท่านเป็นมิชฌาติกุญฐิ หลังจากนั้นเรวตขกุมารก็หนีพ่อแม่มาขอบวชจริงตามนั้น พระท่านก็บวชให้ตามที่พระสารีบุตรขอไว้... จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า พระสารีบุตรรู้พระวินัยอยู่ก่อนแล้วว่า ผู้บวชจะต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ก่อน แต่ท่านจงใจฝ่าฝืนพระวินัยบัญญัติข้อนี้ เพื่อแลกกับการได้บวชของน้องชายท่าน ซึ่งก็ได้ผลคุ้มค่า” ท่านเจ้าคุณอาจารย์เห็นอย่างไร เรื่องนี้เป็นอย่างไรแน่
๒. ตามพุทธบัญญัติบวชภิกษุณีเพิ่มได้เพียงหนึ่งรูปในสองปีต่อปวัตตินีหนึ่งท่าน ทว่าท่านสุโไพธาเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “พระมหินทร์เถระให้เชิญพระนางสังฆมิตตาอรหันตเถรี (จากอินเดีย) เดินทางพร้อมภิกษุณี ๑๑ รูปไปประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ศรีลังกา พระนางได้บวชให้ภิกษุณีจำนวนนับหมื่นๆ [มาร์ติน:

แหล่งข้อมูลก็คือ คัมภีร์ทีปวงศ์ ปริเฉทที่ ๑๘]... เราจึงพิจารณาได้ว่า ถ้าหากอารามที่พักมีเพียงพอ และปวัตตินีมีกำลังดูแลบวชจนได้ก็ไม่ใช่ปัญหาที่จะต้องยกพระวินัยข้อนี้ขึ้นมาขัดขวางการเติบโตของภิกษุณีสังฆะเลย” (หน้า ๒๐) แล้วท่านก็เขียนว่า “ที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นความแตกต่างทางวิถีคิดได้อย่างชัดเจนว่าจะยึดพระวินัยตามตัวอักษร หรือจะพิจารณาตามเหตุปัจจัย กาลเทศะ บริบท ความจำเป็นของท้องถิ่นเป็นสำคัญ” (หน้า ๒๑) ตรงนี้ท่านสุโพธาเขียน “ตอบ” ที่ท่านเจ้าคุณณาจารย์ตอบคำถาม ในหนังสือ “ตอบ ดร. มาร์ตินฯ” หน้า ๓๖๔ เรื่องที่ปวัตตินีบวชภิกษุณีมากกว่า หนึ่งรูป ต่อครั้ง

๓. เท่าที่ผมเข้าใจ ข้อความ ๓ ข้อ ที่ยกมาต่อไปนี้ แสดงแนวความคิดหลัก (อย่างน้อยส่วนหนึ่ง) ของท่านสุโพธา ในการเขียนหนังสือ “ตอบ ดร. มาร์ตินฯ”: “นี่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมีเจตนาตั้งแต่แรกที่ตรัสรู้ใหม่ๆ แล้วว่า พระศาสนาของพระองค์จะประกอบด้วย “บริษัท ๔” และพระองค์จะให้ผู้หญิงได้บวชเป็น “ภิกษุณี” อย่างแน่นอน
- ก็แม้พระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ในอดีตทั้ง ๒๘ พระองค์ ก็ยังมีพระภิกษุณีสงฆ์เป็นอัครสาวิกาด้วยกันทั้งนั้น ไฉนเลยที่พระพุทธเจ้าโคดมของเรา จะยอมให้ยุคของพระองค์ปราศจากภิกษุณีบริษัทไปได้

การมีพระภิกษุณีสงฆ์จึงนับเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่กว่ามากนัก เทียบกันไม่ได้เลยกับข้อถกเถียงว่า จะบวชโดยสงฆ์ฝ่ายเดียวหรือสอง

ฝ่าย หรือแม้การยกความรังเกียจว่า มหายานมีสังวาสไม่เสมอ
กับตนเองเพื่อปฏิเสธการบวชให้ผู้หญิงด้วยแล้ว ยิ่งนับว่าเป็น
ความประดักประเดิดของชาวพุทธเป็นที่สุด

ชาวพุทธที่ประกาศว่า ตนเองเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่กลับ
เอาแง่มุมทางวินัยหรือพิธีกรรมขึ้นมาเป็นอุปสรรคต่อก้าวหน้าที่
ใหญ่กว่า นี่เท่ากับพุทธสาวกยุคเราแยกแยะไม่ออกหรือเปล่า ว่า
อะไรเป็น Major หรือ Minor ? อะไรเป็นเป้าหมาย หรือ
หลักการ ? อะไรเป็นวิธีการ ?” (หน้า ๖๒)

“แน่นอนที่สุดว่า พวกเราให้ความสำคัญในการ “บวชใจ” มาก
ที่สุด หากแต่รูปแบบที่มีความสำคัญน้อยกว่านั้น ก็มี
ความสำคัญไม่ใช่หรือ ... ภิกษุปลูกกุสาลี ครั้งแรกเพียงแต่บวช
เองนอกกรอบ เมื่อมีโอกาสได้บวชให้ถูกต้อง ท่านก็ขอบวช
มีใช่หรือ ...” (หน้า ๕๑)

ผมเข้าใจว่า ท่านสุโพธาน่าจะเห็นว่า ในประวัติศาสตร์พระพุทธ-
ศาสนาเถรวาท มีตัวอย่างที่จะอ้างได้ในกรณีฟื้นฟูสังฆเถรวาท
เพื่อให้เกิดสิ่งที่มีคุณค่าสูงกว่า ตามที่ท่านอธิบายในข้อความที่ยก
มาในข้อที่ ๓ ท่านเจ้าคุณอาจารย์เห็นอย่างไร เกี่ยวกับการให้
เหตุผลอย่างนี้ครับ ผมเห็นว่า ท่านสุโพธาคงมีความตั้งใจดีมากและ
เจตนาที่ดีในการพยายามฟื้นฟูพระภิกษุสังฆเถรวาท เพราะเห็น
ประโยชน์มากตามที่ท่านกล่าวมา ก็เลยพยายามหาตัวอย่างทาง
ประวัติศาสตร์เถรวาทตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้

๔. ข้อที่ ๔ นี้ เป็นข้อที่ไม่ได้เกี่ยวกับหนังสือของท่านสุโฆธาโดยตรง แต่เป็นข้อธรรมที่เกี่ยวกับฐานะของผู้หญิงในพระพุทธศาสนา เถรวาท ตามพหุธาตุสูตร (มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์) “มิใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส” ที่สตรีจะเป็น

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธ

พระเจ้าจักรพรรดิ

ท้าวสักกะ

มาร

พรหม

อ่านข้อความนี้เสร็จแล้ว มันดูเหมือนว่า ประมัตต์ ซึ่ง ผมนี้ก็ตลอดมาว่า อยู่เหนือเพศ มีความเกี่ยวข้องกับเพศ ดูเหมือนว่ามีความไม่สมดุลระหว่างเพศระดับประมัตต์ด้วย ท่านเจ้าคุณ อาจารย์ช่วยอธิบายข้อนี้ด้วยนะครับ

ขอรบกวนท่านเจ้าคุณอาจารย์พิจารณาข้อนี้ ถ้าท่านเจ้าคุณอาจารย์เห็นว่า เป็นประโยชน์ ขอกราบนิมนต์ท่านเจ้าคุณอาจารย์ชี้แจงข้อเหล่านี้จะครับ

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง

ด้วยความเคารพอย่างสูง

มาร์ติน

ตอบจดหมาย ดร.มาร์ติน

วันพฤหัสบดีที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เจริญพร คุณมาร์ติน โดยสารานียธรรม

อ่านจดหมายแล้ว ได้ความว่า คำถาม
ข้อที่ ๔ เป็นเรื่องที่คุณมาร์ตินสงสัยมานาน
แล้ว เข้าใจว่าคุณมาร์ตินสนใจเรื่องนี้
มากกว่าข้ออื่นๆ

อาตมาคิดว่าเป็นเรื่องกว้างออกไป จะ
ขอตอบคำถามข้อที่ ๔ นี้ก่อน แม้ว่าจะ
พูดแค่พื้นฐาน

ตอน ๑

สตรีไม่เป็นมาร แต่ผ่านขึ้นเหนือมหาพรหม

ในคำถามข้อที่ ๔ เรื่องฐานะของผู้หญิงที่ว่า มีโชคลาภ มีโชโอกาส ที่สตรีจะเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าว ลักกะ เป็นมาร เป็นพรหม อันนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องปรมาตม์ แต่เป็นเรื่องในด้าน สมมติ และในระดับโลกีย์เท่านั้น (โลกีย์/โลกียะ ในความหมายทางธรรม)

ตอนนี้จะไม่อธิบาย เพราะจะยืดยาว แต่เพื่อให้สะดวก ขอใช้วิธียก หลักมาเทียบ

ดูง่าย ๆ ตามพุทธพจน์ต่อไปนี้ (จาก ส.ข.๑๗/๑๒๕-๖/๘๑; มีใน *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* ด้วย, หน้า ๔๗๔)

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันต์สัมมาสัมพุทธ เป็นผู้ หลุดพ้นแล้ว เพราะหายติด หมดีใคร่ ตั๊บเสียได้ ไม่ถือ มั่น รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ จึงเรียกว่า *พระสัมมาสัมพุทธเจ้า*

แม้ภิกษุปัญญาวิมุต ก็เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะ หายติด หมดีใคร่ ตั๊บเสียได้ ไม่ถือมั่น รูป...เวทนา... สัญญา...สังขาร...วิญญาณ จึงเรียกว่า *พระปัญญาวิมุต*

พระ "ปัญญาวิมุต" คือพระอรหันต์พื้นฐาน และพระอรหันต์ทุก ท่านก็เป็นพุทธะทั้งนั้น (พระอรหันต์ทั้งหลาย จะพิเศษกว่ากันอย่างไรๆ แม้จะเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกท่านเป็นปัญญาวิมุตเสมอกันหมด หรือพูดง่ายๆ ว่า ความเป็นพระอรหันต์ อยู่ที่ปัญญาวิมุตติ)

ตรงนี่คือปรมาตม์ เป็นตัวสภาวะ เป็นเนื้อแท้ของพระอรหันต์ทุกคน
องค์เสมอกัน และดังที่ทราบกันดี ไม่ว่าจะหญิงหรือชาย หรือใครก็ตาม เป็น
ปัญญาวิมุตได้ทั้งนั้น นี่คือ ตามพุทธพจน์นี้ โดยสภาวะ หรือโดยปรมาตม์
ไม่ว่าหญิงหรือชาย หรือใครก็ตาม เสมอกัน

พุทธพจน์นี้มีต่อไปว่า

ในเรื่องนั้น อะไรเป็นความพิเศษ เป็นข้อยิ่งหย่อน
เป็นข้อแตกต่าง ระหว่างพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
กับภิกษุปัญญาวิมุต?...

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ เป็นผู้ให้กำเนิด
มรรคาที่ยังไม่เกิด เป็นผู้ยังประชุมชนให้รู้จักมรรคาที่ยัง
ไม่มีใครรู้จัก เป็นผู้บอกทางที่ยังไม่มีใครบอก, เป็นผู้รู้
ทาง เป็นผู้ชำนาญทาง เป็นผู้ฉลาดในทาง,

ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้ เป็นผู้ดำเนินตามทาง
เข้ามาสมทบในภายหลัง; นี่แลเป็นความพิเศษ เป็นข้อ
ยิ่งหย่อน เป็นข้อแตกต่าง ระหว่างพระตถาคตอรหันต
สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุปัญญาวิมุต

ความแตกต่างที่ตรัสในพุทธพจน์นี้ เป็นเรื่องของกิจกรรมในโลก
หรือความเป็นไปและการดำเนินงานในความสัมพันธ์กับหมู่มนุษย์ในโลก
แห่งสมมติ เป็นเรื่องในระดับโลกียะดังที่กล่าวแล้ว

ความแตกต่างในระดับโลกียะหรือโลกีย์นี้ ทำความเข้าใจได้ในแนว
เดียวกับเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้น เอาไปพูดรวมกันได้ทีเดียวเลย

ขอให้ดูพุทธพจน์ต่อไปนี้จะเห็นสภาวะ หรือตัวแท้ในปรมาตม์ของ
พระเจ้าจักรพรรดิว่าเป็นอย่างไร

พุทธพจน์ต่อไปนี้ (จาก ชุ.ช.๒๕/๒๓/๓๙; มีใน พุทธธรรม ฉบับ
ปรับขยาย ด้วย หน้า ๘๘๐) เป็นคาถาสั้นๆ ก็เลยยกคำบาลีมาดู

ปัจจุพา เภกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปฺเจเน โสตาปตฺติผลํ วรํ

ใน พุทธธรรม ได้แปลไว้ว่า -

เลิศล้ำ เหนือความเป็นเอกราชบนผืนปฐพี (คือ พระ
เจ้าจักรพรรดิ)

ดีกว่าการได้ไปสู่อัศวรสวรรค์

ประเสริฐกว่าสรพโลกาธิปัตย์ (ความเป็นใหญ่ในทุกละ
วมทั้ง ลักกะ มาร พรหม)

คือ ผลการตัดถึงกระแสไพจิตรวม (คือ โสดาปัตติผล)

พุทธพจน์ในคาถานี้บอกง่ายๆ ว่า ตามสภาวะ วัดกันโดยเนื้อแท้ที่
เป็นปรมาตม์ การบรรลุโสดาปัตติผล คือเป็นโสดาบัน ประเสริฐกว่าเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าวลักกะ เป็นมาร เป็นพระพรหม มากมาย

พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวลักกะ มาร พระพรหม ทั้งหมดนี้ ว่าตาม
สภาวะ ก็คือปุถุชน (เว้นแต่บางท่านที่บรรลุธรรม) จึงยังอาจจะตกนรก
ยังเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เอาสาระกันจริงๆ พอพูดถึงปรมาตม์ ก็แทบไม่
มีความหมายอะไรเลย

แต่โสดาปัตติผล (ขึ้นไปจนเป็นพระอรหันต์) ที่เป็นเนื้อแท้ของชีวิต
เป็นปรมาตม์ เป็นของประเสริฐจริงนี้ ก็อย่างที่รู้กันอยู่ว่า ไม่มีการแบ่งแยก
ไม่ว่าหญิงหรือชาย ไม่ว่าใคร ก็พัฒนาชีวิตให้ถึงได้ เป็นความเสมอภาคที่
แท้จริง

เป็นอันถือความทางธรรมว่า เมื่อพูดตามสภาวะ โดยปรมาตย์ คนเล็กเด็กน้อย หญิงเจ็บชายจน คนไหนๆ เมื่อมีชีวิตจิตใจเป็นอริยะแล้ว ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ เลิศ ยิ่งใหญ่กว่าจักรพรรดิ และมวลเทพปวงเทวดา

แต่ถ้าไปพูดประกาศตัวในหมู่ชาวโลกว่า ฉันนี้แหละเลิศกว่าจักรพรรดิ พูดอย่างนี้คงไม่ปลอดภัย คนที่ใหญ่ทางโลก อาจจะจับคนที่ใหญ่ทางธรรมไปฆ่าทิ้งเสียก็ได้

ถ้าจะประกาศตัวใหญ่เลิศประเสริฐในโลก ด้วยเหตุผลที่จะช่วยพวกชาวโลกเองนั้นแหละ ก็ต้องทำตัวให้พร้อมจริงๆ โดยใหญ่ในโลกด้วย อย่างที่พุทธะหรือพระปัญญาวิมุตต์ นักค้นพบ ที่เก่งในหมู่ชาวโลกด้วย จึงทำได้ ดังที่เรียกว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ย้ำอีกทีว่า ที่ว่าสตรีเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกะ เป็นมาร เป็นพระพรหม ไม่ได้นั้น เป็นเรื่องของความเป็นไปในโลกของสมมติ เป็นการดำเนินกิจกรรมในความสัมพันธ์ของชนชาวโลก และเป็นเรื่องของความยิ่งใหญ่ที่หมู่ชนชาวโลกยอมรับกัน

การก้าวสู่ความยิ่งใหญ่ และดำรงความยิ่งใหญ่ในโลกสมมตินี้ ด้านรูปธรรมเด่น-สำคัญมากหน่อย เช่น การมีพลังฟันฝ่า การอยู่โดดได้อยู่เดียวดีในแดนดงพงไพร นุกเตี่ยวไปในแดนร้าย การดิ้นรนผจญเผชิญศัตรูหมู่ผู้มุ่งร้ายให้มิช้ยหรือให้ผ่านพ้นภัยอันตราย การสร้างความปลอดภัย และการคุ้มครองป้องกันให้แก่คนอื่นและหมู่ชน การปราบปราม การศึกสงคราม รวมทั้งการก้าวผ่านพ้นความวุ่นวายภัยพิบัติขึ้นสู่ยุคใหม่ หรือสร้างยุคใหม่ (อย่างจักรพรรดิก็นำทัพรบชนะสี่ทวีป ท้าวสักกะจอมเทพก็เป็นคู่สงครามกับอสูร พระพรหมก็คือผู้ที่เขาถือเป็นพระผู้เป็นเจ้า มักต้องราวีกับมาร ส่วนมารก็ต้องมีกำลังแรงร้ายขนาดที่จอมเทพพระอินทร์และพระพรหมพรันพริง จนมาถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นสัญลักษณ์ของการพิชิตมารได้ คือความเป็นใหญ่อันเป็นที่จบลงของปวงความร้ายรุนแรง)

แต่ทั้งนี้ ประมัตต์ก็บอกด้วยว่า การเกิดเป็นหญิง-เป็นชาย ก็เปลี่ยนกันไปเปลี่ยนกันมา ค่อนข้างจะง่าย แล้วแต่จิตโน้มเอียงไปปรากฏาคาใจ จนปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไป

ข้อที่น่าจะมองความหมายได้ง่าย ก็คือ ข้อที่ว่า “มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่สตรีจะเป็นพระพรหม”

ถ้าบอกว่านี่พูดตามประมัตต์ ใครๆ ก็ค้านได้ทันที เพราะโดยทางประมัตต์ ก็รู้กันอยู่ชัดๆ เป็นธรรมดาว่า สตรีมากมายบำเพ็ญฌานได้ถึงขั้นสูงๆ บางท่านถึงกับได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า ทรงประกาศว่าเป็นเอตทัคคะในทางบำเพ็ญฌาน

(ในบรรดานักฌาน พระกัณหาเรวดี เป็นเอตทัคคะฝ่ายภิกษุ, พระนันทภิกษุณี เป็นเอตทัคคะฝ่ายภิกษุณี, อุตราภนันทมารดา เป็นเอตทัคคะฝ่ายอุบาสิกา, แต่ทางฝ่ายอุบาสก ไม่มีผู้เป็นเอตทัคคะทางฌาน)

เมื่อได้ฌาน ลึ้นชีพแล้ว (ถ้าไม่เป็นอรหันต์) ก็ไปเกิดเป็นพรหม ตามหลักทางประมัตต์นี้ จึงเป็นธรรมดาที่สตรีมากมายไปเกิดเป็นพรหม แล้วทำไมจะตรัสว่าเป็นไปไม่ได้ (คำบาลี “พรหมตตํ กาเรยฺย” แปลตรงตัวว่า “ให้ทำความเป็นพรหม” = ครองตำแหน่งพระพรหม ไม่ใช่ว่าเกิดเป็นพรหม)

ตรงนี้เป็นจุดที่น่าจะช่วยความเข้าใจในการแยก ระหว่างสมมติ กับประมัตต์

ในทางประมัตต์ ว่าตามสภาวะ พรหมนั้นไม่มีเพศ คือ ไม่ว่าเพศหญิงหรือเพศชาย ก็ไม่ใช่ทั้งนั้น แต่ทำไม่ว่าต้องเป็นชาย

อรรถกถาอธิบายว่า ถึงจะไม่มีเพศทั้งสอง แต่รูปร่างทรวดทรง ลัทธิฐานของพรหมนั้น เป็นอย่างบุรุษ (ทรงพลัง มีอำนาจ ไม่มีลักษณะของการที่จะมีลูก หรือจะเลี้ยงลูก?)

อธิบายเพิ่มอีกชั้นหนึ่งว่า พระพรหมนี้ ก็คือเทพที่ยอมรับนับถือกัน ให้เป็นใหญ่สูงสุดในลัทธิศาสนาทั่วไป ที่มักเรียกว่า “มหาพรหม” ถือว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้า ผู้สร้างโลก ผู้สร้างสรรพสิ่งบนดินทุกอย่าง ยิ่งใหญ่กว่าใครๆ (แต่ดังที่ทราบกันว่าทรงมีศัตรู หรือผู้รังควาน คือ “มาร”)

เมื่อว่าตามที่ยอมรับกันในบรรดาศาสนาทั้งหลาย พระพรหมผู้เป็นเจ้า หรือท้าวมหาพรหมนี้ ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่มากกว่าใคร (ถึงจะไม่ต้องมีเพศ) ก็ถือกัน (สมมติ) เป็นธรรมดาไปหมดในลัทธิศาสนาเหล่านั้น มีแต่ให้เป็นเพศบุรุษ เช่นเดียวกับมาร ซึ่งในหลายศาสนาเหล่านั้น มารก็ล้วนเป็นผู้ชายเหมือนกัน (มีแต่ผู้ชายสู้รบกัน)

พูดอีกสำนวนว่า เทพผู้เป็นใหญ่ ที่ไม่เกี่ยวกับเพศ หรือสิ่งที่ไม่ต้องใช้เพศนี้ เมื่อจะสำแดงองค์ หรือปรากฏองค์แก่ชาวโลก หรือเมื่อชาวโลกจะมองเห็นพระองค์เป็นภาพ ก็จะฉายออกเป็นรูปกายในทรวดทรงลักษณะของบุรุษ ผู้ห้าวหาญทรงพลังอำนาจ (ไม่มีใครคิดมองพระองค์ในรูปพรรณสัณฐานของคนกึ่งหญิงกึ่งชาย หรือคนไร้เพศ) ที่น่าเกรงขาม (คือที่มนุษย์รู้สึกว่าจะน่ากลัวแก่คนร้ายหรือแก่ผู้มีบาป ตลอดจนแก่มารร้ายที่คอยร้าว) และในบรรดาพรหม ก็มีแต่มหาพรหมเท่านั้น¹ ที่มาอยู่เรื่องนี้

อรรถกถาอธิบายว่า พรหมที่ผู้หญิงไม่เป็นนี้ หมายถึง “มหาพรหม” เท่านั้น และก็พึงทราบว่า ท้าวมหาพรหมที่ปรากฏองค์แก่ชาวโลกว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่นี้ พอมองดูตามสถานะที่เป็นเนื้อในแท้ๆ ก็เป็นแค่พระพรหมชั้นที่ ๓ ในบรรดาพรหม ๑๖ ชั้น ผู้หญิงไม่เป็นมหาพรหมนี้ (กับอัสถุญีสัตว์) แต่ผ่านขึ้นไปเป็นพรหมอื่นได้หมดถึงชั้นอกนิษฐ์ที่สูงที่สุด

¹ ในที่ทั่วไป บางที่ใช้คำว่า “มหาพรหม” หลวมๆ หมายถึงพรหมที่เป็นใหญ่ในระดับนั้นๆ เช่น เรียกอภิสรรพรหมซึ่งเป็นใหญ่ในระดับทุติยฉานภูมิ ตลอดจนพรหมชั้นสุทธาวาสว่าเป็นมหาพรหม แต่ไม่ต้องสับสน (ถ้าต้องการรู้ให้ชัด ดูเชิงอรรถท้ายตอน ๒ นี้)

นี่คือการมองจากปรมาตม์ออกมาให้ทันสมัย ที่เป็นการยอมรับถือกันของชาวโลก ซึ่งเป็นไปอีกทางหนึ่ง เหมือนตรงกันข้าม เป็นสมมติเนื่องด้วยเพศในเชิงสัญลักษณ์ของความทรงพลังอำนาจทางรูปธรรม ไม่ใช่เรื่องของตัวเพศที่จะเอาไปใช้ทำอะไร

สมมติทั้งในระดับความคิดและในการปฏิบัติอย่างนี้ เป็นสภาพที่จะต้องรู้เท่าทัน อันแยกออกได้ เมื่อไม่ติดหลง จึงจะไม่ปิดกั้นบดบังปรมาตม์ ที่เหมือนกับว่าซ้อนซ่อนอยู่เป็นเนื้อแท้ข้างใน เป็นเรื่องที่จัดได้ว่าจำเป็นต้องฉลาดเท่าทัน (ศัพท์ของท่านว่า “ฐานาฐานบุคคล”) ดังที่ตั้งปริศนาธรรมไว้ว่า สตรีไม่เป็นมาร แต่ผ่านขึ้นไปได้เหนือมหาพรหม

(ขอให้สังเกตสมมติเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งเห็นกันได้ชัดเจนว่า พระพุทธรูปอันลำแดงความเป็นบุคคลที่สูงสุดสมบูรณ์ในพุทธศาสนานั้น ถือว่าทรงปราบมารพิชิตเสร็จสิ้นแล้ว ประทับนั่งสงบงามเหมือนจะทรงแย้มยิ้มด้วยพระมหากุณา อยู่เหนือพลังการข่มบังคับหรือพันสัญลักษณ์แบ่งแยกทางเพศไปแล้ว²)

ต่างจากเทวรูปแห่งเทพพรหมยิ่งใหญ่อลังการ ซึ่งยังมีมารคู่วิวาที่ติดตามปราบ จึงล้วนมีรูปทรง ท่าทาง พร้อมอาวุธ ที่เน้นในทางอำนาจความมีพลังเดชศักดิ์ดาชุกคึกคึกน่าเกรงขามหวาดกลัว นี่เหมือนเป็นจุดที่พระสูตรนั้นชี้บอกการอาศัยพุทธธรรมมาถึงด้านที่จะก้าวข้ามสมมติเข้าสู่ปรมาตม์ คือถึงตอนนั้น ถ้าผ่านได้ ก็ข้ามพ้นการใช้พลังอำนาจในการข่มกำราบปราบปราม;

² ถ้านิยมวิหารเชิงสัญลักษณ์ อาจพูดว่า การเน้นที่เอียงไปข้างพลังอำนาจศักดิ์ดาเดช ซึ่งเป็นเครื่องหมายของบุรุษเพศ มาเข้าสู่ดุล โดยมีความอ่อนโยนแห่งเมตตาการุณย์ ที่เป็นเครื่องหมายของเพศแม่ พัฒนาสมบูรณ์ขึ้นมาบรรจบกัน คือ ก่อนนี้ แข็งแรง คู่ตรงข้ามกับ *ชอนแอด* แต่ตอนนั้น *เข้มแข็ง* เข้าคู่ร่วมกับ *ชอนโยน* ลွှ်ถึงความสมดุล พอดี ลงตัวเป็นภาวะสมบูรณ์ (สื่อความหมายว่า ในยุคที่อริยชนมา อารยธรรมมี สตรีก็ได้ปรากฏ)

จะเห็นว่า เรื่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้า-พระเจ้าจักรพรรดิ และท้าว
ลักกะ-มาร-พรหม นี้ โยงกับเรื่องพลังแห่งชั้นต่อสูระหว่างฝ่ายดี-ฝ่ายร้าย
บุญ-บาป กุศล-อกุศล ดูได้ในหลายพระสูตร)³

เรื่องสตรี กับความเป็นใหญ่ทางสมมติ และความประเสริฐด้านปรมาตย์
ว่าจะยกหลักมาดูกันพอได้ความ แต่ชักยืดยาว ถึงตรงนี้ทำทำไมใครจะไปต่อ
แต่จำเป็นต้องหันไปพูดเรื่องภิกษุณีที่ถามโดยตรงให้จบ มิฉะนั้น ส่วนที่เขียน
แล้วนี่ก็ต้องรอค้ำ เพราะต้องจบตอน ๒ ก่อน จึงจะได้ส่งไปด้วยกัน

³ พรหม และ มหาพรหม เป็นเรื่องซับซ้อนอยู่บ้าง ควรมีความรู้เป็นพื้นไว้ว่า พรหมมี ๒๐
ชั้น แบ่งตามระดับของรูปฌาน และอรูปรูปฌาน เป็น รูปพรหม ๑๖ และอรูปรูปพรหม ๔ จะ
แบ่งชั้นบอกชื่อ เฉพาะรูปพรหม ๑๖ ซึ่งแยกตามชั้นของฌานที่ได้ คือ

- ก) ระดับปฐมฌาน = ๑. พรหมปาริสีชชา ๒. พรหมปุโรหิตา ๓. **มหาพรหมา**
ข) ระดับทุติยฌาน = ๔. ปริตตภากา ๕. อัปมาณาภา ๖. อาภัสสรา
ค) ระดับตติยฌาน = ๗. ปริตตสุภา ๘. อัปมาณสุภา ๙. สุภิกิณฑา
ง) ระดับจตุตถฌาน = ๑๐. อลัญญีสัตตา ๑๑. เวทปผลา ๑๒-๑๖. สุทธาวาส ๕
(สุทธาวาส ที่อยู่ของพระอนาคามี ๕ คือ อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี อกนิฏฐา)

อรรถกถาว่า (เช่น ม.อ. ๔/๗๗) ความเป็นพรหม ซึ่งมีฐานะที่สตรีจะไปครอง หมายถึง
ความเป็น**มหาพรหม** (ชั้นที่ ๓ ซึ่งสูงสุดในระดับปฐมฌาน) “สตรีได้ฌานแล้วตายก็ไป
เข้าพวกพรหมปาริสีชชา ไม่เข้าพวกมหาพรหม” ว่าไว้สั้นๆ คัมภีร์รุ่นต่อๆ มา ก็ตีความ
โดยทั่วไปก็ลงกันว่า ท่านพูดพอให้เห็นแนว คือในระดับปฐมฌานด้วยกันนั้น ก็ไปเกิด
ตั้งแต่ในชั้นแรกที่เป็นชั้นบริวาร แต่ทั้งนี้ ก็แล้วแต่ว่าได้ฌานระดับไหน ก็ไปในระดับนั้น

ที่นี่ ในการเล่าเรื่องต่างๆ ไป ดังที่พบบ่อยในอรรถกถา พรหมชั้นสูงๆ อย่างอาภัสสรา
จนถึงสุทธาวาส ท่านมักเรียกเป็นมหาพรหม ครั้นมาไม่นานนี้ ในยุคใกล้เรานี้เอง ที่แดน
เพื่อนบ้าน มีบางท่านเขียนหนังสือบาลีขึ้น ดังเป็นคัมภีร์ ตีความว่า มหาพรหมคือพรหม
ที่ใหญ่ในระดับนั้นๆ (ในระดับต่อไปก็คือ อาภัสสรา และสุภิกิณฑา) สตรีไปเกิดไม่ได้ (แต่
สำหรับสุทธาวาส ที่ใหญ่ในระดับจตุตถฌาน ท่านไม่บอกว่าจะไปเกิดในสุทธาวาสไม่ได้
หรือในชั้นอกนิฏฐ์ไม่ได้ ซึ่งจะขัดว่าผิด ท่านบอกว่าถ้าไปเกิดชั้นอกนิฏฐ์ ก็เป็นพรหมรับ
ใช้เขาในชั้นนั้น) นี่ไม่ใช่หลัก ก็นำมาเล่าให้ท่านเรื่องไว้ (บอกแล้วว่าพระพรหมไม่มีเพศ)

มหาพรหมนั้นอยู่ในระดับใกล้โลกนั้นน้อย มาเกี่ยวข้องกับพวกมนุษย์มาก มีชื่อที่
คุ้นกัน ทั้งท่านที่ดี และท่านที่มีมิจฉาจิตวิญญู อย่างสัทัมบดีพรหม และพกพรหม (ชาวบ้าน
เรียกพกาพรหม) ซึ่งคัมภีร์บอกชัดว่าอยู่ในระดับปฐมฌาน คือพรหมชั้น ๓ ที่ว่าแล้ว

ตอน ๒

ช่วยกันให้สตรี ได้สิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งมวลบุพการ่วมสาธุการ

เรื่องภิกษุณีที่ท่านสุโพธาเขียนเป็นหนังสือชิ้นนั้น เป็นเรื่องที่คุณควร
เข้าใจและเห็นใจ ควรเห็นใจท่านสุโพธาและทุกท่านในวงของท่านสุโพธา
นั้นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่กระทบต่อภาวะของตัวท่าน ในขณะที่ท่านก็
มีความปรารถนาดี มีศรัทธาเจตนา ก็ค่อยๆ ทำความเข้าใจกันไป

แต่คิดว่าคุณมาร์ตินก็ชัดเจนอยู่แล้วว่า การถาม-ตอบ ในหนังสือ *ตอบ
ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี* เป็นการมุ่งที่ความรู้ และความรู้ก็
เน้นที่หลักก่อน จึงค้นหารวบรวมนำเอาหลักมาดูกัน จะได้มีข้อพิจารณาที่
ตรงเรื่อง และบอกว่า ถ้าว่าตามหลักนี้ๆ จะเป็นอย่างไรๆ จะเป็นปัญหา
หรือไม่ ก็เป็นเรื่องของหลักและของความรู้นั่นเอง ไม่ได้บอกว่าจะต้องเอา
อย่างนั้นอย่างนี้ ส่วนท่านผู้ใดจะถือหลักเหล่านั้นหรือไม่ จะปฏิบัติตาม
หรือไม่ หรือจะหาทางออกอย่างไร ก็ไม่ได้ไปปิดทางหรือไปยุ่งเกี่ยวกับ

ทั้งนี้ ก็มองว่า ถ้าเราจะทำอะไร ก็น่าจะทำด้วยความรู้ และให้เป็น
ความรู้จริงที่ชัดเจน และพยายามทำสิ่งที่ถูกต้อง เมื่อเป็นการของส่วนรวม
ก็ควรให้กันไปโดยพร้อมเพรียงกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยสามัคคี บาง
ทีก็ต้องรอดต้องอดทน ที่จะหาจุดลงตัวที่ดีที่สุด เมื่อเราหาทางออก ถ้าทาง
นั้นไปได้ด้วยการทำสิ่งที่ถูกต้อง ก็น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ไม่ให้ทำไป
อย่างหนึ่ง แต่ก่อให้เกิดปัญหาอีกอันหนึ่ง ซึ่งอาจจะยืดเยื้อเรื่อยไป

ที่นี่ ถ้ามีบางท่านหาข้อมูลความรู้มาได้เพิ่มขึ้นอีก จะต่างหรือจะเหมือนก็ตาม ก็ยิ่งดี อย่างที่ท่านสุโพธานำมาบอกมาแล้ว ก็อาจจะช่วยให้เรื่องราวและข้อพิจารณาทั้งหลายง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น จึงเป็นเรื่องที่ควรอนุโมทนา น่ายินดี

ไม่ได้ยอมรับว่าภิกษุณีไม่ได้ร่วมงานสังคายนา

ก่อนจะดูข้อคิดข้อนำสนใจจากหนังสือของท่านสุโพธา ที่คุณมาร์ตินบอก มีข้อที่ขอดังในหนังสือของท่านสุโพธา ที่บังเอิญได้พบแห่งหนึ่ง

ขอเล่าความเป็นมาเล็กน้อยว่า เมื่อไม่นานนี้ พระนำหนังสือของท่านสุโพธาไปให้อาตมา ท่านสุโพธาเขียนฝากถวาย คงไปถวายที่วัดญาณเวศกวัน แต่ดังที่ทราบ อาตมาไม่อยู่ที่วัดนั้นนานแล้ว คือไปพักอาพาธอยู่ในชนบท พระจึงรับไว้แล้ว นำไปให้ภายหลัง

แล้วก็อย่างที่ทราบอีกว่า อาตมามีโรคตาหลายอย่าง และได้สงวนสายตา ไม่อ่านหนังสือเล่มมาหลายปีแล้ว ถ้าจำเป็น หรือมีจดหมายหรือเอกสารกิจธุระ ๒-๓ หน้า จึงอ่าน (ถ้าทำงานหนังสือ ก็ขยายตัวโตๆ) เมื่อได้รับหนังสือของท่านสุโพธานั้น จึงไม่ได้อ่าน และได้มอบให้พระรูปที่นำไปให้นั่นแหละช่วยอ่าน แต่ต่อมา ท่านนำหนังสือมาคืน บอกว่า คุณมาร์ตินได้อ่านละเอียดแล้ว ท่านจึงงด ขอไม่อ่าน

เมื่อหนังสือกลับมาวางอยู่ วันหนึ่ง จึงหยิบขึ้นมาจะเก็บ แต่ก่อนใส่ตู้ก็พลิกผ่านๆ พอดีใจข้อความที่ท่านเขียนไว้ในหน้า ๓๗ ขอคัดมาให้ดูว่า

การที่พระมหากัสสปะไม่เชิญพระภิกษุณีให้เข้าร่วมสังคายนา ก็คงเป็นตามที่ท่านเจ้าคุณฯ กล่าวไว้แล้วในหนังสือ *ตอบ ดร.มาร์ติน* หน้า ๒๕๐ ที่ผู้หญิงยุคนั้น “ไม่ได้นั่งในสภา”

ตรงนี้ ขอบททวนให้ชัดสักหน่อย ถ้าอ่านความตรงหน้า ๒๕๐ นั้นต่อไปให้ตลอด จะรู้ว่า

- อาตมาไม่ได้ยอมรับว่า การที่ผู้หญิงคนหนึ่ง “ไม่ได้นั่งในสภา” จะเป็นเหตุให้ภิกษุณีไม่ได้รับร่วมสังคายนา
- อีกทั้งอาตมาก็ไม่ได้ยอมรับว่าภิกษุณีไม่ได้รับร่วมงานสังคายนา

ตามความในหนังสือ *ตอบ ดร.มาร์ติน* นั้น ได้บอกไว้ในสังคมชมพูทวีปสมัยนั้น สตรีไม่ได้นั่งในสภา แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น การที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งภิกษุณีสงฆ์ ก็คือ ให้ผู้หญิงได้นั่งในสภาเป็นการริเริ่มและเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

อย่างไรก็ดี ตามพระวินัย ภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ต่างฝ่ายต่างทำสังกรรมของตน ไม่ทำสังกรรมร่วมกัน (สองสภานั้นไม่ประชุมร่วมกัน)

แม้แต่เมื่อทรงบัญญัติให้ภิกษุณีอุปสมบทในสงฆ์ทั้งสอง ก็มีใช้สงฆ์ทั้งสองนั้นมาประชุมร่วมกัน แต่เมื่ออุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์เสร็จแล้ว ภิกษุณีเฝ้าจึงพาภิกษุณีใหม่ไปขอรับอุปสมบทในที่ประชุมของภิกษุสงฆ์ โดยไม่ต้องมีขั้นตอนเบื้องต้น โดยเฉพาะการตรวจสอบคุณสมบัติ ซึ่งยอมรับตามที่ภิกษุณีสงฆ์ดำเนินการไปแล้ว

สำหรับการสังคายนาครั้งที่ ๑ ในพระไตรปิฎกเล่าถึงสังกรรมส่วนหลักของภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงเป็นธรรมดาตามระบบของสังกรรมตามพระวินัย ที่จะไม่มีการมีภิกษุณี ตลอดจนอุบาสิกา อุบาสิกา เข้าร่วมด้วย

อีกอย่างหนึ่ง ท่านเล่าเนื้อหาของสังกรรมนี้เพียง ๒ หน้าเศษ เราจึงไม่อาจทราบรายละเอียดว่า ในเวลา ๗ เดือนของงานสังคายนา นั้น มีขั้นตอนปลีกย่อยอะไรอีกบ้าง เช่น ภิกษุณีสงฆ์จะได้มีงานมอบหมายในสภาของตนที่จะทำงานอะไรส่งแก่สภาใหญ่หรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น

เราไม่อาจบอกแหล่งไปว่าภิกษุณีสงฆ์ไม่ได้รับมงานสังคายนาครั้งนั้น
ขอทบทวนความเข้าใจเรื่องนี้ไว้เท่านี้

ดังที่ว่าข้างต้น การได้ข้อมูลความรู้จากแหล่งต่างๆ มาเพิ่มขึ้น เป็น
เรื่องที่ดีมีประโยชน์ อย่างน้อยก็ได้มีข้อพิจารณามากขึ้น ช่วยให้เห็นเรื่อง
กว้างออกไป ได้ความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น การที่ท่านสุโฆธาหรือใครๆ จะนำ
ข้อมูลมาบอกเล่า จึงนำอนุโมทนา ถึงจะเป็นข้อมูลหลักฐานในระดับรอง
หรือชั้นหลังลงไป ก็เสริมความเข้าใจได้ทั้งนั้น

เป็นธรรมดาว่า ในการพิจารณาเรื่องธรรมวินัย ย่อมต้องถือข้อมูล
ชั้นต้น ซึ่งเป็นฐานต้นเรื่อง และมีระบบการรักษาดูตรวจสอบทวนทาน ที่
จริงจัง หนักแน่น และชัดเจน พูดย่างๆ คือพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก
เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับวินัย ก็ยึดพุทธบัญญัติ ซึ่งเป็นหลัก เป็น
มาตรฐาน ขึ้นมาวางตั้งใช้พิจารณาก่อน

ส่วนข้อมูลที่เรียกว่าชั้นรองชั้นหลัง ถ้ามี ก็ยิ่งช่วย จึงควรนำหรือ
รับเข้ามาประกอบการพิจารณาทั้งนั้น แต่ก็ย่อมต้องรู้จักเข้าใจสภาพ ความ
เป็นมาเป็นไป ระดับความน่าเชื่อถือของข้อมูลหลักฐานเหล่านั้น ตลอดจน
ความสอดคล้องและความขัดแย้งกันด้วย

พระสารีบุตรจงใจฝ่าฝืนพระวินัยบัญญัติหรือ?

ที่นี่ ข้อคิดชวน่าสนใจจากหนังสือของท่านสุโฆธา ที่คุณมาร์ติน
บอก ๒ ข้อ ตามที่คุณมาร์ตินสรุปให้ คือ

ข้อ ๑ ว่า “พระสารีบุตรรู้พระวินัยอยู่ก่อนแล้วว่า ผู้บวช
จะต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ก่อน แต่ท่านจงใจฝ่าฝืนพระวินัย
บัญญัติข้อนี้ เพื่อแลกกับการได้บวชของน้องชายท่าน” และ

ข้อ ๒ ว่า “พระมหินทร์เถระให้เชิญพระนางสังฆมิตตาอรหันตเถรี (จากอินเดีย) เดินทางพร้อมภิกษุณี ๑๑ รูปไปประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ศรีลังกา พระนางได้บวชให้ภิกษุณีจำนวนนับหมื่นๆ [มาร์ติน: แหล่งข้อมูลก็คือ คัมภีร์ที่ปวงศ์ ปริเฉทที่ ๑๘]... เราจึงพิจารณาได้ว่า ถ้าหากอารามที่พักมีเพียงพอ และปวัตตินีมีกำลังดูแลบอกสอนได้ก็ไม่ใช่ปัญหาที่จะต้องยกพระวินัยข้อนี้ขึ้นมาขัดขวางการเติบโตของภิกษุณีสงฆ์เลย” (หน้า ๒๐)”

ทั้ง ๒ ข้อนี้ ชัดเจนว่า เป็นข้อมูลตามเรื่องราวในคัมภีร์ชั้นรองและหนังสือชั้นหลัง คือ อรรถกถา และวังสะ (ตำนาน)

ถ้าดูลึกลงไป จะเห็นว่า เรื่องราวที่อ้างอิงไม่แน่ชัด คลุมเครือ มีข้อสงสัยซ่อนอยู่ อีกทั้งควรรู้จักขณะและสถานะของแหล่งข้อมูลที่จะยอมรับอ้างอิง พร้อมกับเทียบเคียงตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่แย้งหรือแตกต่าง

อาตมาอยากจะพูดให้สั้น เพราะเวลาไม่เหมาะและร่างกายก็ไม่ร่วม แต่จะอย่างไร การที่จะพูดกันให้เข้าใจและมองเรื่องได้สว่างชัด ก็ต้องการความรู้ที่เป็นพื้นฐาน เอาเป็นว่า ต้องบอกเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องไปตามความจำเป็น โดยทั่วไปที่ละข้อตามลำดับ (อาจเป็นตัวอย่างสำหรับทำความเข้าใจเรื่องอื่นๆ ในทำนองเดียวกันนี้ด้วย)

ข้อ ๑ มีปมที่ตั้งมาว่า พระสารีบุตรยอมต้องรู้อยู่ก่อนแล้วว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติมิให้ภิกษুবวชให้แก่ผู้ที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ แต่ท่านสั่งพระไว้ให้บวชเรวตะผู้เป็นน้องชายของท่านทันทีที่เรวตะมาขอบวช โดยไม่ต้องรอให้มารดาบิดาอนุญาต เท่ากับว่าท่านจงใจฝ่าฝืนพระวินัยบัญญัติข้อนี้

เรื่องราวของน้องชายพระสารีบุตร คือพระเรวตะ (พระที่ชื่อเรวตะ หรือเรวตนั้น มีหลายรูป สำหรับท่านนี้ มักเรียกให้รู้จำเพาะว่า “ขทิวรนิย-เรวตะ”) ตามที่ยกมาอ้างนี้ มาในอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปัทฏฐกถา, ๔/๗๗)

แต่เรื่องเล่าเชิงประวัติของพระเรวตะนี้ มีมาในอีก ๒ คัมภีร์ คือ อรรถกถาแห่งเถรคาถา (ปรหมัตถทีปนี เถรคาถาวันณนา, ๑/๑๖๘) และอรรถกถา แห่งอุปทาน (วิสุทธิชนวิลาสินี, ๑/๓๖๗) เรื่องที่มาใน ๒ คัมภีร์นี้ สั้นกว่าใน อรรถกถาแห่งพระธรรมบท ท่านคงจับเอาสาระสำคัญ แต่ที่น่าพิศวงก็คือ สองคัมภีร์นี้เล่าเรื่องเหมือนกัน และเรื่องในสองคัมภีร์นั้น ต่างจากเรื่องที อรรถกถาธรรมบทเล่า ในจุดน่าสังเกตที่สำคัญบางอย่าง

เพื่อความเข้าใจ คงต้องยอมให้เวลาและเนื้อที่แก่เรื่องนี้สักหน่อย จึงขอเล่าเรื่องในธัมมปัทฏฐกถา ให้ชัดเจนอีกตามที่ท่านเล่าไว้ (ท่านเล่ายาว มากเกือบ ๘ หน้า นำมาเต็มทั้งหมดไม่ไหว ขอจับความมาให้อ่าน) ดังนี้

หลังจากพระสารีบุตรละทิ้งทรัพย์ ๘๗ โกฏิ ออกบวชแล้ว ก็พา น้องสาว ๓ คน (จาลา, อุปจาลา และสีสุปจาลา) กับน้องชาย ๒ คน (จุนหะ และอุปเสนะ) ให้บวช ทำให้ที่บ้านเหลือแต่เรวตกุมารผู้เดียว มารดาของท่านเกรงว่าพระสารีบุตรจะพาให้เรวตะบวช จึงคิดจะรีบให้เรวตะแต่งงาน ตั้งแต่นั้นเป็นเด็ก

ฝ่ายพระสารีบุตรเธอก็ได้สั่งภิกษุทั้งหลาย (ในป่า) ไว้ก่อนว่า ถ้า เรวตะมาโดยประสงค์จะบวช ก็พึงบวชให้ได้ทันที (เพราะ) มารดาบิดาของท่านเป็นมิถิฆาภิภูฏฐิ เรวตะบอกลา จะได้เรื่องอะไร “ผมเอง เป็นทั้ง มารดาและบิดาของเขา”

มารดาของพระสารีบุตร คิดจะเอาการครองเรือนผูกมัดเรวตกุมาร ซึ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบ จึงขอเด็กหญิงคนหนึ่งให้ กำหนดวันแต่งงานแล้วก็

พาเรวตะไปบ้านของญาติเด็กหญิง พร้อมกับประกอบกรรมมงคลกล่าวอวยพร ให้เจ้าสาวอยู่ยืนยาวอย่างคุณยายที่อายุถึง ๑๒๐ ปี

เรวตะสนใจถามว่าคนไหนคือคุณยายอายุ ๑๒๐ ปี ก็ได้เห็นท่านผู้เฒ่าที่ฟันหลุด ผมหงอก หนังหดเหี่ยว ตัวตกระ หลังโก่ง เมื่อถามต่อไปรู้ว่าเจ้าสาวของเขายู่นไป ก็จะเป็นอย่างนั้น เรวตะจึงคิดว่า เพราะอย่างนี้เองที่ชายถึงได้ไปบวช แล้วก็เลยตกลงใจจะหนีไปบวชเสียในวันนั้นเลย

เสร็จพิธีที่บ้าน พวกญาติอุ้มเรวตะขึ้นรถพาไปกับเด็กหญิง พอไปได้หน่อยหนึ่ง เข่าอ้างว่าจะถ่ายอุจจาระ ขอให้หยุดรถ ลงไปที่พุ่มไม้แล้วกลับขึ้นมา ไปได้อีกหน่อยก็ขอลงอีกๆ จนพวกญาติชินเข้า ก็ปล่อยเรื่อยเรื่อย จนในที่สุด พอได้โอกาส เรวตะก็หนีไปยังสำนักของภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ขอให้พระบวชให้ เมื่อถามตอบกันจนทราบว่าเป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระ ภิกษุเหล่านั้นจึงว่า “...พี่ชายของเธออนุญาตไว้แล้ว” แล้วก็บวชให้ เสร็จแล้วก็ส่งข่าวให้พระสารีบุตรทราบ

พระสารีบุตรฟังข่าวนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าบบอกมาว่า พวกภิกษุที่อยู่ป่าให้เรวตะบวชแล้ว ท่านจะไปเยี่ยมดูเธอแล้วกลับมา แต่พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งให้ท่านรอก่อน ยังไม่ให้ไป

ต่อมาอีกไม่กี่วัน ท่านกราบทูลอีก ก็ทรงยังไว้ยังไม่ให้ไป และตรัสว่า พระองค์จะเสด็จไปด้วย

ฝ่ายเรวตะสามเณรเรียนกรรมฐานแล้ว ไปอยู่ที่ป่าไม้ตะเคียนห่างออกไปราว ๓๐ โยชน์ แล้วในพรรษานั้นเอง ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

ครั้นออกพรรษาแล้ว พระสารีบุตรก็กราบทูลขอโอกาสเรื่องที่จะไป พระพุทธเจ้าจึงเสด็จพร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป

เมื่อถึงทางแยก ทรงทราบว่าพระลิวลีไปด้วย จึงเลือกเสด็จทางตรง ที่กันดาร (ทางตรง ๓๐ โยชน์ ทางอ้อมผ่านชุมชนมาก ๖๐ โยชน์) เพราะพระลิวลีจะช่วยทำให้พระที่ไปมากนั้นสะดวกสบายได้ จากนั้นก็มีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์มากหน่อย ครั้นถึงที่อยู่ของพระเรวตะแล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่ประมาณ ๑ เดือน แล้วจึงเสด็จกลับมายังพระนครสาวัตถี

เรื่องลงท้ายว่า ที่เมืองสาวัตถี พระพวิสชาวมหาอุบาลิกาซึ่งถามถึงที่อยู่ของพระเรวตะว่าเป็นที่รมณีย์ใหม่ พระแก่ ๒ องค์ตอบว่า “จะไปหาความรื่นรมย์ได้ที่ไหน ที่รกเต็มไปด้วยไม้ตะเคียนหนามขาว รวากะที่อยู่เปรต” แต่พอถามพระหนุ่ม ๒ รูป ได้รับคำตอบว่า “ท่านอุบาลิกา สุตจะพรรณนา ดุจดั่งสุทธรรมาเทวสถานันท์ทีเดียว”

เมื่อมหาอุบาลิกาทูลถามพระพุทธเจ้า จึงเป็นข้อปรารภให้ตรัสพระคาถาธรรมบทที่ว่า “ไม่ว่าบ้าน หรือว่าป่า ... พระอรหันต์อยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้ รั คือสถานอันรื่นรมย์” จากนั้นก็เป็นตัวอรรถกถา คือคำอธิบายพุทธภาษิตนั้น เป้าหมายของเรื่องทั้งหมดคือตรงนี้ จบแค่นี้

เรื่องในอรรถกถาธรรมบท (ถ้าจะพูดให้ถูกต้องจริงๆ ควรบอกว่าเรื่องในคัมภีร์ที่บรรจุอรรถกถาแห่งธรรมบท) นี้ มีข้อนำพิจารณาหลายจุด แต่หันไปเล่าเรื่องจากอีก ๒ คัมภีร์ ให้เห็นข้อแตกต่างเสียก่อนดีกว่า

ส่วนเรื่องใน *ปรมัตถทีปนี* และ *วิสุทธชนวิลาสินี* เล่าไว้สั้นๆ มีใจความดังนี้

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ (เรวตะ) เกิดในท้องของนางพรหมณี ชื่อว่ารูปสารี ในนาลกคาม แคว้นมคธ เขาถึงวัยแล้ว มารดาบิดาก็ประสงค์จะผูกเขาโดยให้มีเหย้าเรือน

“ววยปฺปุตฺต” ถึงวัยแล้ว คือเติบโต ในคัมภีร์จะมากับข้อความว่ามีคูครอง หรือจบศิลาปริวิตยา หรือไปศึกษาที่ตักศิลา หรือจบไตรเพท หรือได้เป็นอาจารย์ หรือขึ้นครองราชย์ หรือได้ตำแหน่งเศรษฐี หรือออกทำงานหาเลี้ยงชีพ หรือออกบวช ถ้าบอกราย ก็ว่ามีอายุ ๑๖ ปี แต่ในกรณีของพระมหากัสสปะ คัมภีร์เขียนว่า เมื่อปีปผลิมาณพอายุ ๒๐ ภัททากาปิลาณีอายุ ๑๖ มารดาบิดาบอกปีปผลิว่า เธอถึงวัยแล้ว จะต้องดำรงสกุลวงศ์)

เรวัตถึงวัยแล้ว มารดาบิดาจะผูกไว้ให้มีเหย้าเรือน จึงบอกเขาเรวัตได้ยินเรื่องที่พระสารีบุตรบวชแล้ว คิดว่า อุปติสสะพี่ใหญ่ของเรา ทั้งสมบัตินี้ไปบวชแล้ว เราจะกลืนก้อนเขฬะที่เขาบ้วนทิ้งแล้วได้อย่างไร คิดแล้วก็เกิดความสลดใจ

เรวัตนั้น เหมือนดังเนื้อที่ไม่ยอมเข้าไปติดบ่วง เขาหลอกพวกญาติออกไปสู่สำนักภิกษุทั้งหลาย แจ้งว่าตนเป็นน้องชายของพระธรรมเสนาบดีบอกฉันท์ในบรรพชา ภิกษุทั้งหลายให้เขาบรรพชา พอมีอายุ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ก็ให้อุปสมบท พระเรวัตจะเรียนกรรมฐานแล้ว เข้าสู่ป่าไม้ ตะเคียน ไม่นานนักก็ได้เป็นพระอรหันต์ ทรงอภิญญา ๖

ครั้นได้เป็นพระอรหันต์แล้ว พระเรวัตจึงออกเดินทางไปยังเมืองสาวัตถี ถึงพระเชตวัน ถวายบังคมพระพุทธเจ้าและไหว้พระสารีบุตรแล้ว อยู่ในพระเชตวัน ๒-๓ วัน และในคราวนั้น ในท่ามกลางหมู่พระอริยเจ้า พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระเรวัตว่า เป็นเอตทัคคะ ในบรรดาภิกษุผู้ถืออยู่ป่า (อาร์ญญกะ)

เรื่องใน ๒ คัมภีร์นี้ นอกจากสั้นกว่าใน ธัมมปทัฏฐกถา (ธ.อ.) แล้ว ยังมีอะไรแตกต่างหลายอย่าง เช่น ที่สำคัญว่า

- ใน ฐ.อ. เรวตะเข้าพิธีแต่งงาน และบวชเมื่ออายุ ๗ ขวบ แต่ใน ๒ คัมภีร์นี้ แค่อแม่บอกว่าจะแต่งงานให้ และออกบวชเมื่อโตถึงวัยแล้ว
- ใน ฐ.อ. เรวตะบวชแล้ว ในพรรชานั้น ก็ได้เป็นพระอรหันต์ทั้งยังเป็นสามเณรอายุ ๗ ขวบ แต่ใน ๒ คัมภีร์นี้ เมื่อโตบวชเป็นสามเณรแล้ว ต่อมาอายุเต็ม ๒๐ ได้บวชเป็นภิกษุ หลังจากนั้นจึงได้บรรลุอรหัตตผล
- ใน ฐ.อ. มีเรื่องพระสารีบุตรสั่งพระให้บวชน้องชาย แต่ ๒ คัมภีร์นี้ ไม่มีเรื่องนั้น
- ใน ฐ.อ. เรวตะไปบวชเณรที่สำนักพระป่า แต่ใน ๒ คัมภีร์นี้ เรวตะไปให้พระบวชเณรให้โดยไม่บอกว่ที่ไหน แต่ต่อมา หลังบวชพระแล้ว จึงไปเข้าป่า
- ใน ฐ.อ. พระพุทธเจ้าและพระสารีบุตร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มากมาย เดินทางไปเยี่ยมสามเณรเรวตะ ที่เป็นพระอรหันต์ตั้งแต่ ๗ ขวบ แต่ใน ๒ คัมภีร์นี้ ไม่มีเรื่องเสด็จไปเยี่ยม มีแต่พระเรวตะเดินทางมาหาเองที่พระเชตะวัน

ที่จริง มีเรื่องที่น่ารู้ น่าคิด น่าพิจารณา ในกรณีนี้อีกหลายอย่าง ว่าเฉพาะข้อมูลในธัมมปทัฏฐกถา นี้เอง ก็ยังมีข้อที่คลุมเครือ น่าสงสัย และอาจขัดแย้งกันเอง เช่นว่า

ในเมื่อเรวตะเป็นน้องเล็กของพระสารีบุตร ที่ว่าเรวตะบวชเณรอายุ ๗ ขวบนั้น เป็นไปได้หรือไม่ ถ้ามว่า เวลานั้น พระสารีบุตรอายุเท่าไร

ตามหลักฐานที่คัมภีร์เล่ากำเนิดของท่านไว้ (เถร.อ.๒/๔๑๑; อป.อ.๑/๒๕๓: อมหากั ปน ภควโต อุปปตติโต ปุเรตรเมว = ก่อนการอุบัติแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย)

ว่าตามหลักฐานนี้ ก็ถือว่า พระอัครสาวก ทั้งพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ อายุมากกว่าพระพุทธเจ้า

เมื่อทรงบัญญัติมิให้พระสาวกบวชผู้ที่มารดาบิดายังไม่อนุญาตนั้น พระพุทธเจ้ามีพระชนมายุอย่าง ๓๗ พรรษา ถ้าเรวตะบวชหลังมีพุทธบัญญัตินี้ พระสารีบุตรก็ต้องมีอายุคงจะแถว ๔๐ ขึ้นไป เรวตะก็ต้องอ่อนกว่าพระสารีบุตรถึงราว ๓๓ ปี นับว่าห่างกันมาก ก็ชวนก้ำกึ่งสงสัย

เอาละ ถ้ายอมผ่านข้อที่ว่านั้นไป พระสารีบุตรเป็นอัครสาวกอันดับแรก ทำงานอยู่และไปด้วยกับพระพุทธเจ้าแทบตลอดเวลา ถึงกับทรงให้แสดงธรรมแทนพระองค์บ่อยๆ พระสารีบุตรจะทำอะไร จะไปไหน ก็ยอมกราบทูลให้ทรงทราบเป็นธรรมดา

ตั้งเรื่องใน *ธัมมปทัฏฐกถา* (ธ.อ.) นั้นเอง ก็บอกว่า พอเรวตะบวชแล้ว พระปาล่งข่าวมา พระสารีบุตรก็ทูลให้ทราบ และจะขอไปดู พระพุทธเจ้าก็ทรงยังให้รอก่อน พระองค์ตรัสว่าจะเสด็จไปด้วย แล้วก็ทรงนำพระสงฆ์ไปกันเป็นเรื่องใหญ่

ดูเรื่องแล้ว น่าจะเป็นว่า ที่พระสารีบุตรจะทำอะไรในเรื่องเรวตะนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องโดยตลอด หรือพระสารีบุตรกราบทูลปรึกษา ได้รับพุทธานุมัติหรือพุทธานุญาตมาตามลำดับ และคิดง่ายๆ พระสารีบุตรอยู่กับพระองค์ ใกล้ชิดถึงอย่างนั้น ท่านจะไปทำการอะไรฝ่าฝืนต่อพระองค์โดยไม่กราบทูลปรึกษา

อนึ่ง การที่ใน *ธัมมปทัฏฐกถา* นั้นเอง เล่าถึงคำของพระสารีบุตรที่สั่งพระปาล่าว่า “ผมเอง เป็นทั้งมารดาและบิดาของเขา” และพระปาล่าเมื่อจะบวชให้เรวต ก็บอกว่า “พี่ชายของเธออนุญาตไว้แล้ว” ดังนี้ ท่านผู้เล่าเรื่องอาจจะต้องการให้เข้าใจว่า ได้มีการปฏิบัติตามพระพุทธรบบัญญัตินั้นแล้ว นี่ก็อาจเป็นไปได้

ส่วนใน ๒ คัมภีร์หลัง ไม่มีเรื่องให้เห็นเลยว่า พระสารีบุตรได้ทราบอะไรในเรื่องการบวชของเวรตะ จนกระทั่งพระเวรตะเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงมาพบที่พระเชตวัน (เวรตะคงบเร้าของจนพ่อแม่ยอม แล้วก็หลอกพวกญาติไปเสียๆ)

สรุปอีกทีให้สั้นว่า เรื่องเวรตะบวช ใน ๕.๑. ต่างกับอีก ๒ คัมภีร์ โดยสาระ คือ

- ๕.๑. ว่า บวชอายุ ๗ ขวบ โดยพระพุทธรเจ้าทรงทราบเรื่องกับพระสารีบุตรตลอด
- อีก ๒ คัมภีร์ว่า บวชเมื่อโตแล้ว ภายหลังจึงไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า-ไหว้พระสารีบุตร

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เมื่อพูดตามหลักการ ไม่เห็นความเป็นไปได้ที่พระสารีบุตรจะจงใจฝ่าฝืนพระวินัยบัญญัติ ไม่ว่าข้อนี้หรือข้อไหนอย่างน้อย

- ในฐานะพระอัครสาวก และอยู่ใกล้ชิด หรือจะพูดว่าอยู่กับพระพุทธรเจ้า ถ้าท่านมีเหตุผลที่จะไม่ให้น้องชายต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดา ท่านก็มีวิธีปฏิบัติที่ง่ายตายโดยไม่ต้องคิดจะฝ่าฝืนอะไรเลย เช่น กราบทูลให้ทรงทราบเรื่องราว แม้ไม่ต้องขอ พระพุทธรเจ้าก็ยอมทรงหยั่งทราบเองว่าควรจะให้ปฏิบัติในเรื่องนั้นอย่างไร แม้แต่ตรัสเป็นอนุบัญญัติขึ้นมา ซึ่งเป็นทางออกที่เป็นสามัญอยู่แล้ว
- ในฐานะพระอัครสาวก ซึ่งเป็นแบบอย่างแก่บรรดาสาวก อย่างน้อยก็ยอมต้องไม่ทำการละเมิดฝ่าฝืนอะไร ที่ผู้อื่นจะเอาไปใช้เป็นข้ออ้างได้ในการที่จะทำการละเมิดหรือทำความผิดอย่างใดๆ

- การที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ซึ่งบันทึกไว้ ทั้งในพระวินัย และในพระสุตฺต (วินย.๗/๔๕๘/๒๘๘; อง.อฎฐก.๒๓/๑๐๗/๒๐๔) ว่า “ดูกรปฬาราชสาวกทั้งหลายของเรา ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ล่วงลิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต” เมื่อตรัสตามสภาพ ก็เป็นการยืนยันความที่ว่ามันั้น

ที่นี้ก็น่าเห็นใจผู้ศึกษาและปฏิบัติ เช่น หลายท่านก็จะสับสนว่าทำไมคัมภีร์จึงจะไปต่างกัน อันไหนผิด อันไหนถูก จะเอาอันไหน แล้วจะเอาอะไรเป็นหลัก จะเชื่อถืออะไรได้ ฯลฯ นี่แหละคือที่เรามาศึกษาหาความรู้ ถ้าจับจุดได้ ก็จะวางตัววางใจถูกที่ถูกต้อง

เอาที่ง่าย ๆ ก่อน ตามที่ว่ามาในเรื่องคัมภีร์ จะเห็นว่า อรรถกถาธรรมบทเป็นฝ่ายหนึ่ง และอีก ๒ คัมภีร์ (อรรถกถาเถรคาถา และอรรถกถาอปทาน) เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง เล่าเรื่องต่างกันนับว่ามาก จะเชื่อฝ่ายไหน

นอกจากในแง่เนื้อหาที่ว่าไปแล้ว มาดูในแง่ลักษณะและสถานะของคัมภีร์บ้าง ในด้านประวัติของพระสาวกนั้น อรรถกถาเถรคาถาและอรรถกถาอปทาน ถือได้ว่าเป็นเจ้าของเรื่องโดยตรง (ทำนองจะเป็น authority) เพราะอรรถกถาเถรคาถา (ชื่อคัมภีร์ว่า *ปรมัตถทีปนี*) ก็อธิบายคัมภีร์เถรคาถาในพระไตรปิฎก และอรรถกถาอปทาน (ชื่อคัมภีร์ว่า *วิสุทธชน-วิลาสินี*) ก็อธิบายคัมภีร์อปทานในพระไตรปิฎก

เถรคาถาเป็นที่รวมคาถาของพระอรหันตเถระ และอยู่ด้วยกันกับเถรีคาถาซึ่งเป็นที่รวมคาถาของพระอรหันตเถรี เมื่ออรรถกถาอธิบายคาถาของพระเถระหรือคาถาของพระเถรีองค์ไหน ก็เล่าประวัติของท่านผู้นั้นไว้ด้วย ดังนั้น อรรถกถาแห่งเถรคาถา และอรรถกถาแห่งเถรีคาถา ก็จึงเป็นที่รวมประวัติของพระเถระและพระเถรี ดังที่ว่าแล้ว

ส่วนคัมภีร์อุปทานในพระไตรปิฎกนั้น เป็นที่เล่าประวัติของพระเถระและพระเถรีทั้งหลายโดยตรง (แต่หนักไปทางอดีตชาติ, แยกเป็นเถระอุปทาน/เถราอุปทาน คือประวัติของพระเถระ กับเถรีอุปทาน คือประวัติของพระเถรี) แต่เป็นคำร้อยกรองคือคาถา เมื่ออรธกถาอธิบาย ก็เล่าประวัติของท่านนั้นไว้ด้วย ก็จึงเป็นที่รวมประวัติของพระอรหันตเถระและพระอรหันตเถรีอีกแหล่งหนึ่ง

พระเถระ-พระเถรีสำคัญก็จึงมีประวัติอยู่ในทั้งสองคัมภีร์นี้ และก็มักเล่าไว้เหมือนๆ กัน เหมือนอย่างประวัติของพระเวทชะที่พูดถึงอยู่ขณะนี้ ซึ่งมีในทั้งสองแห่งแทบไม่ต่างกัน

ส่วนอรรถกถาธรรมบท (ธัมมบทภูฏุกถา) ก็อธิบายคาถาธรรมบทในพระไตรปิฎก ที่นี้ เมื่อจะอธิบายคาถาใด ท่านก็เล่าประกอบให้รู้ว่า มีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสคาถานั้นๆ เรื่องราวนั้นต่างๆ หลากหลาย มาจากทุกทิศทุกทาง ซึ่งปะเหมาะก็มีเรื่องของพระเถระรูปนั้น รูปนี้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ที่นั่นที่นี้ กระจายไป

สำหรับเรื่องพระเวทชะในอรรถกถาธรรมบทนี้ ก็อย่างที่ว่าแล้ว ท่านจะอธิบายคาถาธรรมบทที่ว่า “ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า...” (คาเม วา ยทิวารณเณ...) ที่นี้ คาถาที่ว่านั้นก็มามีประวัติว่าพระพุทธเจ้าตรัสโดยทรงปรารภเหตุการณ์สืบเนื่องจากการที่ได้เสด็จไปเยี่ยมพระเวทชะ ที่นี้ ท่านจะอธิบายให้ชัดเจนเห็นจริงเห็นจัง ก็เลยเล่าตลอดหมด ทั้งประวัติของพระเวทชะตั้งแต่ว่ามาบวชอย่างไร (อาจจะเป็นท่านเองที่แถมให้มีรสชาติด้วย)

ถ้าจะพูดว่า พระอรรถกถาจารย์ผู้อธิบายคาถานี้ เมื่อจะเล่าเรื่องของพระเวทชะ ก็เอาประวัติจากอรรถกถาเถระคาถาและอรรถกถาอุปทานนั้นแหละไปเป็นแกนของเรื่อง แล้วเล่าขยายออกไป ก็ไม่น่าจะมีความผิดแปลกไปมากที่จุดสำคัญๆ

บางที่ท่านอาจจะได้เรื่องราวที่เล่าสืบกันมาอีกสายหนึ่ง ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป เมื่อนำมาถ่ายทอด เรื่องจึงแตกต่างกันไปไกลสักหน่อย แต่ทั้งนี้เราก็ทำได้แค่สันนิษฐานหรือแค่เดา

ที่นี่ ผู้ศึกษาก็อาจจะถามว่า เมื่อเป็นอย่างที่ว่ามานี้ จะเชื่อถือคัมภีร์อย่างอรรถกถาเหล่านี้ได้แค่ไหนหรืออย่างไร นี่ก็เป็นจุดสำคัญที่ควรรู้เข้าใจ จึงได้เขียนอธิบายให้ “รู้จักอรรถกถา” เพื่อจะได้วางใจวางท่าทีและพอจะเห็นทางปฏิบัติให้พอดี

อย่างไรก็ตาม พอเขียนไปๆ ก็ยืดยาวมาก จึงขอยก “รู้จักอรรถกถา” นั้น ออกไปจัดเป็นภาคผนวกท้ายเล่ม สำหรับท่านที่ใฝ่รู้อ่านปิดท้าย

ศึกษาเรื่องเก่า ดูคำเล่าเรื่องพระสังฆมิตตาบวชภิกษุณี

ต่อไป **ข้อ ๒** ว่า พระมหินทเถระให้มนต์พระสังฆมิตตาเถรีพร้อมภิกษุณี ๑๑ รูป ไปประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ศรีลังกา และคัมภีร์ที่ปวงสัว ได้บวชให้ภิกษุณีจำนวนนับหมื่นๆ จึงนำพิจารณาว่า ถ้าที่พักมีเพียงพอ และปวัตตินีมีกำลังดูแลบอกสอนได้ ก็ไม่ใช่ปัญหาที่จะต้องยกพระวินัยข้อนี้ (ข้อว่าปวัตตินีไม่บวชภิกษุณีมากกว่าหนึ่งรูป ต่อครั้ง) ขึ้นมาขัดขวางการเติบโตของภิกษุณีสังฆะ

ในข้อนี้ คิดว่าเราอาจจะแยกประเด็นขาดออกไปจากกันได้เลย คือถ้าภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว และพร้อมดีแล้ว เมื่อมาติดปัญหาข้อนี้ เราก็ควรจัดการให้เหมาะที่จะให้ภิกษุณีสงฆ์เติบโตขึ้นไปได้ ด้วยทางออกที่ถูกต้องที่เหมาะสม โดยไม่ต้องใช้เรื่องที่คัมภีร์ที่ปวงสัวได้เล่าไว้นี้ (ทางของที่ปวงสัวยังไม่ใช้ทางที่มั่นคงมั่นใจ ทางอื่นน่าจะดีกว่า)

เรื่องจำนวนภิกษุณีที่คณะของพระสังฆมิตตาบวชให้ขึ้น มีเซ่หาดูได้ในที่ปวงสัวเท่านั้น แม้ในอรรถกถาวินัย ก็บอกไว้ด้วย

กล่าวคือ ใน *สมันตปาสาทิกา* (วินย.อ.๑/๑๐๒) ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่บรรจุ อรรถกถาแห่งพระวินัย บอกจำนวนว่า พระนางอนุฬา พร้อมด้วยสตรี ๑,๐๐๐ คือ หญิงสาว ๕๐๐ และหญิงชาววัง ๕๐๐ (ไม่เป็นหมื่น) บวชใน สำนักของพระสังฆมิตตาเถรี และไม่ซำกั้ได้ตั้งอยู่ในอภิตตผล

จำนวนหนึ่งพันนี้ ท่านพูดซ้ำๆ ตั้งแต่เริ่มตั้งเรื่องจะบวช จนกระทั่ง ได้บวชเสร็จ และใช้คำว่าบรรพชาตลอด และบวชแล้วก็ไม่บอกให้ชั้ได้ว่า บวชจนเสร็จเป็นภิกษุณี ก็เลยกำกั้งอยู่ว่าบวชครั้งนั้นลุล่วงตลอดไป หรือ ว่าบวชเป็นสามเณรีไว้ แล้วทยอยอุปสมบทเป็นภิกษุณีไปโดยลำดับ

(*มหาวงส์* ซึ่งทำทีหลัง เป็นหลักเป็นฐานกว่า และถือว่าใช้ข้อมูล จาก *ทีปวงส์* ด้วย เล่าสั้นๆ ว่า “พระนางอนุฬา พร้อมด้วยคณะ บรรพชา ในสำนักของพระสังฆมิตตาเถรี แล้วบรรลอรหัตตผล”, ๑/๓๘๒/๑๓๕)

ทีนี้ ในแง่อันดับของหลักฐาน ก็แน้อยู่แล้วว่า ถือคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นหลัก รองจากพระไตรปิฎก เหนือคัมภีร์และตำราอื่นๆ

ที่จริง เข้าใจกันว่า *ทีปวงส์* นั้น มีมาก่อน*สมันตปาสาทิกา* ปราชญ์ ของลังกาเอง อย่าง Dr. G. P. Malalasekera บอกว่า *ทีปวงส์* เป็น ตำนาน หรือพงศาวดารเก่าแก่ที่สุดของศรีลังกา แต่กั้ทำนองเดียวกับ *มหาวงส์* ได้อาศัยอรรถกถาที่สืบกั้มาในมหาวิหาร (คืออรรถกถารุ่นที่ ๒ ภาษาสิงหฬ) เป็นหลัก บางทีก็คัดมาจากอรรถกถาเลย

ว่าโดยรวมคือ *ทีปวงส์* นั้น ไม่มีเจ้าการ แต่หลายท่านบันทึกไว้ๆ เป็นการเก็บโน้่นจับนี่มาปะติดปะต่อ หรือประสาร้อยเรียง ไม่ได้เกลา เข้ารูปปัจจุบันราว พ.ศ. ๙๐๐ นี่นักปราชญ์บอกมา เรากั้ฟังประกอบไว้⁴

⁴ *ทีปวงส์*, *มหาวงส์* และ *จูฬวงส์* เรียกกันง่ายยๆ ว่า “พงศาวดารลังกา” เป็นตำนานภาษา บาลี ที่พระเถระของศรีลังกาในอดีต เล่าเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ ต่างๆ ที่เป็นมาเนื่อกับพระมหากษัตริย์ผู้สืบราชวงศ์ในลังกาทีป เริ่มด้วย *ทีปวงส์* ที่ว่า รวมจากหลายท่านบันทึกไว้ๆ ต่อมา พระมหานามะเขียนประมวลชั้ดขึ้นเป็น *มหาวงส์* ซึ่งเล่าเรื่องถึง ค.ศ. 300 เศษ ต่อด้วย *จูฬวงส์* ซึ่งหลายท่านเขียนเล่าจนถึงอังกฤษเข้า

(Dr. Malalasekera บอกไว้ใน *Dictionary of Pali Proper Names*, 1983, vol. 1, p.1088; *Encyclopaedia Britannica*, “Dīpavamsa” ก็ว่าไว้คล้ายกัน คั่นห่างง่าย จึงไม่ต้องอ้าง)

ส่วน *สมันตปาสาทิกา* เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๙๕๐ เศษ หลัง *ทีปวงส์* เล็กน้อย แต่เป็นหนังสือที่ยอมรับกันหนักแน่น มีระบบ มีผู้รับผิดชอบที่ได้รับการรับรอง ทำเป็นหลักเป็นฐาน (ต้องผ่านการยอมรับของสังฆะแห่งมหาวิหารที่ศรีลังกา ทั้งตอนจะเริ่มงาน และตอนเสร็จงาน) แล้วก็มีฐานะระดับบรรณกถาตั้งที่ว่า จึงถือเป็นหลักอ้างอิงนำ-เหนือ

แท้จริงนั้น *สมันตปาสาทิกา* เมื่อเล่าเรื่องเก่าในเกาะลังกา บางทีก็อ้าง *ทีปวงส์* โดยยกคาถามาให้ดูตามถ้อยคำที่คงเป็นของเดิม แต่ในเรื่องพระสังฆมิตตดาบซให้สตรีนลังกา กลับไม่พูดถึง *ทีปวงส์* เลย ท่านไม่ยอมรับข้อมูลของ *ทีปวงส์* หรืออย่างไร ก็ทราบไม่ได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม แม้ถึง *สมันตปาสาทิกา* ที่รองรับบรรณกถาไว้แน่นอน ก็เป็นหลักในเรื่องนี้ได้โดยไม่โปร่งโล่ง โดยฐานะก็ยังเป็นคัมภีร์ชั้นรองมาภายหลัง แล้วก็มิลักษณะการเล่าเรื่องอย่างที่พูดไปแล้วในส่วนที่ยกไปเป็นภาคผนวกว่า “รู้จักขรรคกถา” (ถ้าอ่านส่วนผนวกนั้นก่อนได้ ก็ดี) โดยเฉพาะลักษณะนิยมตัวเลขอัศจรรย์ของยุคสมัยในกาลเทศะนั้น (ความเป็นเรื่องห่างไกลเกินกว่าจะหาตัวเลขจริงได้ ก็คงเป็นเหตุหนึ่งให้ต้องว่าตามลักษณะนิยมอย่างนั้น)

ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า เรื่องพระสังฆมิตตดาเถรีนั้น สืบต่อมาจากเรื่องพระมหินทเถระไปลังกาทวีป

ครอง (1815/๒๓๕๘) คัมภีร์เหล่านี้ ในเมืองไทยไม่ค่อยรู้สึกเกี่ยวข้อง แม้ว่าคัมภีร์ขรรคกถาพูดถึงบ้าง ก็ไม่เป็นที่สังเกต และดังที่ปรากฏว่า สารานุกรมเหล่านั้น ได้จากขรรคกถาด้วย เรื่องที่สำคัญมากในศรีลังกา ก็มีในคัมภีร์ขรรคกถา ซึ่งเป็นที่เชื่อถือกว่า

พระมหินทเถระไปลังกาทวีป ในฐานะเป็นหัวหน้าพระศาสนาพุทธหรือ
ธรรมทูตสายหนึ่งใน ๙ สาย เมื่อการสังคายนาครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๓๕
เสร็จแล้ว

ใน ๙ สายนั้น สายพระมหินทเถระไปลังกาทวีปนี้แหละมีเรื่องราว
ชัดเจนที่สุด (ท่านมาลังกา และเรื่องที่เล่า ก็เขียนในลังกา) นับว่าเป็นหลัก
เป็นฐานมาก

แต่อีก ๘ สายนอกนั้น บางสาย แม้แต่ดินแดนที่ไป ซึ่งมีรายชื่อ
แจกแจงไว้ ก็ยังบอกไม่ได้แน่นอนว่าคือที่ไหนเมืองใด บางสายรู้ชัดว่าพุทธ
ศาสนาเจริญในปัจจุบัน แต่ไม่อาจสืบให้ชัดว่าตลอดเวลาพันๆ ปีที่ผ่านมา
นั้น เริ่มต้นและต่อกันมาอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนั้น เรื่องราวความเป็นไป
ต่างๆ ก็ไม่มีความชัดเจน อดีที่ได้แค่เรื่องเล่าสืบกันมา

พอเรื่องไม่ชัด บางแห่งก็มีแต่เรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ รวมทั้ง
ตัวเลขอัศจรรย์ตามลักษณะนิยมที่บอกแล้ว และเรื่องแบบนั้นก็กลับย้อน
มาทำให้เรื่องราวตัวเลขที่ลังกาทวีป แม้จะดูสมจริงที่สุด ก็พลอยถูกตั้งข้อ
สงสัย ในขั้นที่ยอมรับว่า เรื่องนั้นจริงแน่ แต่รายละเอียด เช่น ตัวเลข
ต่างๆ จะควรรับได้แค่ไหน

เรื่องของพระธรรมทูต ๙ สายนั้น ก็มีเล่าไว้ในคัมภีร์ที่รองรับ
อรรถกถาแห่งพระวินัย คือ *สมันตปาสาทิกา* นี้แหละ (วินย.อ.๑/๖๓-๘๗)
หลายสายมีแต่เรื่องอิทธิฤทธิ์และตัวเลขอัศจรรย์ ขอนำมาเล่าพอให้จับ
สาระได้สัก ๒-๓ สาย

สายที่ ๑ ไป กัษมีร์-คันธารรัฐ (ปัจจุบันคือ Kashmir ในอินเดีย
ตะวันตกเฉียงเหนือ แต่อาจจะเป็น Kashmar ทางตะวันออกเฉียงเหนือ
ของอิหร่าน และ Kandahar ในปากีสถาน)

ที่นี้แน่ชัดว่า พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ถึงกับเป็นแหล่ง
เกิดของพระพุทธรูปแบบคันธาระที่มีชื่อเสียง ก่อนจะสูญสิ้นไป เหลือ
พระพุทธรูปใหญ่ที่แกะสลักเข้าไปในภูเขา สูง ๕๓ และ ๓๗ เมตร
เป็นต้น ไว้เป็นอนุสรณ์ ซึ่งพวกตาลีบันทำลายเสียเมื่อปี ๒๕๔๔ นี้เอง
พระเถระหัวหน้าสายนี้คือ พระมัชฌันติกเถระ

พระมัชฌันติกเถระไปทางปากีสถานโน่น แต่เรื่องของท่านเขียนเล่า
ที่เกาะลังกานี้ ได้รับความว่า เวลานั้น ที่กัษมีระ-คันธารรัฐนั้น มีพญานาคทำ
ให้ฝนตกลงเหลือพายุขาวถล่มลอยน้ำไปลงทะเล (ประชาชนเดือดร้อน)
พระมัชฌันติกเถระจึงเหาะจากเมืองปาฏลีบุตรไปแก้ปัญหาคือ ต่อสู้กันด้วย
ฤทธิ์ ทั้งสายฟ้าฟาด ธารน้ำไหลป่า ไฟลูกโหม ยอดเขาหักพัง เสียงดังฟ้า
จะแตก ในที่สุด พระเถระก็ปราบพญานาคลงได้ แสดงธรรม พาเหล่า นาค
๘๔,๐๐๐ ตลอดจนยักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์มากมาย ในป่าหิมพานต์ ให้
ตั้งอยู่ในสรวงและเบญจศีล

เสร็จแล้วท่านก็สอนเหล่า นาคและพวกยักษ์ว่า ให้เลิกละความโกรธ
อย่าทำลายข้าว ให้มีเมตตา ช่วยเหลือประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุข

มนุษย์ที่นั่นนับถือลัทธิบูชา นาคราช พอดีถึงเทศกาลบูชาพญานาค
ประชาชนมาเห็นพญานาคกลายเป็นลูกศิษย์พระ ยืนพัดถวายพระเถระ
และรู้ว่าพระเถระมีฤทธิ์ยิ่งกว่าพญานาค ก็เคารพพระเถระ แล้วท่านก็
เทศน์อัสสีวิโสปมสูตร มีผู้บรรลุธรรม ๘ หมื่น ออกบวชแสนตระกูล
และพระพุทธศาสนาก็รุ่งเรืองในกัษมีระ-คันธารรัฐสืบมา

ผู้สนใจอ่านแล้ว ก็นึกอะไรที่จับแก่นของเรื่องเอา คงต้องมองให้ทะลุ
อิทธิฤทธิ์และตัวเลขอัศจรรย์ แต่ไม่ว่าอย่างไร ที่แน่ก็คือ พุทธศาสนาได้
เจริญมากในรัฐที่ใหญ่โตนั้น

ต่อไป สายที่ ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ และ ๗ เล่าไว้สายละสั้นนิดเดียว เทียบจะมีแต่อิทธิฤทธิ์และตัวเลขอัศจรรย์ ขอข้ามไป เว้นแต่สายที่ ๔ ซึ่งมีแง่พิจารณา ขอเล่าไว้เท่าที่ท่านเล่า

สายที่ ๔ ไปแคว้นอปรินตก์ พระโยนภรรยารักชิตเถระนำคณะไปถึงแล้ว ได้สอนธรรมในอัคคีชนโรปมสูตร ชาวแคว้นนั้นเลื่อมใส บรรลุธรรม ๗ หมื่น มีบุรุษออกบวชจากชาติตยตระกูลหลายพันคน และสตรีออกบวชมากกว่า ๖ พันคน เป็นอันว่าพระศาสนาตั้งมั่นแล้วที่แคว้นนั้น

(ตัวเลขอัศจรรย์ สายนี้นับว่าน้อย ขอให้เทียบกับสายที่ ๗ คือเทศภาคแห่งหิมพานต์ ซึ่งบัดนี้ไม่แน่ใจว่าคือจุดไหนบ้าง ในแถบภูเขาหิมालย์ แต่คัมภีร์*ศาสนวงศ์* ว่า ได้แก่จีนรัฐ คือในประเทศจีน ท่านว่า ที่นั่นมีผู้ได้มรรคผล ๘๐ โกฏิ มีผู้บวชกับพระเถระในสายนี้ทั้ง ๕ ท่านๆ ละประมาณ ๑ แสนคน จึงรวมคนบวชประมาณ ๕ แสนคน)

สายที่ ๘ ไปสุวรรณภูมิ พระโสณเถระและพระอุตตระเดินทางไปเวลานั้น ที่นั่นกำลังมีทุกข์หนัก คือ นางรากษสตนหนึ่ง เมื่อใดมีทารกเกิดในราชตระกูล ก็ขึ้นจากทะเลมาจับกิน พอตีวันนั้น มีเด็กเกิดในราชตระกูล คนเห็นพระเถระแล้วสำคัญว่าท่านคงเป็นพวกของรากษส จึงพากันถืออาวุธไปลงประหาร พระเถระเฝ้าถามได้ความแล้วก็ชี้แจงให้รู้ว่า ท่านเป็นสมณะ ไม่ทำลายชีวิตใคร มีศีล มีกัลยาณธรรม

ในขณะนั้นเอง นางรากษสกับบริวารก็ขึ้นจากทะเลมาจะกินเด็กที่เกิดใหม่ พวกมนุษย์เห็นนางรากษสมา ก็กลัว แผลดเสียงร้องกันอึงมี พระเถระทั้งสองจึงนิรมิตร่างใหญ่กว่าพวกรากษสเป็นสองเท่า แล้วปิดล้อมนางรากษสกับบริวารไว้ตรงกลาง นางรากษสกับบริวาร กลัวจะถูกจับกิน จึงรีบหนีไป พระเถระขับไล่พวกรากษสไปแล้ว ก็จัดการป้องกันเกาะไว้

ครั้นแล้ว ท่านสอนธรรมในพรหมชาลสูตร หมู่ชนเลื่อมใส ได้ตั้งอยู่ใน
ในสรวงคมน์และศีล คนบรรลุธรรม ๖ หมื่น เด็กในตระกูลบวช ๓,๕๐๐
กฤติดาบวช ๑,๕๐๐ เป็นอันว่าได้ประดิษฐานพระศาสนาในสุวรรณภูมิแล้ว
นับแต่นั้นมา เขาตั้งชื่อเด็กที่เกิดในราชตระกูลว่า โสณุตตระ/โสณุดร

การที่เล่าเรื่องสายที่ ๔ และสายที่ ๘ นอกจากมีเรื่องฤทธิ์และ
ตัวเลขอัศจรรย์อย่างอื่นแล้ว ก็เพราะในสองสายนี้ มีข้อพิเศษ คือ มีสตรี
และกฤติดาบวชด้วย ซึ่งเป็นข้อที่น่าคิด เหมือนเป็นตัวอย่างที่บอกว่า มีแต่
ภิกษุก็บวชสตรีได้ ไม่ต้องมีภิกษุณี

แต่พอว่าอย่างนี้ ก็มีข้อพิจารณาในเชิงแย้งต่อไปอีก เพื่อให้สิ้น ขอ
รวบรัดว่า

๑. ถ้าเป็นอย่างนั้นได้จริง พระมหินท์ซึ่งก็ไปในงานคราวเดียวกัน
อย่างเดียวกัน เมื่อพระนางอนุฟ้าและคณะจะบวช ทำไม่ไม่บวชให้เสร็จไป
เลย ทำไมจะต้องรอหมันต์พระสังฆมิตตาเถรี ซึ่งกว่าจะมาถึงได้ ก็อีกนาน

๒. คัมภีร์*ศาสนวงส์* ก็ยกเรื่องมาเล่าทั้งหมด ในตอนเล่าเรื่องของ
สายที่ ๔ ที่ไปوبرันตรัฐ (หน้า ๖๒) ท่านก็เล่าไปจนจบว่ามีสตรีบวช
เท่านั้นๆ (จำนวนสตรีที่บวชที่นั่น บอกตัวเลขอัศจรรย์ต่างกัน วินย.อ. ว่า
สตรีบวช ๖ พันกว่า คัมภีร์นี้ว่า ๖ หมื่นกว่า)

แต่จบแล้ว ไม่หยุดแค่นั้น ใน*ศาสนวงส์* ท่านไขความต่อไปว่า
ไม่ใช่ฟังธรรมเสร็จก็บวชเลยนะ แต่เหล่าสตรีเลื่อมใสไว้แล้ว รออีกนานจน
ภิกษุณีทั้งหลายมา จึงได้บวช

คำไขของ*ศาสนวงส์* ตรงนี้ ให้เข้าใจทำนองว่า ที่ท่านเล่าเรื่องนั้น เป็น
การพูดรวบรัด บอกสาระที่เดียวว่างานเริ่มขึ้นครั้งนี้แล้วเกิดมีผลจนลงท้าย
ในระยะยาวอย่างไร ไม่ได้ลำดับเรื่องปลีกย่อยหรือรายละเอียด เราอาจจะ
ต้องมองให้ออกหรือยอมให้ว่า นี่เป็นวิธีเล่ารวบรัดเรื่องของคนโบราณ

ยิ่งเทียบเรื่องของสายอื่น กับสายของพระมหินท์ ก็ให้เห็นลักษณะที่ว่านี้ สายของพระมหินท์เถระนั้น ไม่ต้องรวบรวมวัตถุดิบนัก ท่านเล่าตั้งแต่พระมหินท์เดินทางไป จนพระนางอนุฟ้าได้บวช เนื้อความมากมายยาวราว ๓๒ หน้า แต่สายที่ไปอปปรันตร์ฐนี้ เพียง ๕ บรรทัดก็จบทั้งเรื่อง

(สายอื่นแทบทุกสาย มีเรื่องเพียง ๔-๕ บรรทัด, ที่ยาวมากน้อยรองจากสายไปลังกาทวีป ก็คือสายพระโสณะ-อุตตระ ที่ไปสุวรรณภูมิ มีเรื่องเล่าไว้ประมาณ ๑ หน้าครึ่ง แต่ก็ไม่มีรายละเอียดอะไร นอกจากเรื่องการปราบนางยักษ์ผีเสื้อน้ำ)

สำหรับเรื่องสายที่ ๘ ไปสุวรรณภูมิ ที่มีกุลธิดาบวช ๑,๕๐๐ *สาสนวงศ์* เล่าจบแล้ว ไม่พบว่าท่านไขความต่อไป คงถือว่า ก็อย่างที่อธิบายไปแล้วในเรื่องของสายที่ ๔

เรื่องจำนวนผู้บวชนี้ ในสายของพระมหินท์เถระที่ลังกาทวีป ซึ่งเล่าเรื่องตามลำดับ ถึงจะยังมีเรื่องอิทธิฤทธิ์ไม่น้อย ตัวเลขก็ไม่แปลกมากนัก

ไม่เฉพาะด้านภิกษุณี แม้แต่จะบวชภิกษุ ก็ค่อนข้างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่อ่านดูเหมือนกับว่า พอไปถึง แสดงธรรม ก็มีคนบรรลุมรรคผลเป็นหมื่นเป็นแสน มีคนบวชเป็นพันเป็นหมื่น อย่างที่เล่าในสายอื่น

แต่ที่ลังกาทวีปนั้น เวลาผ่านไปเป็นเดือน จึงมีผู้ชายบวชชุดแรก ๕๖ คน แล้วในพรรษาแรกทีนั้น มีพระเถระจำพรรษา ๖๒ รูป (คณะจากอินเดีย ๖ + ผู้บวชทีนั้น ๕๖)

เมื่อจับที่แก่นที่สาระ เข้าใจว่า พระเถระผู้ทำงานพระธรรมทูตอันสำคัญครั้งนั้น ซึ่งเป็นการวางรากฐานของพระพุทธศาสนาในดินแดนนั้นๆ คงจะต้องจริงจังหนักแน่นในพระธรรมวินัย และมุ่งทำงานเพื่อจุดหมายที่แท้จริงของพระศาสนา

ดังที่กล่าวอยู่เสมอว่า การบวชเป็นการศึกษา แม้ว่าปัจจุบันนี้ ถึงยุค
ไอทีแล้ว เราจะมีอุปกรณ์ช่วยแม้แต่กิจกรรมทางการศึกษาให้คล่องสะดวก
สนใจได้อย่างดี แต่จะประมาทไม่ได้เลย เทคโนโลยีอาจจะมาช่วยขยาย
ปริมาณและห่นกาลเวลาในระดับกิจกรรมภายนอก แต่มันเข้าไม่ถึงเนื้อตัว
ของชีวิต ก็ควรรู้จักใช้ให้เป็นเครื่องช่วย

การศึกษาเป็นการจัดการที่เนื้อตัวของชีวิต ที่กาย-ศีล-จิต-ปัญญา
แม้จะก้าวข่างนอกกันไปถึงไหน ชีวิตก็ต้องเข้าถึงชีวิต

ในการบวชที่เป็นการศึกษา นี้ เราอาจจะเอาพุทธจริยาเป็นเครื่อง
เตือนระลึก ให้ไม่ประมาท และเป็นแบบอย่างได้เสมอ

ดังที่เคยยกตัวอย่างมาด้วยกันว่า เมื่อเจ้าศากยยะ ๕ มีเจ้าชายอนนท
เป็นต้น กับกัลบกอุบลี เป็น ๖ มาขอบวช ทรงบวชให้เองด้วยบรรพชา
เป็นสามเณรก่อน แล้วอีกชั้นหนึ่งที่เข้าสู่สังฆะ ต้องจัดหรือหาผู้ดูแลฝึกให้
ศึกษาเบื้องต้น ๕ ปี แทบเป็นรายตัว เรียกว่าอุปัชฌาย์ ดังที่พระอนนท
มีพระเพลิงภูลีสละ เป็นอุปัชฌาย์ พระอุบลามีพระกบปิตกะ เป็นอุปัชฌาย์
(อุปัชฌาย์ของรูปอื่นในชุดนี้ ยังหาชื่อไม่พบ เพราะถ้าไม่มีเรื่องให้ปรากฏที่
จะตรัสธรรมวินัย ก็ไม่ได้พูดถึง)

การศึกษาในความหมายของท่านอย่างนี้ เป็นไปในชีวิตจริง ตั้งแต่
ตื่นจนนอนในแต่ละวัน ไม่ใช่แค่การถ่ายทอดสูตร หรือสอนวิชาซีพ

ถ้าไม่ตระหนักในหลักการอย่างนี้ไว้ ไปๆ มาๆ การบวชก็จะ
กลายเป็นเพียงพิธีกรรม และมุ่งที่จำนวน ดังที่ได้เป็นปัญหาให้ต้อง
พยายามแก้ไขกันอยู่อย่างแสนยากในปัจจุบัน จึงควรมาช่วยกันรักษาสาระ
ของหลักการพื้นฐานอันสำคัญไว้ด้วยความรู้เข้าใจ

ได้ใช้เวลาและเนื้อที่กับข้อ ๒ มากมาแล้ว ไม่ควรให้ยาวต่อไปอีก และควรยุติการตอบคำถาม ที่จริงยังมีข้อ ๓ แต่คิดว่าพอจะของดตอบได้ เพราะเท่าที่อ่านดู เป็นเรื่องความคิดเห็น และสามารถพบคำตอบในหนังสือที่เสร็จไปแล้ว จึงคงไม่ต้องพูดซ้ำ

ขออย่าว่า กรณีของท่านสุโฆธา รวมทั้งท่านอื่นที่เกี่ยวข้องนี้ เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจมาก แม้ท่านจะว่าจะไรกระทบกระทั่งมา ก็ไม่ต้องไปถือ

เพียงแต่ว่า เมื่อเป็นเรื่องของส่วนรวม เป็นเรื่องของธรรมวินัย ก็ว่าไปตามหลักตามข้อมูล ถือความรู้เป็นสำคัญ หรือมุ่งที่ความรู้ ก็ตั้งที่ว่าแล้ว อยากให้ทำอะไร ด้วยความรู้ที่จริงและชัดเจน ซึ่งจะเป็นความปลอดภัยและมั่นใจไปได้แต่ต้นขั้นหนึ่งแล้ว และเป็นขั้นพื้นฐานด้วย

เราอาจจะต้องอดทนมากสักหน่อยในการที่จะเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ปลอดภัยที่สุด ให้แก่คนรุ่นหลัง และถ้าไหว ก็ให้ได้สิ่งที่ส่วนรวมทั่วไป จะร่วมแซ่ซ้องสาธุการอย่างพร้อมใจกัน

งานทางธรรมนี้ อาจจะต้องมาช่วยกันทำแบบทวนกระแสโลก ที่เขามักจะเอาอะไรให้ได้มาด้วยการต่อสู้ หรือแม้กระทั่งเอาชนะกัน เป็นการแย่งชิงที่ทำให้ของซึ่งได้มา มักแหงววิน มีรั้วรอยติดตรึงอาจจะตลอดไป

ถ้าช่วยกันดู ร่วมกันเลือก พร้อมใจกันจัด ให้มั่นใจว่าได้สิ่งที่ดีที่สุด ปลอดภัยที่สุด ให้แก่ประชุมชนที่จะเกิดตามมา ก็จะสบายจิต บันเทิงเบิกบานชื่นใจในปัจจุบัน และมีความดีความงามและความสุขที่ยั่งยืนสืบไปในเบื้องหน้า

ขอให้ทุกคนสมหมายโดยสมธรรมด้วยกัน

ตอบคำถามแถม

คฤหัสถ์เป็นอรหันต์ จะสิ้นชีพวันนั้น ถ้าไม่บวช?

หลังจากตอบคำถามในจดหมายข้างต้นแล้ว Dr. Martin Seeger เมื่อแจ้งว่าได้รับคำตอบแล้ว ก็ขอฝากคำถามอื่นเพิ่มอีกข้อหนึ่ง บอกว่าเป็นคำถามเก่าเคยถามแล้ว ก็ขอนำมาตอบต่อท้ายเป็นผนวก ๒ และคิดว่า จะพยายามตอบให้สั้น (ผู้ถามก็กำชับด้วยว่าขอให้อธิบายประเด็นนี้อย่างสั้นๆ หน่อย) คำถามว่าดังนี้

เป็นไปได้ไหมว่า ท่านเจ้าคุณอธิบายเพิ่มเติมเรื่องที่ผมเคยถามบนภูเขา เรื่องกรณีอุบาสกอุบาสิกาปฏิบัติธรรมจนบรรลุ "พระอรหันต์" แล้วต้องรับบรรพชาเป็นภิกษุหรือภิกษุณีภายใน ๑ วัน (ตามมิลินทปัญหา) หรือ ๗ วัน (ตามความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมไทย อันนี้มาจากไหนครับ มีความเป็นมาอย่างไร) กรณีพระเจ้าสุทโธทนะ กรณีพระพาหิยะ ซึ่งล้วนละสังขารในสภาพ "โยม" ฉะนั้น ถ้าไม่มีสถานันภิกษุณี แต่อยู่ในสถานภาพโยมจะไม่สามารถรับความเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่อย่างไร วิถีชีวิตแบบอนาคาริกโดยไม่ต้องเป็นภิกษุ หรือภิกษุณี เป็นไปได้ไหม อย่างเช่นเป็นแม่ชี เป็นต้น ผมเห็นว่าเรื่องนี้น่าจะเกี่ยวข้องกัน

พร้อมคำถาม ก็แสดงอนาคตสถานคือหลักฐานที่มาด้วยว่า บอกลงไว้ใน Mil.264-266; *“tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā”* and *“na so divaso sakkā atikkametun’ti”*; see also *“mahārāja, khemāya pabbajitum vā parinibbāyitum vā vaṭṭatī’ti”* (DhA.IV.59) and M-a.III.196: *“gihilingaṃ nāmetaṃ hīnaṃ”*

ที่จริง คำถามนี้ ตอบสั้นได้ยาก จึงบอกได้แค่ว่าจะพยายาม แต่พูดได้ว่า เป็นคำถามที่ดีทีเดียว ควรเพิ่มเข้ามา

ก่อนตอบ ขอย้ำความที่เคยพูดในเล่ม *พุทธวินัยฯ* ว่า ผู้ตอบนี้มีใจจะมาตัดสิน หรือบอกว่าจะเอาอย่างไร แต่เป็นการนำหลักการ เอาหลักฐาน เอาข้อมูลความรู้ มาดูกัน มาให้ช่วยกันพิจารณา เช่นว่าตามหลักนี้จะเป็นอย่างนี้ๆ ส่วนจะตัดสินอย่างไร จะเอาอย่างไร ควรให้เป็นเรื่องของสังฆะ คือส่วนรวม ซึ่งก่อนจะตัดสินใจ จะเอาอย่างไรนั้น ก็ยากให้เป็นการทำด้วยความรู้ที่เพียงพอและชัดเจนที่สุด พูดสั้นๆ ว่า ให้เป็นการทำด้วยความรู้ และพยายามให้เป็นความรู้จริง แล้วก็ขอตอบพอได้ความดังนี้

ย้อนไปดูต้นแหล่งเรื่องเดิม

เริ่มแรก เพื่อให้สั้นได้หน่อยหนึ่ง ขอยกเว้นไม่ตอบคำถามก่อนที่ว่า อุบาสกอุบาสิกาได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์แล้ว ตามความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมไทย ต้องรับบรรพชาภายใน ๗ วัน ความเชื่อของคนไทยนี้มาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไร ถือเป็นเพียงการว่าตามกันมา ในที่สุดก็ต้องตัดสินด้วยหลักฐานที่ถือเป็นมาตรฐาน ซึ่งในที่นี้คือคัมภีร์ที่เป็นต้นเรื่อง เมื่อไม่ต้องใช้เวลากับคำถามก่อนนี้แล้ว ก็ตรงไปที่ต้นแหล่งข้อมูลกันเลย⁵

⁵ ในเรื่องที่ว่าตามกันนี้ บางอย่างว่าเรื่อยมาจนพูดได้เพลิดๆ ไม่สะกิดใจ อย่างเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งก็เกี่ยวกับคำถามนี้ แม้แต่ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* ก็มีข้อความที่เข้ามาโดยมิได้เฉลียวใจ ว่า “สุทโธทนะ ... ก่อนสวรรคต พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดให้ได้ทรงบรรลอรหัตผล และได้เสวยวิมุตติสุข ๗ วันก่อนปรินิพพาน” เมื่อมีกรณีนี้มาสะดุด จึงหันไปดู และจะต้องแก้ไขในการพิมพ์ครั้งต่อไป (อรธกถาบอกสั้นๆ ว่า “ทรงบรรลอรหัตผลแล้วปรินิพพาน ภายใต้เศวตฉัตร”, เช่น อกฺ.อ.๑/๓๐๒; เถรี.อ.๔)

เรื่องอุบาสกอุบาสิกาบรรลอรหัตตผลแล้ว ต้องบวชในวันนั้น หรือไม่ก็สิ้นชีพนี้ ต้นแหล่งข้อมูล หรือหลักฐานเดิม พบใน *มิลินทปัญหา*

แม้ว่าอรรถกถาบางแห่งจะกล่าวเรื่องนี้ไว้ด้วย ก็นับ *มิลินทปัญหา* เป็นแหล่งเดิม เพราะอรรถกถาบาลีที่มีที่ใช้กันอยู่นี้ คืออรรถกถารุ่นที่ ๓ (ดั่งเล่าไว้ใน “ผนวก”) ซึ่งจัดทำเมื่อราว พ.ศ. ๒๕๐ ส่วน *มิลินทปัญหา* เป็นคัมภีร์เก่าแก่ มีมาก่อนหน้านั้น นับว่าประมาณ พ.ศ. ๕๐๐

ในสายการสืบคัมภีร์ของพม่า นับถือความสำคัญของ *มิลินทปัญหา* ถึงกับจัดรวมไว้ในพระไตรปิฎก^๖

เมื่อจับที่ต้นแหล่ง คือ *มิลินทปัญหา* ก็คัดข้อความจากที่นั่นมาดูกัน โดยตรง (*มิลินท.๓๐๐*) ดังนี้

พระเจ้ามิลินที่ตรัสถามว่า: ข้าแต่พระนาคนเสนผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่ คุตทัตถ์ที่บรรลอรหัตตผล มีคติเป็น ๒ เท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ บรรพชาในวันนั้นทีเดียว หรือ ปรินิพพาน ไม่อาจล่วงวันนั้นไปได้

ท่านพระนาคนเสนผู้เจริญ ถ้าหาพระอาจารย์ หรือ อุปัชฌาย์ หรือหาบาตรและจีวรมิได้ทันในวันนั้น คุตทัตถ์ผู้เป็นอรหันต์นั้น จะพึงบวชตัวเองได้ หรือจะรอให้พระอรหันต์อื่นผู้มีฤทธิ์มาบวชให้ หรือจะปรินิพพาน กระนั้นหรือ?

^๖ ในเมืองไทย ได้มีการคัดลอก *มิลินทปัญหา* จากใบลานออกมาตรวจชำระพิมพ์เป็นเล่ม หนังสือครั้งแรก ในช่วงเวลาเดียวกับอรรถกถา (คือต่างหากจากงานพิมพ์พระไตรปิฎก) เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๔ และปรากฏว่า มีเนื้อความที่ขาดเติมต่างลำดับกับฉบับที่รักษาขึ้นมาในประเทศอื่น หลายแห่งหลายที่

พระนาคนเสนาวิสัยชานาว่า: ขอถวายพระพร คฤหัสถ์ผู้
 อรหันต์นั้น จะบรรพชาเขาเอง หามิได้ เมื่อบรรพชาเขาเอง
 ก็จะถึงภาวะลักเพศ (เถยยะ/ไทย = ปลอมบวช, แต่งกาย
 เลียนแบบ) และไม่ว่าพระอรหันต์อื่นที่มีฤทธิ์จะมาหรือไม่ ก็
 ไม่พึงล่วงวันนั้นไป มิฉะนั้นก็จะปรีนิพพานในวันนั้นทีเดียว

พระเจ้ามิลินที่มีพระราชดำรัสว่า: ท่านพระนาคนเสนาผู้
 เจริญ ถ้าอย่างนั้น ความเป็นพระอรหันต์อันปรากฏเอาชีวิต
 ของผู้บรรลุไปเสียนี้ ก็เป็นอันหมดความสงบเย็นดี

พระนาคนเสนาถวายพระพรว่า: (หามิได้) มหาบพิตร
 คฤหัสถ์เพศไม่สม (วิสม)⁷ เมื่อเพศไม่สม เพราะคฤหัสถ์เพศ
 นั้นทูลพล (ถึงคฤทูลพลตา) คฤหัสถ์ที่ได้บรรลุพระอรหันต์ จึง
 บรรพชา หรือไม่ก็ปรีนิพพานในวันนั้นทีเดียว

มหาบพิตร ข้าไม่มีใช่เป็นโทษของพระอรหันต์ แต่นี้เป็น
 โทษของคฤหัสถ์เพศ กล่าวคือภาวะที่เป็นเพศอันทูลพล

ต่อจากนี้ พระนาคนเสนาถวายข้ออุปมา ๓ อย่าง มีใจความว่า

๑. เปรียบเหมือนอาหาร อันหล่อเลี้ยงอายุ รักษาชีวิต แต่คนที่มีระบบ
 การย่อยทูลพล กินเข้าไป กลับเจ็บป่วยถึงตายได้ นี่เป็นโทษของระบบย่อย
 ทูลพลหรือเฟธาตุอ่อน มิใช่เป็นโทษของอาหาร

๒. เปรียบเหมือนหญ้ากำเล็กๆ เมื่อมีบุคคลเอาศิลาใหญ่อันหนักมาวาง
 ทับลงไป มีอาจารย์รับศิลาใหญ่ได้ ย่อมจะย่อยยับแหลกไป คฤหัสถ์เพศที่ไม่
 สามารถรองรับพระอรหันต์ที่มีคุณอันยิ่งใหญ่ได้

๓. เปรียบเหมือนคนอ่อนแอ มีบุญน้อยต่อยสติปัญญาความสามารถ
 มาได้มหาสาสมบัตติ ไม่ทันไรก็วิบัติถอยล่อม ช่างอิสรียะไว้มิได้ คฤหัสถ์เพศก็
 เช่นกัน เพราะเป็นภาวะทูลพล จึงไม่สามารถรองรับพระอรหันต์ไว้

⁷ ในมิลินทปัญหา ฉบับอักษรไทย ข้อความที่ว่า “วิสม มหาราช คิหิสังค” (มหาบพิตร
 คฤหัสถ์เพศไม่สม) นี้ ไม่มี หรือขาดหายไป พบในฉบับอักษรพม่า

ดูข้อมูลต้นเรื่องนี่ และนึกถึงคำถามของคุณมาร์ติน เอมารวมกันแล้ว เรื่องคฤหัสถ์เป็นอรหันต์ จะสิ้นชีวิต ถ้าวันนั้นไม่บวชนี้ น่าจะมีข้อพิจารณาสำคัญ ๒ อย่าง คือ

- ก) เพศคฤหัสถ์ทุรพลอย่างไร จึงรองรับความเป็นอรหันต์ไม่ได้ จนทำให้ผู้บรรลอรหัตผล ต้องบวชวันนั้น มิฉะนั้นจะสิ้นชีวิต
- ข) ปัจจุบันนี้ ถ้ามีคฤหัสถ์บรรลอรหัตผล จะบวชได้หรือไม่ และบวชอย่างไร

การฝากชีวิตให้พึ่งพาอารมณ์ตื่นเต้น ไม่เป็นวิถีของอสิรชน

บอกแล้วว่าพยายามอธิบายให้สั้น ก็ต้องลัดขั้นตอน ตรงไปที่พระนาคนตามคำของท่านว่า “วิสมิ มหาราช คิหิสิงค์” เพศคฤหัสถ์นั้นวิสม คือไม่สม หรือไม่สม แปลว่า ไม่สม่ำเสมอ ไม่ราบรื่น ขรุขระ ลุ่มๆ ดอนๆ มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่วุ่นวาย มีของรกรุงรังไม่มีแก่นสาร พอเสริมเข้ามามาก แล้วคนก็หมกมุ่นวุ่นวายขัดแย้งแย้งซึ่งเบียดเบียนกัน เพราะสิ่งเหล่านั้น ความข้อนี้มีเรื่องราวที่จะบรรยายมาก ในที่นี้ ขอพูดเพียงโดยย่อใหญ่สักข้อหนึ่ง

มนุษย์แต่ละคนต้องการความเป็นใหญ่ คืออิสรियะ/อิสรियภาวะ/ความเป็นอิสระ แต่ความเป็นใหญ่ของเขาเบนไปในทางที่หมายถึงการมีอำนาจบังคับครอบงำคนอื่นและสิ่งทั้งหลายภายนอก ความเป็นใหญ่ของคนหนึ่ง จึงหมายถึงการสูญเสียความเป็นใหญ่ของคนอื่นสิ่งอื่น

ที่นี้ ในชีวิตของแต่ละคนนั่นเอง ต่างก็เอาชีวิตของตนไปฝากไว้กับการหวังความสุขจากการเสพสนองความอยากทางอินทรีย์สัมผัส โดยพึ่งพาอารมณ์ภายนอกที่จะได้จะเอามามำเราตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัสนั้น

ไปๆ มาๆ การที่มีชีวิตเป็นอยู่ และที่เป็นใหญ่ใช้อำนาจครอบงำ บังคับจัดการกับคนอื่นและสิ่งทั้งหลายภายนอกนั้น ก็เพียงเพื่อจะได้หรือ เป็นช่องทางหรือมีโอกาสสูงสุดที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งเสพลingsบำรุงบำเรอความ ออยากความต้องการของตนทางอินทรีย์ทั้งหลายเท่านั้นเอง แล้วการเป็นอยู่ อย่างนี้ก็กลายเป็นลักษณะปกติแห่งการดำเนินชีวิตของเขา เป็นวิถีชีวิต เป็นวิถีของสังคม หรือเป็นชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ส่วนใหญ่

แล้วดูลึกเข้าไป สิ่งเสพลingsบำรุงบำเรออินทรีย์เหล่านั้น และความสุข ที่ได้จากการเสพลingsความต้องการของอินทรีย์เหล่านั้น มิใช่เป็นสาระ หรือเป็นแก่นสารของชีวิต เมื่อคนมีชีวิตเป็นอยู่อย่างนั้น ในที่สุด ก็เลย กลายเป็นว่า ชีวิตของเขาต้องหมกมุ่นวุ่นวายหมดไปกับสภาพไร้แก่นสาร ที่ ทั้งกลบไม่ให้เรามองเห็นตัวสาระของชีวิต กันไม่ให้เข้าถึงสาระของชีวิต แถม ขัดขวางไม่ให้คุณค่าที่แท้จริงของชีวิตปรากฏตัวหรือสำแดงออกมาได้

เป็นอันว่า พวกปุถุชนเอาชีวิตไปฝาก ไปพึ่งพา ขึ้นต่อสภาพไร้แก่น สารเหล่านั้น เกิดมาแล้วก็ตายไป โดยไม่ได้รู้เข้าใจความจริงของโลกและ ชีวิต ไม่ได้เข้าถึงแก่นสารของชีวิต ไม่ได้ประโยชน์ที่แท้จริงของการมีชีวิต เหมือนเกิดมาแล้วชีวิตก็ผ่านไปเปล่าๆ แถมยังมัววุ่นวายทะเลาะเบาะ แว้งแยงชิงกักตึงความฝักใฝ่สนใจของกันและกันไว้ เช่นให้ต้องห่วงพะวง ปกป้องตัว ทำให้ยิ่งหมดโอกาสที่จะได้จะเข้าถึงสาระนั้นซ้ำเข้าไปอีก

ส่วนทางฝ่ายพระอรหันต์มีจิตปัญญาเข้าถึงความจริงแท้ จับสาระของ การมีชีวิตได้ เข้าถึงคุณค่าแท้จริงของชีวิต เป็นอยู่อย่างตั้งมามีความสุขจริง ในความเป็นอิสระ โดยไม่พึ่งพาขึ้นต่อสิ่งไร้แก่นสาร ที่บรรดาปุถุชนลุ่มหลง

เมื่อจับสาระของโลกและชีวิตได้แล้ว ความเป็นใหญ่ หรือความเป็น อิสระ ก็มีคามหมายตรงแท้ ได้แก่การเป็นอยู่และทำการตามธรรมคือ ตามความถูกต้องเป็นจริงได้ โดยเป็นใหญ่ในตนเองที่จะกำราบกิเลส สลัด

บรรดาความเห็นแก่ตัว ทั้งโลก โกรธ หลงทิ้งไปได้ พุดอีกสำนวนหนึ่งว่า หลุดพ้นจากปวงกิเลส และสามารถจัดสิ่งตนเองให้หนุนเสริมเพิ่มพูนและยกคุณธรรมขึ้นมาใช้ในการเป็นอยู่และทำการทั้งหลาย คือทำได้ตามธรรม

เมื่อตนยังเป็นคฤหัสถ์ พระอรหันต์ก็มองเห็นว่า วิถีชีวิตแห่งบรรพชาที่โล่งแจ้ง ท่านผู้รู้แจ้งธรรมรู้ความจริงของโลก ได้จัดทำเบิกไว้เปิดให้แล้ว ถ้าเข้าสู่วิถีชีวิตนี้ ความโปร่งโล่งที่ไม่ต้องมีอะไร ก็จะเปิดโอกาสให้ความเป็นอิสระที่ไม่ต้องการอะไร สามารถดำเนินชีวิตชนิดที่ฝ่าพวงกระแสน้ำของชาวโลกไปได้ ในขณะที่ตนเองหมดกิจเพื่อตัวแล้ว ก็จะได้ใช้พลังชีวิตบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกได้เต็มที่ อย่างน้อยก็คอยเตือนคอยบอกให้คนในโลกใช้อิสรภาพความเป็นใหญ่ให้ตรงความหมายที่จะทำให้ตนเองเสรีหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส สู่ความเป็นใหญ่ที่จะอยู่จะทำตามวิถีของความจริงความถูกต้อง

เป็นอันพูดรวบรัดได้แล้วว่า พระอรหันต์จะอยู่กับสิ่งรุ่งรังวุ่นวายที่ไม่มีความหมายเหล่านั้น ก็วิสม คือไม่สมกัน ไม่กลมกลืน ไม่เข้ากันกับภาวะที่บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระในวิถีของผู้หลุดพ้นแล้ว อยู่ก็ไม่อิสระ จะทำการที่มุ่งหมายก็ติดขัดหรือตัน เพศคฤหัสถ์นั้นทุพพล ไม่มีกำลังที่จะรองจะหนุนภาวะและภาระของอิสระชนได้ จึงเป็นอันว่าใจไม่อยู่แล้วในภาวะของคนครองเรือนนี้ ต้องพาชีวิตเข้าสู่วิถีแห่งอิสรภาพของบรรพชาแน่นอน

ส่วนพระอรรถกถาจารย์ใช้คำต่างออกไปหน่อยหนึ่งว่า “คิหิสิงคินาเมตี หีนัง” (ม.อ.๓/๑๔๔; วิภังค.อ.๕๖๘) แปลว่า คฤหัสถ์เพศนั้นด้อยหย่อนกำลัง หรือหย่อนคุณภาพ ไม่สามารถทรงไว้หรือรองรับอุดมคุณ คือคุณความดีหรือคุณค่าอย่างสูงสุดไว้ได้ ก็มีความหมายลงกัน พุดง่าย ๆ ว่า เมื่อด้อยหรือหย่อนกว่า ก็คือไม่สม ไม่เสมอ ไม่เท่า ไม่เข้ากัน ไม่สอดคล้องกัน เป็นความไม่เสมอในทางด้อย ตรงนี้ไม่เป็นปัญหา

ที่นี่ เมื่อดูคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ที่อ้างข้างบน ซึ่งพระ
ฎีกาจารย์ (เช่น ม.ฎี.๒/๑๐๙; อง.ฎี.๒/๔๑๑) ขยายออกไปอีก ก็จะช่วยเสริม
ความเข้าใจในสภาพที่ว่าไม่สม ไม่เสมอ ไม่สอดคล้องกันนี้

อรรถกถาบอกว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ถ้าเป็นพระ
อรหันต์ ก็ไม่อยู่ แต่จะปรินิพพาน เพราะสวรรค์ที่วานั้นเป็นถิ่น
ของลพิตชน แล้วลพิตชนคือใคร? ก็คือเหล่าสัตว์โลกที่วุ่นวายอยู่กับความ
สดสวยสนุกสนาน หรือพวกที่เอาแต่บันเทิงเริงรำประดับประดาร์องรำ นี่ก็
คือสภาพชีวิตที่ไม่สมกัน ทั้งนี้ ยกเว้นภุมมเทวดา (เทวดาภาคพื้นดิน)
เพราะอะไร? เพราะเทวดาพวกนี้มีที่หลีกเลี่ยง เช่นไปอยู่ตามป่าเขาลำเนาไพร

เป็นอันว่า ไม่เฉพาะมนุษย์ธาตุห้าชิ้น ที่ท่านว่าบรรลุอรหัตผล
แล้วจะปรินิพพาน เทวดาในสวรรค์ทั้ง ๖ ก็เช่นเดียวกัน แต่มนุษย์ธาตุห้า
ยังมีทางเลือกกว่าบวชได้ ไม่เหมือนเทวดาเหล่านั้น ที่ปรินิพพานอย่างเดียว

ลองมองความหมายเพื่อไว้อีกอย่างหนึ่ง

ได้อธิบายเรื่องสภาพชีวิตไม่เสมอ หรือต่อยกว่า ไม่สมกัน มายืด
ยาว คิดว่าแค่นี้พอ หรือเกินไปแล้ว ในขั้นนี้ ก็เป็นอันว่า เมื่อไม่สมกันชัด
แล้วอย่างนี้ ผู้ที่บรรลุเองนั่นแหละจะพยายามบวชให้จงได้แน่ๆ

แต่ท่านเลยต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่า ถ้าไม่บวช ก็ปรินิพพาน

เหมือนกับต้องพิจารณา ๒ ตอน คือ ตอนแรกว่าทำไมต้องบวช ต่อ
ด้วยตอนสองว่า ถ้าไม่บวช ทำไมต้องตาย เท่าที่พูดมาข้างต้น เป็นการบอก
ว่าเหตุผลคืออย่างเดียวกัน แต่ที่นี่ เราลองแยกไปทางอื่นบ้าง

ตรงนี้ก็ขอพูดถึงสำนวนภาษา ตรงที่ท่านว่า “ธาตุห้าที่บรรลุ
อรหัตผล มีคติเป็น ๒ เท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ บรรพชาในวันนั้น
ทีเดียว หรือปรินิพพาน ไม่อาจล่วงวันนั้นไปได้”

ถ้าเราพูดอีกอย่างหนึ่งว่า “คฤหัสถ์ที่บรรลุลอรหัตผล ... ย่อมจะบรรพชาในวันนั้น หรือไม่ก็ปรินิพพานเสียก่อน จึงจะไม่ได้บรรพชา ไม่อาจล่วงวันนั้นไปได้” ก็เท่ากับบอกว่า “คฤหัสถ์ที่บรรลุลอรหัตผล ... ย่อมจะบรรพชาในวันนั้น เว้นแต่ท่านปรินิพพานไปเสีย”

ที่พูดใหม่นี้ มีความหมายต่างจากข้างต้นโน้น คือ อย่างหลังนี้ว่า ท่านบวชวันนั้นแน่ เว้นแต่ปรินิพพานเสีย ก็ไม่ทันได้บวช ส่วนอย่างแรกโน้น คนเข้าใจไปได้ถึงกับว่า ต้องบวชวันนั้น มิฉะนั้นก็ต้องปรินิพพาน (คำของท่านแปลตรงตัวว่า “ย่อม/จะบวช หรือปรินิพพาน ในวันนั้นทีเดียว”)

หันไปดูเรื่องราวที่จะเป็นหลักฐานประกอบหรือยืนยัน ก็มีตัวอย่างเรื่องของท่านที่เป็นคฤหัสถ์บรรลุลอรหัตผลแล้วปรินิพพาน (ที่บรรลุแล้วขอบวชทันที ไม่ต้องพูดถึง) เมื่อตัวอย่างมี เราก็คิดว่าตัวอย่างเท่าที่มีนั้น ไม่บวชวันนั้น จึงปรินิพพาน หรือว่าปรินิพพาน จึงไม่ได้บวชในวันนั้น

ที่ชัดที่สุด เพราะเรื่องมาในพระสูตร ในพระไตรปิฎก (ขุ.อ. ๒๕/๔๓/๘๓) โดยมีอรธกถาเล่าประกอบ (เช่น อภ. ๑/๒๔๙) คือ พระพาหิยทวารุจิริยะ ซึ่งเป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง

ท่านผู้นี้เกิดในครอบครัวคนมีตระกูลในพาหิยรัฐ ลงเรือเดินทะเลเพื่อไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ เรือแตกกลางทะเล รอดชีวิตมาขึ้นฝั่งที่เมืองท่าสุปปารกะ (ปราศรัยว่าได้แก่ Sopara ในปัจจุบัน ซึ่งอยู่บนฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดีย เหนือเมืองบอมเบย์/Bombay/Mumbai) แต่หมดเนื้อหมดตัว จึงมุ่งเปลือกไม้กรอง แสดงตนเป็นเหมือนนักบวชผู้หมดกิเลส หลอกลวงประชาชนเลี้ยงชีวิต

ต่อมา พาหิยะเดินทางไปจะเฝ้าพระพุทธเจ้า พบพระองค์ขณะเสด็จบิณฑบาต ทูลขอให้ทรงแสดงธรรม พอจบพระดำรัสสอนย่อ ท่านก็

สำเร็จอรหัต แต่เพราะเป็นเวลาบิณฑบาต เมื่อตรัสแล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จต่อไป และตอนกลางวันวันนั้นเอง ขณะเสด็จออกนอกเมืองพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพาหิยะสิ้นชีวิตแล้ว

อรรถกถาเล่าว่า ท่านทูลขอบรรพชากะพระพุทธเจ้า แต่เพราะไม่มีบาตรจีวรครบ จึงไปแสวงหา และขณะกำลังหาบาตรจีวรอยู่ ก็ถูกโคแม่ลูกอ่อนขวิดสิ้นชีวิตเสียก่อน ๑ ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางตรัสรู้ขับปล้น

ตามเรื่องนี้ ท่านพาหิยะกำลังจะบวช แต่ปรินิพพานเสียก่อน จึงไม่ได้บวช มิใช่ว่า ไม่บวช จึงปรินิพพาน

รายต่อไป คือสันตติมหาอำมาตย์ ในพระไตรปิฎกมีเฉพาะพระคาถาที่เป็นคำสอน ไม่ได้กล่าวถึงตัวบุคคล แต่มีเรื่องเล่าไว้ค่อนข้างละเอียดในอรรถกถาธรรมบท (เช่น ธ.อ.๕/๗๓) ใจความว่า

สันตติมหาอำมาตย์ไปปราบพวกก่อการกำเริบที่ชายแดนของโกศลรัฐได้สำเร็จ เกิดความสงบแล้วกลับมา พระเจ้าปเสนทิโกศลพอพระทัยมาก ได้พระราชทานราชสมบัติให้ครอง ๗ วัน พร้อมทั้งดาราสาวนักป้อนรำขับร้องที่ชาญฉลาด มหาอำมาตย์นั้นเสพสุรามีนเมาตลอดสี่ปดาร์ ในวันที่ ๗ เขาแต่งตัวประดับประดาเต็มที ขึ้นนั่งบนคอช้างไปสู่ท่าสนามเล่นน้ำทั้งวันแล้ว ไปนั่งที่พื้นสนามตีมสนุกในอุทยาน

ฝ่ายดาราสาวนั้น ลงไปกลางเวทีจะเริ่มร้องเริ่มรำ แต่เพราะเธอกินอาหารน้อยมาตลอด ๗ วัน เพื่อให้ร่างกายอ่อนแอ ทำให้เกิดเหตุการณ์ไม่คาดหมาย เธอเป็นลมล้มลงเสียชีวิตในสภาพปากอ้าตาเหลือก

สันตติมหาอำมาตย์เห็นดังนั้น หายเมาทันที และเกิดความเศร้าอาลัยเป็นอย่างยิ่ง นึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง จึงเดินทางไปเฝ้าขอให้ทรงช่วยปัดเป่าให้หายเศร้าโศก พระพุทธเจ้าตรัสสอนสรุปลงในพระคาถาหนึ่ง

พระคาถานั้นทำให้สันตติมหาอำมาตย์รู้แจ้งธรรมบรรลุอรหัตผล ครั้นแล้ว เมื่อมองดูอายุสังขารของตน ก็ทราบความไม่เป็นไปแห่งอายุสังขารนั้น (รู้ตัวว่าหมดอายุ) จึงกราบทูลขออนุญาตปรีณิพพาน แล้วแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เล่าบุพกรรม และในเครื่องทรงเครื่องประดับที่แต่งมาเต็มทีของตน ก็ปรีณิพพานต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ณ ที่นั้นเอง

ตามเรื่องนี้ก็ชี้ชัดว่า สันตติมหาอำมาตย์จะขอบวชตอนนั้นเลยก็ได้ เพราะอยู่กับพระพุทธเจ้าซึ่งทรงทราบเรื่องมาตลอด แต่ท่านรู้ตัวว่าสิ้นกำลังสู้ต่อชีวิต หมดอายุแล้ว จึงขอลापรีณิพพาน นี่คือ ท่านปรีณิพพานเสีย จึงไม่ได้บวช มิใช่ว่า ไม่ได้บวช จึงต้องปรีณิพพาน

อีกเรื่องหนึ่งคือ กรณีของพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา ก็ทรงบรรลุอรหัตผลขณะเป็นคฤหัสถ์ แล้วก็ปรีณิพพานโดยมิได้ผนวช แต่เรื่องของพระองค์ไม่มีรายละเอียด ไม่ชัดเจน ก็ถือกันตามหลักนี้ และมักพูดว่า ทรงประจวรหนังก้อย พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรด ทรงบรรลุอรหัตผล แล้วก็ปรีณิพพาน

ตามหลักฐานเท่าที่มีที่พบได้ คือในอรรถกถาหลายคัมภีร์ บอกไว้สั้นๆ คร่าวๆ เหมือนๆ กัน เพียงว่า (เช่น อัง.อ.๑/๓๐๒; เถรี.อ.๔, ๑๗๘) “ในคราวอื่นอีก พระศาสดาทรงอาศัยเมืองเวสาลี ประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ในสมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช ทรงประจักษ์แจ้งพระอรหัตผลแล้ว ปรีณิพพานภายใต้เศวตฉัตร” หรือไม่ว่า (เช่น วินย.อ.๓/๗๖; ชา.อ.๑/๑๔๑; อป.อ.๑/๑๑๔) “(ขณะ) ประทับอยู่บนพระแท่นบรรทมนั้นเอง ภายใต้เศวตฉัตร ในมรณสมัย ทรงบรรลุแล้วซึ่งพระอรหัตผล” ที่อื่นมีกล่าวอีกบ้าง ก็แค่เอ่ยถึง ยิ่งไม่ชัด ไม่ต้องยกมาอ้าง

ตามหลักฐานเหล่านี้ เมื่อไม่ได้ระบุชัดเจนไป ก็เปิดช่องให้ตีความต่างกันได้บ้าง เช่นที่ว่า บนพระแท่นบรรทม ในมรณสมัย ก็คงเป็นเวลา

ประชวร และน่าจะประชวรหนัก พร้อมกันนั้น ที่ว่าบนพระแท่นบรรทม ในมรณสมัย ก็คงหมายความว่า บรรลุอรหัตผลแล้ว ปรีณิพพานถัดเวลาต่อไปเลย หรือในวันนั้นนั่นเอง

แต่บางคนก็อาจจะตีความว่า แม้แต่ประชวรอยู่บนพระแท่นบรรทม ทรงบรรลุอรหัตผลแล้วปรีณิพพาน อาจจะไม่ปรีณิพพานทันทีหรือในวันนั้น แต่ทรงอยู่ต่อมาอีกระยะหนึ่งที่ไม่นาน แล้วจึงปรีณิพพานก็ได้

อาจจะเป็นเพราะข้อความตามหลักฐานที่เปิดช่องอย่างนี้ ในเมืองไทย จึงมีการพูดหรือเชื่อตามกันมาว่า คฤหัสถ์บรรลุอรหัตผลแล้ว ถ้าไม่บวช จะนิพพานใน ๗ วัน และมีร่องรอยที่แสดงว่าไปไกลถึงกับบอกว่า พระเจ้าสุทโธทนะทรงบรรลุอรหัตผลแล้ว ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ในพระราชวัง ๗ วัน แล้วจึงปรีณิพพาน (ดังที่บอกแล้วข้างต้นว่าถึงกับเปลือหรือเปลือนติดเข้ามาใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ แต่ในเมื่อไม่มีหลักฐานต้นแหล่งที่ชัดเจน พอสะดุดเจอแล้ว ก็จะต้องตัดออกไป)

เป็นอันว่า ในเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะนี้ ส่วนที่ไม่ระบุชัด ก็ถือตามหลักที่มีแหล่ง คือมิลินทปัญหา เป็นต้น โดยตกลงว่าปรีณิพพานในวันที่บรรลุอรหัตผล

แต่ไม่ว่าจะอย่างไร เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะนี้ก็เหมือนกับสองเรื่องก่อน คือเมื่อบรรลุอรหัตผลแล้วปรีณิพพานในมรณสมัย ก็นับว่า เพราะปรีณิพพานจึงไม่ได้บวช มิใช่เพราะไม่บวชจึงปรีณิพพาน

ตามหลักฐานของเรื่องราวเท่าที่มีที่พบ เป็นอันได้ความอย่างนี้ ซึ่งหนุ่นให้มองความหมายในแง่ที่ว่า คฤหัสถ์ได้เป็นพระอรหันต์ มิใช่ต้องริบบวช แต่ตัวผู้บรรลุเองนั้นแหละ ไม่อยู่เป็นคฤหัสถ์ต่อไปแล้ว ถึงอย่างไร ก็พยายามบวชให้ได้ในวันนั้น นอกจากว่าปรีณิพพานวันนั้นพอดี

อย่างไรก็ตาม เมื่อดูตามคำตรัสถามของพระเจ้ามิลินท์ตอนถัดไป
ที่ว่า “... ถ้าอย่างนั้น ความเป็นพระอรหันต์อันปรากฏในชีวิตของผู้บรรลु
ไปเสียนี้ ก็เป็นอันหมดความสงบเย็นสิ” ก็ชวนให้ผู้ที่อ่านมองได้ว่า องค์
มิลินทราชทรงเข้าใจคำของพระนาคเสนว่า ถ้าไม่บวช ก็ต้องปรีนิพพาน

ถ้าจะให้ลงกันได้ กรณีของสันตติมหาอำมาตย์เป็นตัวอย่างที่ช่วยให้
มองเห็นความหมายในแง่ที่ว่า ถ้ายังมีชีวิตอยู่ ก็ละบวช แต่พอดีสิ้นอายุ จึง
ปรีนิพพาน ก็เลยไม่ได้บวช นี่คือ บวช หรือไม่ก็ปรีนิพพาน (จึงไม่ได้บวช)

ที่ว่ามาทั้งนี้ไม่เป็นการตัดสินอะไร เพียงแต่เสนอให้เห็นช่องมองที่
อาจมีได้ ไว้เป็นทางพิจารณา แต่ไม่ว่าจะมองช่องไหนอย่างไร ก็ไม่ให้
กลายเป็นว่าพระอรหันต์ฆ่าตัวตาย ซึ่งก็จะไม่ใช่การปรีนิพพาน

จากบ้านบวชออกไป กลายเป็นเข้ามาอยู่ในวัดในสำนัก

เมื่อผ่านการพิจารณาว่าบวชหรือไม่ก็ปรีนิพพานแล้ว ก็มาถึงคำถาม
สำคัญว่า ในกรณีที่อยู่บาสกอุปาสิกาบรพชรรวมสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว
ต้องบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีภายใน ๑ วัน ในปัจจุบันนี้ ถ้าคฤหัสถ์ได้เป็น
พระอรหันต์ และก็ตกลงว่าจะบวชวันนั้น แต่เป็นสตรี ในเมื่อไม่มีภิกษุณี
สงฆ์ แล้วบวชไม่ได้ วิธีชีวิตแบบอนาคาริกโดยไม่ต้องเป็นภิกษุ หรือ
ภิกษุณี เป็นไปได้ไหม อย่างเช่นเป็นแม่ชี เป็นต้น

ก่อนอื่น ขอทำความเข้าใจว่า การที่คฤหัสถ์อรหันต์จะบวช ไม่ใช่
ต้องเป็นภิกษุหรือภิกษุณีเท่านั้น (เป็นพระอรหันต์แต่อายุไม่ครบ ก็บวช
ไม่ได้) ในพุทธกาล สามเณรหรือสามเณรี เป็นพระอรหันต์แล้ว อยู่มาอีก
นานหลายปีจนอายุครบ จึงอุปสมบท ก็มาก

พระสาวกหลายท่าน เป็นพระอรหันต์ ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรอาย
น้อยๆ และมีชื่อเสียงเด่น เช่น บัณฑิตสามเณร สุขสามเณร สุนสามเณร
และสังกัจจสามเณร

ในความหมายและในการใช้ที่เคร่งครัด การบวชในพระพุทธศาสนา หรือในธรรมวินัยนี้ มี ๒ ขั้นตอน ได้แก่ *บรรพชา* คือบวชเป็นสามเณร หรือสามเณรี จากนั้นจึง *อุปสมบท* คือเข้าถึงภาวะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณี

(*บรรพชา* คือ ออกจากบ้านมาแล้ว *อุปสมบท* คือ เข้าถึงภาวะที่มุ่งมาแล้วนั่นเต็มที)

ในเรื่องนี้ ถือ “*บรรพชา*”⁸ คือการออกมาแล้วจากชีวิตชาวบ้านเป็นสำคัญ ต้องจับสาระของบรรพชาตรงนี้ให้ได้ก่อน

เมื่อพระโฆสิต์จะเสด็จออกบรรพชา หรือพูดทั่วไป บอกกว้างๆ ว่า บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะออกบวช ในพระไตรปิฎกมีข้อความเป็นสำนวนแบบอันแสดงถึงความคิดเหตุผลในการตัดสินใจ ซึ่งบ่งบอกในตัวถึงความหมายของบรรพชา ที่ตรงข้ามกับชีวิตครองเรือน ว่า “สมพาโธ ขราวาโส ราชาปโต, อพฺภิกาโส ปพฺพชฺชา” คือ “(พิจารณาเห็นว่า) ขราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นที่โล่งแจ้ง” (เช่น ม.ม.๑๓/๔๗๘/๖๗๐; ม.ญ.๑๔/๑๖/๑๘)

⁸ “*บรรพชา*” แปลตรงตามตัวว่า ออกไป คือ ออกจากภาวะของคฤหัสถ์ หรือจากภาวะของผู้อยู่บ้านครองเรือน, ไม่ได้ทั่ว [ปพฺพชฺชา → บวช (บวช) = บ (ออก, ทั่ว) + ช (ไป)] แต่ในข้อความว่า “*อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ/ปพฺพชิตา*” อรรถกถาให้แปลว่า อุปสงกมฺนฺติ อุปสงกมฺนฺติ หรือ ปฏิปชฺชนฺติ คือ เข้าไปสู่ ก้าวเข้าสู่ หรือดำเนินภาวะของอนาคาริก

ที่นี้ ข้อความที่ว่านั้น มาในสำนวนแบบซึ่งมีทั่วไปมากมายในพระไตรปิฎกว่า “*อคารสุมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ/ปพฺพชิตา*” ถ้าแปลตามที่อธิบายมานั้น ก็บอกว่า “ออกจากเรือน เข้าไปสู่ความเป็นอนาคาริก/ผู้ไม่มีเรือน” เท่ากับว่าแปล “*ปพฺพช-*” เป็นทั้งออกและเข้า แต่ที่นิยมแปลกัน เช่นในพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย ใช้คำแปลว่า “ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต” นี้ก็คือแปล “*อนคาริยํ*” (ความเป็นอนาคาริก/ผู้ไม่มีเรือน) ว่าความเป็นบรรพชิต ก็คือบรรพชา แล้วนี้ก็ตรงกับที่มีอรรถกถาแปลว่า (อป.๑.๑/๑๖๘) “*ปพฺพชฺชาตี อนคาริยภาโว.*” (บรรพชา คือภาวะอนาคาริก/ความเป็นผู้ไม่มีเรือน)

ที่ว่านี้ ก็คือบอกความหมายพื้นฐานว่า บรรพชา คือความเป็นอนาคาริก (อนคาริยะ) และ บรรพชิต คืออนาคาริก นั่นเอง

ข้อปรารภนี้บอกว่า ชีวิตชาวบ้านหรือคนครองเรือนนั้น มีเรื่องห่วงกังวล ผูกมัดมัดตัว พัวพัน หรือบางทียุ่งนัง คอยห่วงงเห็นยวักกันทำให้ติดขัด เป็นทางมาของความกังวลระคายชุ่นข้อง ไม่โปร่งไม่โล่ง ส่วนชีวิตการบวชปลอดโปร่ง ไม่มีอะไรต้องห่วงกังวล เหมือนที่โล่ง เปิดโอกาสแก่ชีวิตเต็มที่ (ท่านเปรียบว่าพระมีแค่บาตรจีวร เหมือนนกมีเพียงปีกสองปีกจะไปที่ไหนเมื่อไร ก็ได้ทันที)

เมื่อปรารภดังนี้แล้ว ก็ถึงจุดเปลี่ยนที่ท่านบรรยายความคิดของผู้ นั้นต่อไปว่า “การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์เต็มที่ ให้บริสุทธิ์สิ้นเชิง ดุจสังข์ที่ขัดแล้วนี้ มิใช่เป็นกิจที่จะทำได้ง่ายเลย อย่ากระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือน บวชเป็นอนาคาริก/บรรพชิตเถิด”

ตรงนี้คือการตัดสินใจสลัดชีวิตครองเรือนออกไปสู่ชีวิตบรรพชา แต่ชีวิตบรรพชาที่บรรยายในที่นี่ บอกลักษณะของการบรรพชาด้วยว่า เป็นการออกไปบวชตามหลักการ และในรูปแบบของพระพุทธศาสนา...มุ่งไปบำเพ็ญพรหมจรรย์...โดยปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์

จากนั้นก็ถึงปฏิบัติการในการบวชว่า “สมัยต่อมา เขาละกองโกศะน้อยใหญ่ ละเครื่องญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มกาสาวพัสตร์ ออกจากเรือน บวชเป็นอนาคาริก/บรรพชิต” (ชคารุมา อนคาริยัม ปพพชติ) นี่คือการเข้าสู่บรรพชา เป็นอนาคาริกหรือบรรพชิต (ในกรณีนี้ คือตามหลักการและในรูปแบบของพระพุทธศาสนา หรือ “ในธรรมวินัยนี้”)

ตอนนี้ ถ้าจับความให้ชัด จะแยกเรื่องได้เป็น ๒ ส่วน คือ

๑. สารหรือความหมายพื้นฐานของบรรพชา

๒. บรรพชาตามหลักการและในรูปแบบของลัทธิศาสนาอื่นๆ

ความหมายพื้นฐานในข้อ ๑ นั้น ชัดและง่ายว่า การบวชก็คือสละชีวิต อยู่บ้านเรือนที่มีห่วงกังวลเครื่องผูกมัดติดพันตัวทั้งด้านวัตถุทรัพย์สินและทางสังคม ออกไปอยู่เป็นอิสระโล่งเบา ไม่ต้องมีเหี้ยมเรื้อนทรัพย์สินอะไร

แต่ผู้ที่ไปอยู่เป็นอิสระโล่งเบา นี้ มิใช่จบแค่นั้น อย่างที่ยกมาให้ดูข้างบน เขาต้องการความเป็นอิสระโล่งเบาเพื่อจะได้บำเพ็ญพรตหมจรรย์ (ทางดำเนินอันประเสริฐ, ถ้าในพุทธศาสนา หมายถึงอริยมรรค) ได้เต็มที่

การบรรพชาหรือออกบวชนั้น ก็เป็นมาแต่ไหนแต่ไรอย่างนี้ พอออกไปได้เป็นอิสระโล่งแล้ว หลายคนอยากได้อะไรที่พิเศษสูงขึ้นไป ทางจิต ทางฤทธิ์ ทางอภิญญา บ้างก็เที่ยวแสวงหาความหลุดรอดปลอดภัย อย่างที่เรียกว่าแสวงหาโมกษธรรมบ้าง หาคความสุขที่แท้บ้าง หาคำตอบแก่ชีวิตบ้าง หาปรัชญาอันเกี่ยวกับโลกหรือจักรวาลบ้าง

ดังเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ พระพุทธเจ้าก็ตรัสแล้วว่า “เราเมื่อยังเป็นโพรสิตร้อย...ออกบวชแล้ว เป็น ‘กิงกุสทคเวสี’” (หรือ ‘กิงกุสสถานูเขสี’ คือ ผู้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล พุดง่าๆ ว่า ผู้แสวงหาคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต, ที.ม.๑๐/๑๓๙/๑๗๖; ม.ม.๑๒/๓๑๗/๓๑๘)

ที่นี่ ผู้ที่มุ่งหน้าแสวง หรือผู้ที่เคว้งคว้างก็ตาม ย่อมมองไปที่ผู้บวชมาเก่า ซึ่งได้แสวงหามาก่อน ที่ได้ผ่านการค้นคว้าปฏิบัติ มีประสบการณ์มาก บางท่านมีคณับถ้อมีชื่อเสียงมีลูกศิษย์เป็นพันเป็นหมื่น ถึงกับขยายหรือตั้งเป็นสำนัก เป็นลัทธิ เป็นศาสนา ผู้ออกบวชใหม่นี้ เมื่อแสวงหา ก็คิดว่าบวชคืออย่างนั้น จะถึงจุดหมายด้วยลัทธิวิธีอย่างนั้น ก็ไปบรรพชาถือบวชแบบนั้น หรืออาจจะทดลองไปขอพบขอลาขอศึกษา ถ้าเชื่อถือหรือยอมรับ ก็อาจจะตกลงขอยุ่ด้วย เข้าสำนัก เข้าลัทธิศาสนานั้นไป

ผู้นำหรือแหล่งที่เป็นสำนักหรือลัทธิเหล่านั้น ก็คือมีหลักการ มีจุดมุ่งหมาย มีเนื้อหาสาระคำแนะนำสั่งสอนของตนเอง เช่นว่า

พวกหนึ่งมีหลักการว่า คนเรานี่จะเป็นอย่างไร ก็เพราะกรรมเก่าที่ทำไว้แต่ปางก่อน จะหลุดพ้นหมดทุกข์ ลูถึงภาวะสมบุรณ์ได้ ก็ต้องไม่ทำกรรมใหม่ พร้อมกับทำกรรมเก่าให้มลายสิ้นไปด้วยการบำเพ็ญตบะ และผู้ที่ถึงภาวะสมบุรณ์ก็เป็นอยู่โดยไม่มีความยึดถืออะไรทั้งสิ้น

อีกพวกหนึ่งถือหลักว่า พระพรหมทรงสร้างสรรค์บันดาลโลก สร้างคนและจัดสรรสังคม โดยมีเหล่าเทพเป็นบริวาร จะต้องบูชาขยัน บำเรอไฟ ซึ่งเป็นสื่อระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ มวลเทวาพอพระทัยจะได้ปกป้องคุ้มครองให้ระบบของธรรมชาติและสังคมมนุษย์เป็นอยู่ดำเนินไปด้วยดี

เมื่อมีหลักการ ความมุ่งหมาย และเนื้อหาสาระคำสอนหลักปฏิบัติ ซึ่งพูดสั้นๆ ว่ามี “ธรรม” อย่างไร ก็จัดตั้ง วาง กำหนดรูปแบบ ระบบการเป็นอยู่ เครื่องประกอบวิถีชีวิต ที่จะรองรับหลักการ สนองความมุ่งหมาย และเป็นประกันแก่เนื้อหาสาระคำสอนหลักปฏิบัติให้คงอยู่และเป็นไปอย่างนั้น อาจจะตราลงไว้เป็นแบบแผน พวกรูปแบบระบบที่จัดตั้งวางตราหรือกำหนดไว้ เพื่อสนองรองรับหลักการเป็นต้นนั้น เรียกสั้นๆ ว่า “วินัย”

จึงเป็นอันว่า สำนัก ลัทธิ ศาสนา เป็นต้นนั้นๆ มี “ธรรมวินัย” ที่เป็นเฉพาะของตนๆ (ธรรม = หลักการ ความมุ่งหมาย เนื้อหาสาระคำสอน และ วินัย = รูปแบบ ระบบ แบบแผนการเป็นอยู่ ที่จัดตั้งกำหนดวางลงไป เพื่อสนองรองรับหลักการเป็นต้นนั้น หรือเพื่อสนองรองรับธรรมนั้น)

พวกแรกถือธรรมคือหลักการว่า ต้องไม่ทำกรรมใหม่ และต้องบำเพ็ญตบะทรมาณร่างกายให้กรรมเก่าเหือดหายไป มีชีวิตที่ไม่ยึดติดถือมั่นใดๆ ก็บัญญัติวินัย คือจัดตั้งวางระบบการเป็นอยู่ เช่น ไม่ยึดถืออะไรๆ แม้แต่ผ้าก็ไม่ต้องนุ่ง เป็นชีเปลือย เทียวภิกขาจาร และกำหนดรูปแบบวิธีการต่างๆ ในการทำตบะ เช่น ยืนขาเดียว และไม่นั่ง

ส่วนพวกหลังที่ถือหลักการบูชาไฟเอาใจเทพเจ้า ก็ไปเป็นฤๅษี เป็นดาบส อยู่ในป่า ไม่ต้องพบปะผู้คนไหนๆ กินแต่เผือกมันผลไม้ มุ่งหน้าบูชาไฟไม่ให้ว่างวัน ดังนั้นเป็นต้น

ถึงตรงนี้ ก็เห็นแล้วว่า บรรพชา/การบวชนี้ มีใช้อยู่แค่ความหมายพื้นฐานในข้อ ๑ ที่ว่าออกจากชีวิตบ้านที่คับแคบ มาใช้ชีวิตที่โล่งแจ้งเท่านั้น แต่ก้าวมาถึงความหมายตามสภาพความจริงที่เป็นไปในสังคมมนุษย์ในข้อ ๒ เหมือนกับที่พระอรชฎถาจารย์บอกว่า (ออกไปจากบ้านเรือนแล้ว ก็) มาเข้าสู่ชีวิตบรรพชาตามหลักการและในรูปแบบของลัทธิศาสนาอื่นๆ

ยกตัวอย่างจากการบรรพชาของพระโพธิสัตว์เองก่อนตรัสรู้ที่แหละ ดังที่ตรัสเล่าไว้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากวัง ถือเพศบรรพชาแล้ว เป็น 'กิงกุสลดเวลี' แสวงหาสันติวิมุตติที่สูงที่สุด เข้าไปหาอาฬาระ กาลามะ (เรามากเรียกว่า อาฬารดาบส กาลามโคตร) แล้วกล่าวว่า (ม.ม.๑๓/๗๓๘/๖๗๐) "ท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพบัติพรหมจรรย์ ในธรรมวินัยนี้"

ต่อมา หลังจากแจ้งจบธรรมที่ท่านกาลามะรู้ถึงแล้ว ทรงทราบว่าจะไม่เข้าไปเพื่อการตรัสรู้ จึงทรงปลีกออกมา เสด็จไปหาอุททกะ รามบุตร ทรงกล่าวว่า "ท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพบัติพรหมจรรย์ ในธรรมวินัยนี้" แล้วก็ทรงแจ้งจบธรรมที่นั่น และทรงปลีกออกมา เช่นเดียวกัน

เมื่อตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงประกาศคำสอนที่เรียกว่า พระพุทธศาสนา และทรงตั้งสังฆะขึ้น ก็คือมีธรรม ที่เป็นหลักการ ซึ่งถึงจุดหมาย และแสดงคำสอนที่เป็นเนื้อหาสาระ และมีวินัย ที่เป็นบัญญัติ จัดตั้งวางตรารูปแบบ ระบบ ระเบียบในการเป็นอยู่ดำเนินชีวิตและกิจการ คือมี "ธรรมวินัยนี้" ของพระพุทธเจ้า

ผู้ที่บรรลุนิพพานสูงสุดเป็นพระอรหันต์ ก็คือแจ้งจบธรรมที่เป็นสภาวะครบถ้วนตามหลักการ ถึงความมุ่งหมาย และได้เนื้อหาสาระคำสอน

ของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงออกจากชีวิตบ้าน มาบวชเข้าในวินัยอันเป็นรูปแบบระบบวิธีชีวิตที่จัดตั้งวางไว้ให้สนองรองรับธรรมนั้น พุทธสันตะปาปา บวชเข้ามาใน “ธรรมวินัยนี้” ของพระพุทธเจ้า

คฤหัสถ์อรหันต์นั้น รู้สัจธรรมแจ้งจบแล้ว ออกจากบ้านไป ย่อมไม่บวชเข้าในสำนัก ลัทธิ ระบบความเชื่อ ที่มีหลักการและรูปแบบระบบจัดตั้งชนิดที่เช่นว่า เป็นดาบสบูชาไฟ ไม่ตัดไม้โกนผม ปล่อยเป็นกระเซิงจนหมกมำทำรัง ชีพินเซลละ หรือไปบำเพ็ญตบะ เอาชี้อัฏฐาทั่ว หมักหมมธูลี คฤกโคลน กินหญ้า ถ่ายแล้วไม่เช็ดไม่ล้าง กินอุจจาระ นอนบนดินบนหนาม ยืนขาเดียว เดินเขย่งโดดโหยงๆ ไป แม้กระทั่งเป็นชีเปลือย ที่ว่าไว้ผมยาว เลื้อยดิน นี่ก็คือรู้เท่าทันปฏิบัติถูกต้องต่อสมมติบัญญัติในโลก

เป็นอันว่า คฤหัสถ์อรหันต์นั้นออกจากเรือนแล้ว จะบวชเข้ามาในธรรมวินัยนี้แน่นอน คือเข้าสู่ชีวิตบรรพชาอุปสมบทของพระพุทธศาสนา

ตรงนี้ *มิลินทปัญหา* บอกว่า “คฤหัสถ์ผู้อรหันต์นั้น จะบรรพชาเขาเอง หามิได้ เมื่อบรรพชาเขาเอง ก็จะถึงภาวะลักเพศ (เถยยะ/ไถย)”

ในเมื่อความหมายพื้นฐานของบรรพชา ก็คือออกจากเรือนมาเข้าสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือนภาวะนาคาริก คฤหัสถ์อรหันต์จบกิจ ไม่มีอะไรต้องทำต้องฝึกอีกแล้ว น่าจะบรรพชาแค่นั้นก็พอ ทำไมจะต้องมาเข้าระบบการบวชที่เป็นวินัยจัดตั้งวางไว้ด้วย

คำตอบก็ง่าย ๆ ว่า เพราะผู้เข้าถึงธรรมแล้ว รู้เข้าใจเท่าทันสมมติบัญญัติสำหรับชาวโลก จึงปฏิบัติต่อบัญญัติในโลกได้อย่างถูกต้อง

คฤหัสถ์อรหันต์ย่อมรู้เท่าทัน เช่นมองเห็นว่า บัญญัตินี้จัดตั้งวางไว้เพื่อเป็นสื่อที่จะช่วยให้ชาวโลกเข้าถึงและได้ประโยชน์จากปรมาตม์ เป็นเครื่องท่่อหุ้มและสนองรองรับเพื่อช่วยให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้

ปรากฏขึ้นแล้วนั้น คงอยู่ในสภาพซึ่งจะอำนวยความสะดวกที่มุ่งหมายในหมู่ชนชาวโลกไปได้ยืนานาน ท่านจึงเป็นผู้นำในการปฏิบัติตามบัญญัติ

เป็นธรรมดาว่าระบบหรือสถาบันที่ตั้งไว้ ถึงจะระวางอย่างไร นานไปก็ย่อมมีบุคคลร้ายหรือคนขาดคุณภาพเข้าไปแทรกให้เสื่อมลงเบาบางแรงบ้าง ไม่โล่งตลอดไปได้ แล้วสภาพเช่นนี้ก็ได้อาศัยคนที่มีความตั้งใจบริสุทธิ์ และคนที่ก้าวไปมากแล้วในธรรมนี้แหละ ที่เมื่อเข้าไป ก็จะช่วยเหลือเป็นส่วนของกระแสฝ่ายดีที่จะฟื้นฟูอนุรักษ์ไว้

คฤหัสถ์อย่างพระอรหันต์นั้น เป็นตัวอย่างในทางที่ว่า เมื่อมองเห็นระบบหรือสถาบันนั้นเสื่อมลงไปแล้ว แม้มองเห็นว่าตนเข้าไปร่วม จะลำบากแก่ตน แต่เพราะคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม โดยที่ตนเองไม่มีอะไรที่จะทำเพื่อตัวเองแล้ว ก็เข้าไปร่วม เพื่อรักษาประโยชน์ของพหูชน

ในทางตรงข้าม ถ้าคฤหัสถ์อรหันต์บวชตัวเอง เช่น โดยถือเอาง่ายๆ ตามความหมายพื้นฐานของบรรพชา ตนเองบวชแล้ว ในฐานะที่รู้ชัดว่าอันใดผิด อันใดถูก เป็นทางหรือมิใช่ทาง เขาก็ย่อมไม่ปฏิบัติไปในทางอื่น แต่ย่อมจะเป็นอยู่ดำเนินชีวิตตามวิถีของพุทธ

เมื่อดำเนินไปในวิถีพุทธอย่างเดียวกัน แต่ตนอยู่ข้างนอกสังฆะ ก็กลายเป็นการเลียนแบบ อย่างที่ท่านว่าเป็นถเยยะ/ไถย คือลักเพศหรือขโมยรูปลักษณะ ซึ่งกลายเป็นการก่อปัญหา เปิดช่องแก่ความรู้สึกในทางแข่งระแวงหรือจะข่มกัน เสียสามัคคี และทำให้ระบบเสียความสมบูรณ์ทำลายบูรณภาพ ทำให้สถาบันอ่อนแอเสียหายต่อระบบสมมติบัญญัติที่พระพุทธเจ้าตั้งไว้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เป็นการทำลายประโยชน์ของชาวโลกในระยะยาว จึงเป็นธรรมดาที่คฤหัสถ์อรหันต์จะไม่ทำ

เมื่อบวชเอาเอง ก็ไม่ทำ และเมื่อภิกษุณีสงฆ์ไม่มี จะบวชเป็นภิกษุณีก็ไม่ได้ แล้วจะบวชได้อย่างไร มีทางออกใหม่ นี้คือข้อที่จะพิจารณาต่อไป

บุคคลเดียวที่ไม่ขอบรรพชา ข้ามไปขออุปสมบททีเดียว

เมื่อไม่ตัดสินเอง ก็มาหาหรือสำรวจความรู้อันกว้างหรือทั่วรอบ จะได้มีข้อมูลประกอบการพิจารณาได้ชัดเจนและมั่นใจมากขึ้น

เราได้เรียนรู้อันมาทั้งนั้นว่า ในยุคที่ไม่มีศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็อาจจะมีคนที่ได้บำเพ็ญบารมีมาแก่กล้าสูงงอม บรรลุอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ และท่านที่ตรัสรู้เองโดยไม่ได้อาศัยคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ เรียกว่าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า

ที่นี้ พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ก็บรรพชา เท่าที่คัมภีร์เล่าไว้ บางท่านก็บวชอยู่ก่อนแล้ว เช่นอาจจะเป็นฤๅษี เป็นดาบส แต่มากท่านทีเดียวยังครองฆราวาสอยู่ เช่น ขณะที่เป็นราชามหากษัตริย์เกิดรู้แจ้งสว่างโพลงบรรลุธรรมขึ้นมา กลายเป็นพระอรหันต์ จะทำอย่างไร

ตามคัมภีร์รุ่นอรรถกถาเล่าเป็นเชิงอิทธิปาฏิหาริย์ว่า พอท่านยกมือขึ้นจับลูกศรชะของตน ก็เปลี่ยนเพศเป็นบรรพชิต ผมและหนวดหายไป ครองกาสาฬหพัสดุ มีบาตรพร้อมอยู่กับตัวทันที แล้วก็เหาะไปอยู่ในป่าเขา เช่นในแดนหิมพานต์ เอาใจความก็คือบวชในวันนั้นหรือทันใดนั่นเอง

พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น รู้แจ้งธรรมเข้าถึงปรมาตถ์แล้ว เข้าใจชัดว่าอะไรเป็นอะไร ควรจะเป็นอย่างไร จึงยอมมีชีวิตบรรพชาแบบพุทธะนั่นเอง เป็นธรรมดา ถ้าเป็นดาบสเป็นฤๅษีอยู่ก่อน เมื่อตรัสรู้แล้ว ก็ยอมปรับเปลี่ยนความเป็นอยู่และวัตรปฏิบัติให้เป็นไปตามวิถีแห่งพุทธะ

ถ้าท่านทำได้อย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็คือจะสั่งสอนผู้คนให้รู้ตามจนมีสังฆะขึ้นและบัญญัติจัดตั้งระบบวินัยขึ้นมา รวมทั้งให้มีแบบแผนการบรรพชาอย่างพุทธ แต่ท่านไม่มีความสามารถในด้านที่จะสื่อปรมาตถ์เข้ามาให้แก่โลกแห่งสมมติถึงขั้นที่จะพัฒนาบัญญัติให้ออกผล

กว้างขวางได้ ท่านจึงเป็นแค่พระปัจเจกพุทธเจ้า ที่เป็นพุทธะเฉพาะตัวของ
ท่านเอง (แนะนำสั่งสอนคนไปตามสามัญวิสัย)

ที่พูดถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็เพื่อย้ำถึงสาระของบรรพชาที่หมายถึง
วิถีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งมีรูปแบบและเป็นระบบแบบแผน อันเป็นสมมติ
บัญญัติเพื่อประโยชน์ในโลกและแกโลก

ทุกคนเมื่อรู้เข้าใจความหมายจับสาระของบรรพชาได้แล้ว ก็ใช้
บัญญัติให้ถูกต้องที่จะเป็นคุณประโยชน์ตามความมุ่งหมาย ไม่ให้เกิดโทษ
แก่ตนและคนอื่น หรือแกโลกนั่นเอง นี่ก็หมายความว่า ในสมัยที่ยังมี
ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อรู้เข้าใจความหมายจับสาระได้แล้ว ก็
ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระบัญญัติของพระองค์ด้วย

เมื่อรู้เข้าใจความหมาย และรู้จักใช้บัญญัติ แยกชั้นแยกตอนได้แล้ว
ที่นี้ก็สำรวจเรื่องราวมองกว้างต่อไปอีก เพื่อจะพบบรรพชาที่ได้ทั้งสาระ
และไม่เสียแก่บัญญัติ

ย้อนกลับเข้ามาในพุทธกาล คราวนี้จับที่หลักฐานชั้น ๑ คือ
พระไตรปิฎกให้ชัดเจนไป ในพระไตรปิฎกนั้น พบบันทึกคำที่มีผู้ขอบวชต่อ
พระพุทธเจ้าโดยตรง ๒๗ รายการ และในทั้งหมดนั้น มีเพียงรายเดียว ที่
ขออุปสมบทอย่างเดียว โดยไม่ขอบรรพชา หมายความว่าพระพุทธรเจ้าทรง
ยอมรับการบรรพชาของเขาที่ได้บวชมาก่อนพบพระองค์ ถือว่าเขาเป็น
บรรพชิตในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงขออุปสมบทต่อไปเลย

เรื่องมาในชาตุมังคลสูตร (ม.ญ.๑๔/๖๗๓/๔๓๔) ครั้งหนึ่ง พระพุทธรเจ้า
เสด็จจาริกถึงเมืองราชคฤห์ ทรงแวะค้างแรมที่โรงปั้นหม้อของนายภคควะ
ทรงพบและพักด้วยกันกับกุลบุตรผู้หนึ่งที่บรรพชาแล้ว (เขาชื่อปุกกุสาตี)

เมื่อพักได้ครึ่งค่อนคืน ได้ทอดพระเนตรเห็นว่าเขามีท่วงทีกริยาน่า
เลื่อมใส จึงได้ตรัสถามว่าเขาบวชมาอย่างไร เวลานั้น เขาไม่รู้ว่าพระองค์
เป็นใคร แต่เขาบอกว่า ได้บวชอุทิศพระองค์ พร้อมทั้งเล่าถึงความเลื่อมใส
ต่อพระองค์ตามที่เขาได้เข้าใจและพอใจธรรมของพระองค์ และเขาเข้าใจว่า
ขณะนั้นพระองค์ประทับอยู่ที่เมืองสาวัตถี

โดยไม่เปิดเผยพระองค์ และเขาก็ไม่รู้จักพระองค์ พระพุทธเจ้าทรง
เห็นสมควร จึงทรงแสดงธรรมให้เขาฟัง (ตรัสเรียกเขาว่า “ภิกขุ”) จาก
ธรรมที่ฟังนั้น เขาว่าเขาบวชอุทิศพระองค์พระพุทธรเจ้าแล้ว และตัวเขาก็บรรลุนิพพาน
เป็นพระอนาคามี เมื่อจบเทศนา เขากราบทูลขออภัย และขออุปสมบท แต่
เพราะมีบาตรและจีวรไม่ครบ จึงต้องไปหาไปจัดเตรียมมาก่อน

เรื่องนี้ อรรถกถา (ม.อ. ๔/๑๙๘) ลำดับความให้ว่า ปุกกุสาติกุลบุตรนี้
เป็นราชาแห่งคันธารรัฐ ครองเมืองตักศิลา เป็นพระสหายซึ่งไม่เคยเห็นกัน
ของพิมพิสารราชแห่งมคธรัฐ เพราะเป็นดินแดนที่สมัยนั้นนับว่าห่างไกล
มาก จึงสื่อสารกันโดยทางกองเกวียนหรือคาราวานที่ไปมาค้าขายเมืองไกล

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารจะทรงส่งเครื่องราชบรรณาการไปตอบ
แทนราชบรรณาการอันมีค่ายิ่งที่ราชาปุกกุสาติได้ทรงส่งมา ทรงดำริจะให้
เป็นของที่มีค่าสูงยิ่ง และได้ตกลงพระทัยส่งสาส์นแจ้งข่าวเล่าคุณของ
รัตนะ ๓ (ไตรรัตน์/พระรัตนตรัย) พร้อมทั้งหลักธรรมบางอย่างไปถวาย

ราชาปุกกุสาติทรงอ่านทราบความแล้ว เจริญปีติเลื่อมใสมาก และ
ได้ปฏิบัติถึงกับได้ฌาน แล้วตัดสินพระทัยบวช อรรถกถาบอกว่า
เหมือนกับบรรพชาของพระโพธิสัตว์ ทรงพระเกศาและพระมัสสุ ๒ องค์
และทรงให้มหาดเล็กไปจัดหาผ้ากาสาวพัสตร์มา ๒ ผืน (นุ่ง ๑ ห่ม ๑)
พร้อมทั้งบาตรดิน ทรงบวชอุทิศพระองค์

จากนั้น ในเพศบรรพชิต ออกจากวังแล้ว จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ที่จริง ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่สāvātthī แต่ท่านปุ๊กกุสาตีได้รับสารันของพระเจ้าพิมพิสารจากราชคฤห์ ก็จึงมุ่งไปราชคฤห์ เลยสāvātthī ไปลิบลับ ท่านเดินทางตามไปกับขบวนพ่อค้า เป็นระยะทางแสนไกล เทียบปัจจุบันเหมือนจากอิสลามาบัด (Islamabad) เมืองหลวงของปากีสถาน ผ่านข้ามอินเดียทั้งประเทศไปถึงใกล้ชายแดนบังกลาเทศ

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็เสด็จพระองค์เดียวด้วยพระบาทเปล่าจากเมืองสāvātthī มายังราชคฤห์ และได้ทรงพบกับปุ๊กกุสาตีที่โรงปั้นหม้ออันเป็นที่นิยมพักแรมของนักบวชผู้จาริกสมัยนั้น ดังได้กล่าวแล้ว

เป็นอันบรรจบกับเรื่องที่เราเล่าเมื่อกี้ว่า เมื่อจบเทศนา ปุ๊กกุสาตีชอบอุปสมบท แต่มีบาตรจีวรไม่ครบ (ตามเรื่องข้างต้นมีผ้า ๒ ผืน ไม่เต็มไตร) พอรุ่งเช้า จึงออกไปหา ปรากฏต่อมาว่าปุ๊กกุสาตีถูกวัวแม่ลูกอ่อนขวิด ลิ้นชีพ (ได้ยืนยันว่าในอินเดียแม้ปัจจุบันนี้ วัวก็ยังครองความเป็นเจ้าถนน)

เรื่องของท่านปุ๊กกุสาตีนี้ ดูเผินๆ คล้ายกับเรื่องของพระพาหิย-ทวารุจิริยะมาก เช่น ได้พบกับพระพุทธเจ้าคราวหนึ่งคราวเดียว นอกพระอาราม ได้ฟังธรรม บรรลุกรรมแล้ว จะบวช แต่มีบาตรจีวรไม่ครบ จึงไปหาบิณฑบาต แต่ถูกแม่วัวขวิดเสียชีวิตในวันนั้นเอง เลยไม่ได้บวช

แต่ที่จริง สองกรณีนี้มีความแตกต่างกันในข้อสำคัญทีเดียว โดยเฉพาะว่า พระพาหิยะได้บรรลุลหัตผล จะบวช แต่ลิ้นชีพปรินิพพานเสีย ไม่ได้บวช ก็เลยมักถูกยกมาอ้างเป็นตัวอย่างที่แสดงว่า “คฤหัสถ์ได้เป็นอรหันต์ ต้องบวชวันนั้น หรือไม่ก็ปรินิพพาน”

ส่วนท่านปุ๊กกุสาตีนี้ได้เป็นอนาคามี ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ แม้จะลิ้นชีพ ก็มีไชปรินิพพาน (และพระอนาคามี ไม่บวช อยู่เป็นคฤหัสถ์ตลอด

ชีวิต มีจำนวนมาก) จึงไม่เข้าใจในเกณฑ์ที่ว่า “คฤหัสถ์ได้เป็นอรหันต์ ต้องบวชวันนั้น หรือไม่ก็ปริณิพพาน” (แต่กลับจะถูกยกขึ้นอ้างเป็นตัวอย่างสนับสนุนในทางตรงข้ามว่า การที่จะบวช แต่สิ้นชีวิตเสียก่อน จึงไม่ได้บวชนั้น อาจเป็นเพียงความประจบพอดีสืบเนื่องจากเหตุอื่น ดังเช่นกรณีนี้)

นอกจากนี้ สองกรณีนี้ยังมีข้อแตกต่างที่สำคัญอย่างอื่นอีก ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ได้บอกแต่ต้นว่า ท่านปุกกุสาตินี้เป็นรายเดียวในพระไตรปิฎก ที่กราบทูลพระพุทธเจ้าขออุปสมบทอย่างเดียว ไม่ต้องขอบรรพชา พูดได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงรับรองการบรรพชาของท่านที่เสร็จมาแล้วก่อนพบพระองค์ กรณีนี้เป็นเรื่องที่ควรนำมาวิเคราะห์และเทียบเคียงดู

เบื้องต้น ขอให้ดูคำกราบทูลขอบวชของรายอื่นทั้งหมดในพระไตรปิฎก (เท่าที่พบ ๒๖ ราย) ซึ่งขอทั้งบรรพชาและอุปสมบทเหมือนกัน ขอยกคำของพระอัญญาโกณฑัญญะ ปฐมสาวก (วินย.๔/๑๘๘/๒๓) เป็นตัวอย่างดังนี้

“ถภยยาหิ ภนเต ภควโต สนติเก ปพพชฺชึ ตภยยํ อุปสมบทํ”

(ครั้งนั้น ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว ... ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทุกคำนี้ ต่อพระผู้มีพระภาคว่า)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์ ฟังได้บรรพชา ฟังได้อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาค”

ส่วนคำทูลขอของท่านปุกกุสาติ (ม.จ.๑๔/๖๙๔/๓๗๙) ซึ่งเป็นรายเดียวที่ข้ามบรรพชาไปเลย ทูลขออุปสมบทอย่างเดียว ดังนี้

“ถภยยาหิ ภนเต ภควโต สนติเก อุปสมบทํ”

(ครั้งนั้น ท่านปุกกุสาติชัดใจว่า ไซ้แล้ว พระศาสดา... พระสุคต... พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาถึงแก่เราแล้ว จึงลุกจากอาสนะ จัดจีวร

เวียงป่าข้างหนึ่ง ชบเคี้ยวลงแหบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วกราบทูลตั้งนินว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่าไป หลงไป ไม่ฉลาด ถูกโทษครอบงำทำความล่วงเกิน ถึงกับได้สำคัญถ้อยคำอันพึงใช้เรียกพระผู้มีพระภาคด้วยวาจาว่า “อาวุโส” ขอพระผู้มีพระภาคทรงรับอดโทษความล่วงเกินแก่ข้าพระองค์เถิด เพื่อจะได้สำรวมต่อไป... (กราบทูลว่า)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์ พึงได้อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาค”

มีพิเศษอะไร จึงไม่ต้องขอบรรพชา

ที่นี้ก็มาวิเคราะห์ดูว่า กรณีของท่านปุ๊กกุกุสาตินี้ มีเหตุผลเป็นข้อแตกต่างจากรายอื่นอย่างไร จึงเป็นรายเดี่ยวที่บวชมาเองแล้วพระพุทธเจ้าทรงรับให้เป็นการบรรพชาที่สำเร็จแล้ว นับเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา

สำหรับกรณีทั่วไป ก็เป็นธรรมดาอยู่แล้วว่าย่อมขอทั้งบรรพชาและอุปสมบท จึงยกเฉพาะรายพิเศษมาเทียบ เช่น กรณีของพระเบญจวัคคีย์

๑. พระพุทธเจ้าตรัสเรียกปุ๊กกุกุสาติว่า “ภิกขุ” เท่ากับทรงยอมรับไปชั้นหนึ่งแล้วว่า ปุ๊กกุกุสาติเป็นผู้บวชแล้ว หรือนักบวช

เบญจวัคคีย์ ก่อนขอบวชกะพระพุทธเจ้า ก็เป็นนักบวชอยู่แล้ว และกัตรัสเรียกเบญจวัคคีย์ทุกท่านตั้งแต่ก่อนขอบวชกะพระองค์ ว่า “ภิกขุ” ก็คือทรงยอมรับว่าเบญจวัคคีย์เป็นบรรพชิต/นักบวชอยู่ก่อนแล้ว

ถ้าอย่างนั้นจะต่างกันอย่างไร ทำไมเบญจวัคคีย์ต้องขอทั้งบรรพชาและอุปสมบท แต่ปุ๊กกุกุสาติขออุปสมบททีเดียวเลย

ก็ตอบง่ายๆ ว่า ก่อนนั้น เบญจวัคคีย์เป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา ชัดอยู่แล้วว่า ท่านมาอยู่รับใช้พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ก็คือพระพุทธศาสนา ยังไม่ได้เกิดขึ้น

เบญจวัคคีย์เพียงแต่หวังว่า ถ้าตรัสรู้ ท่านก็จะพลอยได้ด้วย แถมพอพระโพรตัสต์ว์เล็กทำทุกรกิริยา ท่านก็เห็นเป็นว่าพระโพรตัสต์ว์ไปผิดทางแล้ว เมื่อตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าเสด็จมาพบ เบญจวัคคีย์ก็ยังไม่รู้จักพระพุทธานุภาพ ไม่รู้ไม่เข้าใจธรรมเลย ก็คือยังเป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา

เบญจวัคคีย์นั้นออกไปบวชขอพระพุทธเจ้า โดยเชื่อตามคำทำนาย ที่ที่ไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร ธรรมที่ตรัสรู้เป็นอย่างไร อรรถกถาส่วนมากบอกเพียงว่าท่านบวชมา ท่านคิดบวชตามมหาบุรุษ แต่ก็มีบางแห่งระบุว่าบวชเป็นดาบส (ดาบสบรรพชา, เถร.อ.๑/๒๑๗) บางแห่งว่าบวชเป็นสมณะ (สมณบรรพชา, วินย.ฎ.๔/๔๗) โดยอุทิศพระโพรตัสต์ว์ (ไม่ใช่อุทิศพระพุทธเจ้า) บางแห่งก็บอกกำกับไว้ว่ายังอยู่ในพวกอัสตทิกสมณานุโยค (ม.ฎ.๒/๑๕๘) รวมแล้วก็พูดง่าย ๆ ว่า เป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา นั่นเอง

เมื่อฟังพระธรรมจักรจบ รู้ธรรม เข้าใจพระพุทธานุภาพแล้ว เบญจวัคคีย์จึงขอบรรพชาและอุปสมบทเข้ามาในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

หลังพระเบญจวัคคีย์แล้ว ก็มีนักบวชนอกพุทธศาสนาอีกมากมาย ที่พบพระพุทธเจ้า รู้แจ้งธรรม แล้วก็ขอบรรพชาและอุปสมบทอย่างนี้ ถ้าอยู่ในช่วงต้นพุทธกาล ผู้ที่ฟังธรรมแล้วเข้าถึงจริงๆ ต่อพระพักตร์ ก็ทรงบวชให้แบบที่เรียกว่า “เอหิภิกขุ” รวบบรรพชาและอุปสมบทจบรวดเดียว แต่ไม่ว่าบวชแบบไหน ก็ขอทั้งบรรพชาและอุปสมบท

ถ้าเป็นนักบวชแบบดาบส ฤๅษี ชฎิล จัดว่ายังเชื่อหลักกรรมขั้นพื้นฐาน ไม่ถือผิดไกล ก็บวชให้ตามวิธีปกติ แต่ถ้าเป็นพวกอเจลก เป็นปริพาชก ที่จัดว่าเป็นอัญญเดียรถีย์ ก่อนจะอุปสมบทได้ จะต้องอยู่ติดถีย-บริวาสก่อน ๔ เดือนอีกด้วย (บางรายที่ทรงเห็นว่าถึงธรรมแน่ ไม่มีทางเขว ก็ทรงยกเว้นให้)

หันกลับไปดูท่านปุ๊กกุสาติ ทุกอย่างชัด ท่านบวชเมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว โดยรู้ถึงการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ได้อ่านพระราชสาส์นสี่พระธรรมและรู้เข้าใจเลื่อมใสรับนับถือธรรมของพระพุทธเจ้าโดยตรง แล้วโดยตระหนักในระบบแห่งพระธรรมวินัย ได้สละราชสมบัติ คือออกจากเรือน แต่อยู่แสนห่างไกล ไม่มีที่จะไปบรรพชา

จากนั้น ในภาวะที่ชัดกับตัวถึงความจริงแจ้งของการออกบวชด้วยศรัทธา ท่านเข้าสู่เพศบรรพชิตโดย “บรรพชาอุทิศพระพุทธเจ้า” แล้วออกเดินทางไกลมุ่งมาเฝ้าองค์พระศาสดา โดยเส้นทางคาราวานการค้า ๒๓๗ โยชน์ (๓,๗๙๒ กม., วัดตัดตรงเป็นเส้นบรรพชาต์ = ๑,๕๕๐ กม.)

บรรพชิตเชื่อว่าปุ๊กกุสาตินั้นได้พบกับพระพุทธเจ้า เมื่อทรงถามถึงการบวชของเธอ และเขาได้เล่าถวายว่าตนบวชอุทิศพระพุทธเจ้าอย่างนั้นๆ พระองค์ก็ทรงรับภาวะของเธอ (พระพุทธเจ้ายังไม่เปิดเผยพระองค์ ทรงฟังจบโดยมิได้ตรัสหรือทรงปฏิบัติอะไรต่อการบวชของเธอ เท่ากับทรงรับโดยดูชน) เมื่อเขารู้ตัวว่าถึงที่หมาย จึงขอบวช ก็ขอขึ้นต่อขึ้นไป คือขออุปสมบทอย่างเดียวกับที่เดียวเลย

๒. ได้บอกข้างต้นว่า เรื่องของท่านปุ๊กกุสาตินี้ มีอะไรหลายอย่างคล้ายกับเรื่องของพระพาหิยทาร์จิริยะ เช่น ได้พบกับพระพุทธเจ้าคราวเดียว นอกพระอาราม ได้ฟังธรรม บรรลुธรรมแล้ว จะบวช แต่มีบาตรจีวรไม่ครบ จึงไปหาบริหาร แต่ถูกแม่โคขวิดเสียชีวิตในวันนั้น เลยไม่ได้บวช

นอกจากนั้น ท่านปุ๊กกุสาตินุ่งห่มกาสาวพัสดุ์มาในเพศบรรพชิต ท่านพาหิยะก็นุ่งเปลือกไม้กรองมาในลักษณะที่ดูเหมือนเป็นบรรพชิต

ที่ว่ามานั้นเป็นการมองผิวเผิน ที่จริงเนื้อแท้ต่างกันมาก ท่านพาหิยะ
นั่งเรือเดินทะเลจะไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือแตก รอดชีวิตมาขึ้นฝั่งที่
เมืองท่าสุปปาระกะ เหลือแต่ตัวล่อนจ้อน ไม่รู้จักถิ่น ไม่รู้จักคน เลยหาเลี้ยง
ชีพด้วยการแสดงตัวเป็นผู้หมดกิเลส ดูคล้ายนักบวช

ที่ทำตัวเป็นนักบวชนั้น ก็เป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา และเป็น
นักบวชปลอมด้วย แล้วก็ไม่ได้รู้จักพระพุทธศาสนาเลย การที่พาหิยะไปหา
พระพุทธเจ้า ก็เพราะเทพที่เป็นญาติมิตรเก่ามาบอกว่าย่ามवलोकผู้คน
อยู่เลย ไปหาพระพุทธเจ้าที่โน่นเสียก่อน จะได้รู้จักว่าคนหมดกิเลสที่
แท้จริงเป็นอย่างไร ท่านจึงไปหาพระพุทธเจ้าจนพบ

ฝ่ายปุกกุสาตินี้ตรงข้าม ดังที่ว่าแล้ว ท่านรู้จักพระพุทธศาสนาถึงกับ
รู้เข้าใจธรรมไม่น้อย มีศรัทธาแรงกล้า ตั้งใจบวชอุทิศพระพุทธเจ้าโดยตรง

ส่วนที่ไปถูกแม่ว้าวชีวิตตอนไปหาบิณฑบาตแล้วเสียชีวิต เลยไม่ได้บวช
นั้น ของท่านพาหิยะที่ฟังธรรมแล้วบรรลุอรหัตผล ไปเข้าคตคิดว่า คฤหัสถ์
เป็นอรหันต์ บวชวันนั้น หรือไม่ก็ปรินิพพาน ที่ได้พิจารณากัน แต่ของท่าน
ปุกกุสาติบรรลุอนาคามีผล จะบวชวันนั้น แต่สิ้นชีวิตเสียก่อน เป็น
อุบัติเหตุทั่วไป ไม่เข้าใจในคตินั้น

เรื่องผู้ฟังธรรม บรรลุธรรมแล้ว ถูกโคชีวิตตายนี้ คนไทยอาจจะ
แปลกใจ หรืออาจคิดว่าไม่น่าเลย หรืออะไรทำนองนั้น จึงควรพูดและเล่า
ประกอบไว้ว่า คนอื่นที่ฟังธรรม ลุทธิธรรมแล้ว เช่นเดียวกับคนที่ทำบุญอื่นๆ
เดินไปเดียวถูกโคชีวิตตาย ในพระไตรปิฎกยังมีอีก ไม่ใช่แค่นี้

เรื่องก็คงเหมือนคนอื่นๆ ในกรณีทั่วไป ที่ถูกวัวชีวิตตายใน
อินเดีย ในสมัยนั้น (หรือว่าสมัยนี้ก็เช่นเดียวกัน?) น่าจะถือว่าเป็น
ปรากฏการณ์ตามสภาพท้องถิ่น ดังที่ว่าวัวเป็นเจ้าถิ่นแห่งถนนของอินเดีย

เรื่องอื่นที่ขอเล่าไว้เพื่อช่วยคลายความรู้สึกว่าเป็นกรณีพิเศษ ก็มี เรื่องของสุบัพพุทธรักษากุณฐิ (พ.ศ. ๒๕/๑๔๒/๑๔๘) บุคคลผู้นี้ยากจน อดโซ่ วันหนึ่ง ขณะเดินหาอาหาร มองเห็นคนนั่งประชุมกันอยู่มากมาย คิดว่าถ้าเข้าไปที่นั่น คงจะมีคนแบ่งอาหารให้ได้กินบ้าง ก็เดินเข้าไป

พอถึงนั้น ก็เห็นเขากำลังฟังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ รู้ตัวว่าไม่ใช่เวลาที่จะได้อาหาร แต่ก็คิดว่าจะฟังธรรมด้วย พระพุทธเจ้าทรงเห็นเขา ทรงทราบอุปนิสัยและตั้งพระทัยเทศน์โปรด เขาได้ธรรมจักขุเป็นโสตาบัน เข้าไปถวายบังคม กล่าวชื่นชมพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสก แต่หลังออกจากที่นั่นไปไม่นาน ก็ถูกวัวแม่ลูกอ่อนขวิดเสียชีวิต

อีกรายหนึ่ง ที่เมืองราชคฤห์ (พ.ศ. ๒๖/๒๒/๓๒) หญิงชรา เป็นจันทาลชน (คนชั้นต่ำนอกวรรณะ) ถือไม้เท้าเดินยกแยะก้นจะออกไปนอกเมือง พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเธอจะสิ้นอายุ ได้เสด็จนำพระสงฆ์ไปหยุดประทับยืนให้เธอได้พบครู่หนึ่งแล้วจึงเสด็จผ่านไป หญิงชราจันทาลชนดีใจมีปีตินมัสการ แต่ขณะที่เธอยืนประนมมือไหว้อยู่หนึ่งเอง ก็มีแม่วัวมาขวิดสิ้นชีพ และด้วยการที่มีจิตผ่องใส เธอได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

อีกรายหนึ่งเป็นอุบาสิกา (พ.ศ. ๒๖/๔๘/๘๓) วันหนึ่ง ตื่นขึ้นมา คิดว่าจะไปบูชาพระสฤงฆ์ เก็บดอกไม้ใส่ดอกตามแต่จะได้อ แล้วเดินมุ่งหน้าไปยังพระสฤงฆ์นั้น แต่แล้วก็มีวัวแม่ลูกอ่อนเช่นเคย วิ่งมาชนเธอล้มลง และขวิดเธอสิ้นชีพ ครั้งนั้น ด้วยใจที่ยังอยู่กับกุศลตั้งงามสดีใส เธอก็ไปเกิดในดาวดึงส์ สวรรค์เหมือนในเรื่องก่อน

คนในชมพูทวีป จนถึงอินเดีย ที่ออกไปเดินถนน คงถูกโคขวิดตายกันมามากมายเหลือนับได้ ไม่ใช่เรื่องแปลกพิเศษอะไร (นับเป็นอุบัติเหตุบนท้องถนนได้อย่างหนึ่ง เหมือนคนถูกรถยนต์ชน?) เรื่องนี้จึงขอผ่านไป

๓. ข้อพิเศษที่การบวชของท่านบุพกุสาติไม่เหมือนใครเลยอีกอย่างหนึ่ง คือ ท่านอยู่ในปัจจุบันชนบท หรือปัจจุบันประเทศ คือชนบทปลายแดน หรือถิ่นแคว้นห่างไกล นอกเขตมัชฌิมชนบท หรือมัธยมประเทศ คือดินแดนส่วนกลาง ที่สมัยนั้นถือว่าเจริญมั่งคั่งรุ่งเรืองไพบุลย์

ราชคฤห์แห่งมคธรัฐ และสาวัตถีแห่งโกศลรัฐ (สองเมืองนี้ห่างกันโดยเส้นทางคาราวานการค้า ๔๕ โยชน์/๗๒๐ กม., ตัดตรงเป็นเส้นบรรทัด ๔๕๖ กม.) เป็นศูนย์กลางใหญ่แห่งความเจริญในมัธยมประเทศ และเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา มีวัดและพระสงฆ์มากมาย

พุทธบัญญัติที่เป็นวินัยของพระสงฆ์ตามปกติ ก็คือวางไว้สำหรับพระสงฆ์ในดินแดนที่เป็นศูนย์กลางเหล่านี้และถิ่นข้างเคียง

ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแผ่ขยายออกไปถึงบางถิ่นบางเมือง ในปัจจุบันชนบท ในที่นั้นๆ มีวัดและพระสงฆ์จำนวนน้อย วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งดินฟ้าอากาศฤดูกาล ก็แปลกและแตกต่างออกไป เป็นเหตุให้เกิดความติดขัดในการปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติบางข้อ รวมทั้งในเรื่องการบวชด้วย ก็มีการกราบทูลแจ้งข้อติดขัดและทูลขออนุญาตเฉพาะถิ่นหรือเทศะ ทำให้ทรงกำหนดข้อยกเว้นและมีพุทธานุญาตพิเศษบางอย่างสำหรับปัจจุบันชนบทหรือถิ่นแดนห่างไกล

ขอเล่าเฉพาะเรื่องการบวช มีความว่า พระมหากัจจายนะ (พระมหากัจจายนะ ก็เรียก) ซึ่งอยู่ที่แคว้นอวันตี อันเป็นปัจจุบันชนบท มีคนเคารพเลื่อมใสมาก คราวหนึ่ง อุบาสกชื่อโสถนุกุฎ्ฐิก็ถนอมขอลุปสมบท แต่ไม่มีพระภิกษุครองคัสสงฆ์ พระมหากัจจายนะจึงทำได้เพียงให้บรรพชาเธอไว้ก่อน แล้วรอเวลา ๓ ปี หาพระด้วยความยากลำบากจนได้ครบ ๑๐ รูป จึงประชุมอุปสมบทท่านโสถนุกุฎ्ฐิก็ถนอมได้สำเร็จตามพระพุทธานุญาต

ต่อมา พออุปสมบทได้ ๑ พรรษา พระโสณกุฎฐิกัณณะก็ขออนุญาต พระอุปัชฌาย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระมหากัจจายนะจึงสั่งฝากให้ท่านกราบทูลขอให้ทรงอนุญาตลดหย่อนผ่อนผันหรือยกเว้นวินัยบัญญัติบางข้อที่ปฏิบัติขัดข้องในปัจจุบันประเทศ เริ่มด้วยข้อแรกคือขอให้อุปสมบทได้ด้วยองค์คณะพระภิกษุจำนวนน้อยลง (ลดจาก ๑๐ รูป ที่เป็นกำหนดเดิม)

เมื่อพระโสณกุฎฐิกัณณะกราบทูลความแล้ว พระพุทธเจ้าทรงปรารภความขัดข้องในวันตีทักขินาบทนั้น ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายประทานพระพุทธานุญาตพิเศษสำหรับดินแดนห่างไกล (ประเทศไทยก็รวมเข้าด้วย) เริ่มด้วยข้อแรกว่า (วินย.๕/๒๓/๓๕) ทรงอนุญาตการอุปสมบทในปัจจุบันชนบททั้งปวง ด้วยสงฆ์มีองค์คณะ ๕ รูปทั้งพระวินัยธร

กรณีของท่านปุ๊กกุสาตีก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันชนบท แต่คันธารรัฐเป็นปัจจุบันชนบทที่ห่างไกลยิ่งกว่าวันตีรัฐเป็นอันมาก ถ้าวัดจากสาวตถิแห่งโกศลรัฐ (ตอนที่พระโสณะไปเฝ้า ประทับที่สาวตถิ) ตัดตรงไปถึงอุชเชนนครหลวงของวันตี ก็ประมาณ ๕๐ โยชน์/๘๐๐ กม. แต่ตักศิลานครหลวงของคันธาระไกลกว่านั้นมาก

ยิ่งกว่านั้น ที่วันตีรัฐ พระพุทธศาสนาแผ่ไปถึงแล้ว และมีพระสงฆ์ที่จะบรรพชาให้ได้ เพียงแต่ยังมีจำนวนน้อย จึงทำให้ทรงลดหย่อนในชั้นการอุปสมบท

ส่วนในคันธารรัฐนี้ คนยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่มีพระสงฆ์เลย ไม่มีที่สีทางจะไปบรรพชาได้อย่างแน่นอน ปุ๊กกุสาตีราชาจึงต้องทรงบวชพระองค์อุทิศพระพุทธเจ้า และคงเพราะอย่างนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงดุษณีรับการบรรพชาของท่าน (เหมือนกับทรงลดหย่อนให้ในชั้นบรรพชา)

ทำอย่างไรจึงเรียกว่า บรรพชาอุทิศพระพุทธรเจ้า

เท่าที่ดูเรื่องกันมา เป็นอันว่า ท่านปุกกุสาติรู้เข้าใจพระพุทธรศาสนา มีศรัทธาแรงกล้า ตั้งใจจริงจังที่จะบวช แต่บรรพชาที่นั่นไม่อาจเป็นไปได้ เพราะอยู่ในปัจฉิมตชนบทที่ห่างไกลมาก พระพุทธรศาสนามายังไม่มาถึง และไม่มีพระสงฆ์ ท่านจึงบวชของค้ออุทิศพระพุทธรเจ้า แล้วเดินทางมุ่งหน้าไปเฝ้า

เมื่อท่านกราบทูลพระพุทธรเจ้า เล่าถึงการบวชของตนที่ได้ทำมาก่อน นั้น ก็ทรงดูษณี (รับ) ท่านจึงขออุปสมบทอย่างเดียว ไม่ต้องขอบรรพชาซ้ำ

เพื่อให้เห็นชัดเจน เห็นควรนำคำเล่าวิธีบวชของท่านปุกกุสาติ ตามที่ท่านกราบทูลพระพุทธรเจ้า มาแสดงไว้ ซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก และมีกรณีเดียวที่ไม่เหมือนผู้อื่นใด ไม่มีใครซ้ำ (นอกจากพระอัสสชิที่บวชสมบุรณ์แล้ว)

โดยสมัยนั้น กุลบุตรชื่อปุกกุสาติ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศพระผู้มีพระภาคด้วยศรัทธา ปุกกุสาติกุลบุตรนั้นเข้าไปพักในโรงช่างหม้อก่อนแล้ว ... พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่โรงช่างหม้อแล้ว ทรงลาดสันถัตถญา ประทับนั่งล่วงราตรีไปมาก ... ครั้งนั้น ทรงพระดำริตั้งนี้ว่า กุลบุตรนี้มีอกัปกิรียน่าเลื่อมใส เราควรจะไปเฝ้าถามดู

พระองค์ตรัสถามปุกกุสาติตั้งนี้ว่า “ตฺถุกรภิกษุ ท่านบรรพชาอุทิศใคร หรือว่าใครเป็นศาสดาของท่าน หรือว่าท่านขอปัจจัยธรรมขงใคร?”

ขอนำคำบาลีที่ทูลตอบของปุกกุสาติมาแสดงดังนี้ (ม.อ.๑๔/๖๗๒/๔๓๕)

ชตฺถากุโส สมฺมเณ โคตโม สกฺยปฺตุโต สกฺยกุลฺลา ปพฺพชฺชิตฺโต, ตํ โย ปน ภควนฺตํ โคตมํ เขวํกฺลฺยาเณ กิตฺติสทฺโท ขพฺพกุคฺคิตฺโต: อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรรณสมฺปนฺโน สุคฺติโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ,

ตาหํ ภควนฺตํ อุกฺกุทิสฺส ปพฺพชฺชิตฺโต, โส จ เม ภควา สตฺถา, ตสฺสส่าหํ ภควโต ชมมํ โรเจมิ.

แปล: (ท่านปุกุสาติตอบว่า) “ดูกรท่านผู้มีอายุ มีองค์พระสมณโคตม ผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชสกุล ทรงบรรพชาแล้ว ก็พระโคตมผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล มีกตติศัพท์อันงามอย่างนี้ฟังไปว่า ‘แม้เพราะเหตุตั้งนั้นๆ ๗๓๑ ตั้งนั้น’

ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าชอบใจกรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

(ขอให้สังเกตว่า คำของท่านปุกุสาตินี้ เหมือนกับคำของพระอัสสชิ เบนญวัคคีย์ท่านหนึ่ง ซึ่งเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว อุปสมบทสมบุรณ์แล้ว กล่าวตอบแก่อุปติสสบริพาชก ที่ต่อมาก็คือพระสารีบุตร แต่คำของพระอัสสชิสั้นกว่า โดยไม่มีท่อนแสดงพุทธคุณ และมี มหาสมณเณร สมณเณร โคตมิเว: ขตถาวุโส มหาสมณเณร สกยปุตโต สกยกุลา ปพพชิต, ตาหิ ภควนตํ อุททิสฺส ปพพชิต, โส ๑ เม ภควา สตถา, ตสฺส จาหิ ภควา ฌมมํ โวเจมิ.)

เท่าที่เล่าเรื่องและนำความต่างๆ มาแสดงนี้ ดังที่กล่าวแล้วว่า เป็นการนำข้อมูลความรู้มาดูกันให้พร้อมดีเท่าที่พอทำได้ มิใช่จะตัดสิน หรือบอกว่าจะเอาอย่างไร

แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่า เป็นวิธีปฏิบัติที่ชอบธรรมและเป็นไปได้สำหรับการบวชที่ขาดองค์อันจะให้พร้อมตามพระบัญญัติ แต่ก็ไม่ขัดต่อพระบัญญัตินั้น นั่นก็ควรให้เป็นเรื่องของสังฆะที่มีเอกภาพ เห็นชอบเป็นอันเดียว

ถ้าสังฆะจะปฏิบัติในเรื่องนี้ ก็มีใ้เชื่อว่าพระสงฆ์จะทำหน้าที่แทนพระพุทเจ้า มิใช่พระสงฆ์รับบวชให้บุคคลนั้น เพราะในวิธีนี้ เขา**บวชอุทิศพระพุทเจ้า** ไม่ใช่บวชกับพระสงฆ์

กิจที่สงฆ์พึงทำได้ ก็เพียงประชุมเป็นพยาน หรือตรวจสอบรับรองว่า การบวชของเขาถูกต้องเต็มตามวิธีปฏิบัติที่พระพุทเจ้าทรงคุณณี (รับ) ดำเนินไปโดยที่เขาตระหนักรู้ชัดอยู่ว่า นั่นธรรมของพระพุทเจ้า ตนเลื่อมใสธรรมของพระองค์นั้น และตั้งใจบวชอุทิศพระองค์อย่างแท้จริง

เพื่อให้ความเป็นพยานหรือการตรวจสอบรับรองนั้นถูกต้องตรงแนบ
แผ่น สันชะก็อาจจะวางกติกาสงฆ์ขึ้นเพื่อการนี้ได้

ผู้ที่บวชอุทิศพระพุทธรูปอย่างนี้ ซึ่งมีคำเรียกเป็นกลางๆ ว่า
“บรรพชิต” ถ้าสังฆะจะกำหนดคำเรียกเฉพาะขึ้นให้เหมาะสม ก็เป็นไปได้

พระพุทธรูปเจ้าที่เรียกว่า “ภิกขุ” เช่นเดียวกับที่ตรัสเรียก
เบญจวัคคีย์ตั้งแต่ก่อนบวชในพระพุทธศาสนา ในกรณีนี้ก็เหมือนกับว่า
จะเรียกว่า “ภิกขุ” และ “ภิกขุณี” ก็ได้

แต่มองเครื่องครัดอีกหน่อย ก็แยกแยะต่อไปว่า

- ในยุคแรก ทรงเรียกตามภาษาสมัยนั้น ที่เขาใช้คำนี้กันอยู่แล้วกับ
นักบวชที่มีมาเดิมก่อนพระพุทธศาสนา

- แต่ต่อมา เมื่อทรงบัญญัติสังฆกรรมแห่งอุปสัมปทาขึ้นมาให้เป็น
การแยกชั้นตอนแห่งบรรพชา กับอุปสมบทขึ้นอย่างชัดเจน ก็เป็นการสงวน
ว่า ในสังฆะแห่งพระพุทธศาสนา ให้ใช้ “ภิกขุ” และ “ภิกขุณี” แก่ผู้ได้
อุปสมบท คือผู้เข้าถึงภาวะเต็มที่แล้ว ส่วนผู้ที่มาเริ่มเพียงเข้าสู่บรรพชา ได้
ชื่อว่า “สามเณร” และ “สามเณรี” เป็นหน่อสมณะ

ครั้งจะเรียกผู้บวชในกรณีนี้ว่า “สามเณร” และ “สามเณรี” ก็ไม่
เข้ากัน เพราะ “สามเณร” และ “สามเณรี” มาในขั้นตอนการบวชที่ว่า เป็น
ผู้รับการฝึกสำหรับเตรียมที่จะอุปสมบทเป็น “ภิกขุ” หรือเป็น “ภิกขุณี” แต่
กรณีนี้ถือเป็นการบวชที่จบในตัว จึงเหมาะกับการเรียกที่ต่างจำเพาะออกไป

ไม่ว่าคิดจะใช้จะปฏิบัติหรือไม่อย่างไร ที่ว่ามานี้ ก็เป็นความรู้ตาม
เรื่องราวที่ได้เป็นมา

ว่าตามท่าน ไม่มีคฤหัสถ์อรหันต์จะมาติดขัดการบวช

ที่พูดมายืดยาวนั้น เหมือนเป็นการหาทางให้สตรีที่เป็นคฤหัสถ์ อรหันต์ในปัจจุบัน หากบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ จะได้มีทางบวชอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้พ้นความติดตันที่ว่า คฤหัสถ์เป็นอรหันต์ ถ้าไม่บวช ก็ปรินิพพาน

แต่เมื่อพูดไปแล้ว อาจจะกลายเป็นการหาทางให้สตรีทั่วไปสามารถบวชได้ในสมัยนี้ มากกว่า ทำไม่จึงว่าอย่างนั้น?

บอกไว้ให้ตอบสั้นๆ คราวนี้พยายามอีกทีให้สั้นกว่าที่ได้ว่าไปแล้ว คือ เมื่อว่าตามทีอรรถกถาบรรยายไว้ เวลานี้ สิ้นสมัยที่จะมีใครเป็นพระอรหันต์ได้แล้ว ไม่ว่าใครทั้งนั้น ไม่ว่าพระเถรหรือคฤหัสถ์ จึงไม่มีใครที่จะปรินิพพาน นี่คือพูดตามหลักอันทรรณ ๕

คราวนี้หวังว่าคงไม่ต้องพูดยืดยาวนัก เรื่องก็มาในการอธิบายเรื่องการบวชของภิกษุณีนั้นแหละ กล่าวคือ พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงพระปรารภของพระพุทธเจ้าในการที่ว่า เมื่อจะทรงอนุญาตให้สตรีบวช จำเป็นต้องทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการให้ภิกษุณีรักษา

ขอยกพุทธพจน์ตรงนี้มาดูก่อน (วินย.๗/๕๑๘/๓๑๖) ว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรอานนท์ หากสตรีจักไม่ได้ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว พรหมจรรย์จักตั้งอยู่ได้นาน สัทธิธรรมพึงดำรงอยู่ได้ ๑,๐๐๐ ปี แต่เมื่อสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว คราวนี้ พรหมจรรย์จักไม่ตั้งอยู่นาน สัทธิธรรมจักดำรงอยู่เพียง ๕๐๐ ปี ...

ดูกรขานนที คนทำค้ำกันสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้น้ำไหลไปเสีย แม้นันไต เราบัญญัติครุธรรม ๘ ประการแก่ภิกษุณี เพื่อไม่ให้ล่วงละเมิดตลอดชีวิต ฉะนั้นเหมือนกัน

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความตอนนี่ว่า (วินย.ป.๓/๔๔๘; อัง.ป.๓/๒๖๕) ถ้าพระพุทธานุเจ้าไม่ได้ทรงวางครุธรรมไว้ พอสตรีบวช สัทธิธรรมที่จะคงอยู่พันปี ก็จะดำรงอยู่เพียง ๕๐๐ ปี แต่เมื่อทรงบัญญัติครุธรรมไว้ให้แล้ว สัทธิธรรมก็จะคงอยู่ได้ครบ ๑,๐๐๐ ปี เหมือนเดิม

ที่นี้ ทิวาสัทธิธรรมจะคงอยู่ ๑,๐๐๐ ปีนั้น หมายความว่า ยังมีพระอรหันต์ที่บรรลุปฏิสัมภิกา (คือยังมีผู้บรรลุธรรมในระดับที่เต็มบริบูรณ์)

ต่อจากนั้นไป ในพันปีที่ ๒ จะมีพระอรหันต์เพียงที่เป็นสุกขวิปัสสกา (ไม่มีคุณสมบัติหรือความสามารถพิเศษ)

ต่อไป ในพันปีที่ ๓ จะมีผู้บรรลุธรรมอย่างสูงเพียงชั้นอนาคามี

จากนั้น ในพันปีที่ ๔ จะมีผู้บรรลุธรรมอย่างสูงเพียงชั้นสกทาคามี

สุดท้าย ในพันปีที่ ๕ ผู้บรรลุธรรมจะมีแค่ชั้นพระโสดาบัน

แล้วท่านก็สรุปว่า ปฏิเวธสัทธิธรรมจะดำรงอยู่ได้ ๕ พันปีอย่างนี้

เมื่อว่าตามหลักอันตรธาน^๙ ในข้อปฏิเวธอันตรธานนี้ จึงเป็นอันว่า หลัง พ.ศ. ๒๐๐๐ แล้ว บุคคลบรรลุธรรมได้อย่างสูงสุดเพียงเป็นพระอริยะ ชั้นอนาคามี เท่านั้น และพระก็ตาม อุบาสกอุบาสิกา ก็ตาม ก็เป็นได้เท่ากัน (ในแง่นี้ บวช หรือไม่บวช ก็ไม่ต่างกัน)

^๙ อันตรธาน (ความสูญสิ้น การหมดไป) มี ๕ อย่าง คือ ขติมอันตรธาน หรือปฏิเวธอันตรธาน (การบรรลุธรรมหมดไป) ปฏิปัตติอันตรธาน (การปฏิบัติธรรมหมดไป) ปริยัตติอันตรธาน (ปริยัติธรรมหมดไป) ลิงคอันตรธาน (การทรงเพศภิกษุ หรือการครองกาสาฬพัศตร์หมดไป) ชาติอันตรธาน (พระบรมสารีริกธาตุสูญสิ้นหมดไป)

เมื่อพระอรหันต์ไม่มีแล้ว ก็ไม่ต้องห่วงต่อคติที่ว่า คฤหัสถ์เป็นพระอรหันต์ บวชวันนั้น หรือไม่ก็ปรินิพพาน

อย่างไรก็ตาม อรรถกถาต่างคัมภีร์ต่างแห่ง มีมติที่แย้งกันบ้าง อย่างบางแห่ง (ที.อ.๓/๘๘) ซึ่งอธิบายเรื่องอื่น แต่โยงมาถึงเรื่องอันตรธานนี้ บอกว่า อยู่ด้วยพระอรหันต์บรรลุปฎิบัติมกขา ๑ พันปี พระอรหันต์ทรง อภิัญญาหก ๑ พันปี พระอรหันต์ทรงวิชชาสาม ๑ พันปี พระอรหันต์ สุขขวิปัสสกา ๑ พันปี และอยู่ด้วยปาติโมกข์ ๑ พันปี เป็นอันจบ

ถ้าว่าตามมติหลังนี้ พระอรหันต์ก็ยังมีได้ แต่มติใหญ่ที่เป็นหลัก ก็คืออย่างแรกที่ว่า บัดนี้ ไม่มีใครบรรลุอรหัตผลแล้ว

แต่ไม่ว่าจะเป็นไปตามมติอย่างไร ก็ถือว่าได้พูดคลุมถึงทั้งหมดแล้ว การตอบคำถามข้อนี้ จึงถึงโอกาสที่จะจบลง

ตอบคำเฝ้าถาม

อยากเกิด เป็นหญิง หญิง เป็นชาย เลือกได้ แต่ไม่ว่าเอาอย่างไร ขอให้พัฒนาเป็นอริยชน

หลังจากตอบจดหมายของ ดร.มาร์ติน จบไปแล้วได้เนื้อความ ๒ ตอน ก็มีคำถามแถมทวงมาในจดหมายฉบับหลัง โดยบอกว่าเป็นเรื่องที่ “น่าจะเกี่ยวข้องกัน” คือคำถามเกี่ยวกับการที่คฤหัสถ์เป็นอรหันต์ จะต้องบวชวันนั้น หรือไม่ก็บริณิพพาน นี่ก็เป็นอันตอบเพ็งเสร็จไป

เมื่อตอบคำถามแถมนั้น ก็คิดว่ามีเรื่องที่ “น่าจะเกี่ยวข้องกัน” อีกข้อหนึ่ง ซึ่งถ้าตอบเฝ้าถามไว้เสียเลยน่าจะดี คือ จดหมายของ ดร.มาร์ติน นั้นถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี และพอพูดถึงเรื่องภิกษุณี หลายคนก็จะโยนไปถึงปัญหาเกี่ยวกับสตรี

คำถามเกี่ยวกับสตรีในที่นี้ ไม่ใช่เรื่องสิทธิสตรี ดังที่บอกแล้วว่า เรื่องติดขัดเกี่ยวกับภิกษุณี ไม่ใช่ปัญหาสิทธิ คือ สตรีมีสิทธิที่จะบวชในพระพุทธศาสนาเป็นธรรมดามาเป็นพันๆ ปีแล้ว แต่เวลานี้ เกิดปัญหาสิทธิของผู้ที่จะบวชให้สตรี หรือผู้ที่จะให้การบวชแก่สตรี เช่น ถ้าว่าหรือถ้าถือตามพระวินัยที่ลงตัวไปแล้ว ภิกษุสงฆ์มีสิทธิบวชสตรีต่อเมื่อภิกษุณีสงฆ์ยอมรับเธอแล้ว ดังนั้น ถ้าไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุไปบวชให้ จะเป็นการละเมิดหรือก้าวเกินสิทธิหรือไม่ ดังนี้เป็นต้น เรื่องนี้จึงข้ามไปก่อน

คำถามเกี่ยวกับสตรีในที่นี้ เป็นเรื่องกว้างออกไป ตั้งแต่เรื่องการเกิดเป็นหญิง หรือเกิดเป็นชาย ว่าทำไมจึงเกิดอย่างนั้น จนถึงความสัมพันธ์ทั่วๆ ไประหว่างชายกับหญิง

จะเกิดเป็นหญิง หรือจะเกิดเป็นชาย เตรียมตัวเลือกได้

เริ่มด้วยเรื่องที่หลายคนอยากรู้ว่า ทำไม่จึงเกิดผู้หญิง หรือตรงข้ามว่าทำไม่จึงเกิดผู้ชาย และว่าอย่างไรจะได้เกิดเป็นผู้ชาย แล้วก็ทำอย่างไรจะได้เกิดเป็นผู้หญิง

คำตอบเรื่องนี้ ก็ตรงไปที่หลักใหญ่ตามพุทธพจน์เลย จะได้อรรถกถา รู้ทางกันชัดเจน มีพระดำรัสตรัสไว้ใน สังโยคสูตร (อง.สตุตทก.๒๓/๔๘/๖๐) ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยาย แก่เธอทั้งหลาย ในเรื่องการผูกไว้ (สังโยค) และการคลายออก (วิสังโยค) เธอทั้งหลายจงฟัง จงมนสิการด้วยดี เราจักกล่าว...

ก) ภิกษุทั้งหลาย ช่างในตัว สตรีใส่ใจอินทรีย์ของสตรี ทั้งการเยื้องอย่างสตรี อากัปกริยาของสตรี ท่าทางของสตรี การวางตัวของสตรี ของชอบของสตรี เสียงสตรี เครื่องแต่งตัวของสตรี เธอผูกใจ ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของสตรี นั้นๆ

ครั้นแล้ว ช่างนอกตัว เธอใส่ใจอินทรีย์ของบุรุษ ทั้งการเยื้องอย่างของบุรุษ อากัปกริยาของบุรุษ ท่าทางของบุรุษ การวางตัวของบุรุษ ของชอบของบุรุษ เสียงบุรุษ เครื่องแต่งตัวของบุรุษ เธอผูกใจ ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของบุรุษ นั้นๆ

ครั้นแล้ว เธอมุ่งหวังออกไปช่างนอกตัว ถึงการได้ประสบพบสัมพันธ์กับบุรุษ และมุ่งหวังความสุขใสมันต์ ที่จะเกิดขึ้นจากการได้ประสบพบสัมพันธ์กับบุรุษเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เหล่าสัตว์ชน อภิมรณในภาวะของสตรี ถึงความผูกจิตดีใจในบรรดาบุรุษ ด้วยอาการอย่างนี้แล สตรีก็จะไม่ล่วงพ้นภาวะของสตรี

ภิกษุทั้งหลาย ช่างในตัวของบวชได้ใจอินทรีย์ของบวช ทั้งการเยื้องย่างอย่างบวช อากัปกริยาของบวช ท่าทางของบวช การวางตัวของบวช ของชอบของบวช เลี้ยงบวช เครื่องแต่งตัวของบวช เขาผูกใจ ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของบวช นั้นๆ

ครั้นแล้ว ช่างนอกตัว เขาได้ใจอินทรีย์ของสตรี ทั้งการเยื้องย่างของสตรี อากัปกริยาของสตรี ท่าทางของสตรี การวางตัวของสตรี ของชอบของสตรี เลี้ยงสตรี เครื่องแต่งตัวของสตรี เขาผูกใจ ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของสตรี นั้นๆ

ครั้นแล้ว เขามุ่งหวังออกไปช่างนอกตัว ถึงการได้ประสบพบสัมผัสกับสตรี และมุ่งหวังความสุขใสมันส์ ที่จะเกิดขึ้นจากการได้ประสบพบสัมผัสกับสตรีเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เหล่าสัตว์ชน อภิรมย์ในภาวะของบวช ถึงความผูกจิตติดใจในบรรดาสตรี ด้วยอาการอย่างนี้แล บวชก็จะไม่ล่วงพ้นภาวะของบวช

ภิกษุทั้งหลาย การผูกไว้ (สังโยค) ย่อมมี อย่างนี้แล

ข) ภิกษุทั้งหลาย การคลายออก (วิสังโยค) เป็นอย่างไร?

ภิกษุทั้งหลาย ภาຍในตัว สตรีไม่ใฝ่ใจอินทรีย์ของสตรี ทั้งการเยื้องย่างอย่างสตรี อากัปกริยาของสตรี ท่าทางของสตรี การวางตัวของสตรี ของชอบอย่างสตรี เลี้ยงสตรี เครื่องแต่งตัวของสตรี เธอไม่ติดใจ ไม่ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของสตรี นั้นๆ

ครั้นแล้ว ช่างนอกตัว เธอไม่ใฝ่ใจอินทรีย์ของบวช ทั้งการเยื้องย่างของบวช อากัปกริยาของบวช ท่าทางของบวช การวางตัวของบวช ของชอบของบวช เลี้ยงบวช เครื่องแต่งตัวของ

ของบุรุษ เขาไม่ผูกใจ ไม่ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของบุรุษ นั้นๆ

ครั้นแล้ว เขาไม่มุ่งหวังออกไปข้างนอกตัว ถึงการได้
ประสบพบสัมผัสพันธ์กับบุรุษ และไม่มุ่งหวังความสุขไสมนัส ที่
จะเกิดขึ้นจากการประสบพบสัมผัสพันธ์กับบุรุษเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เหล่าสัตว์ชน ไม่อภิวมย์ในภาวะของสตรี
ไม่ถึงความผูกจิตติดใจในบรรดาบุรุษ ด้วยอาการอย่างนี้แล
สตรีก็จะล่วงพ้นภาวะของสตรี

ภิกษุทั้งหลาย ภายในตัว บุรุษไม่ใฝ่ใจอินทรีย์ของบุรุษ
ทั้งการเยื้องย่างอย่างบุรุษ อากัปกริยาของบุรุษ ท่าทางของ
บุรุษ การวางตัวของบุรุษ ของชอบอย่างบุรุษ เสี่ยงบุรุษ
เครื่องแต่งตัวของบุรุษ เขาไม่ผูกใจ ไม่ใฝ่ชื่นชมในภาวะ
อาการของบุรุษ นั้นๆ

ครั้นแล้ว ข้างนอกตัว เขาไม่ใฝ่ใจอินทรีย์ของสตรี ทั้งการ
เยื้องย่างของสตรี อากัปกริยาของสตรี ท่าทางของสตรี การ
วางตัวของสตรี ของชอบอย่างสตรี เสี่ยงสตรี เครื่องแต่งตัว
ของสตรี เขาไม่ผูกใจ ไม่ใฝ่ชื่นชมในภาวะอาการของสตรี นั้นๆ

ครั้นแล้ว เขาไม่มุ่งหวังออกไปข้างนอกตัว ถึงการได้
ประสบพบสัมผัสพันธ์กับสตรี และไม่มุ่งหวังความสุขไสมนัส ที่
จะเกิดขึ้นจากการประสบพบสัมผัสพันธ์กับสตรีเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เหล่าสัตว์ชน ไม่อภิวมย์ในภาวะของบุรุษ
ไม่ถึงความผูกจิตติดใจในบรรดาสตรี ด้วยอาการอย่างนี้แล
บุรุษก็จะล่วงพ้นภาวะของบุรุษ

การคลายออก (วิสังโยค) ย่อมมี อย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล คือธรรมบรรยาย ในเรื่องการผูกไว้
(สังโยค) และการคลายออก (วิสังโยค)

ตัวอย่างสตรี ที่เกิดเป็นเทพบุตร

ตัวอย่างเรื่องนี้ ก็มีมาในพระไตรปิฎกนั่นเอง เรื่องที่ว่านั้นน่าสนใจไม่น้อย ใจความมีว่า สตรีนางหนึ่ง ซึ่งก็เป็นคนหนึ่งที่ใกล้ชิดพระศาสนา มีความประพฤติดี เธอคลายจิตในความเป็นสตรี และทำจิตในความเป็นบุรุษให้เกิดมีเจริญขึ้นมา ครั้นสิ้นชีพ ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในดาวดึงส์

ณ ที่นั้น เธอผู้เป็นเทพบุตร ได้พบเทพชั้นต่ำ ๓ ตน ซึ่งก่อนสิ้นชีพ มา ก็คือภิกษุ ๓ รูป ซึ่งเธอรู้จักดี เทพชั้นต่ำกว่าเธอนี้ เป็นคนธรรมดา ต้องมารับใช้พวกเธอ ที่เป็นเทพชั้นสูงกว่า เธอพบเห็นแล้ว เกิดความสลดใจ จึงได้กล่าวคำให้สติ ให้คนธรรมดาทั้งสามได้คิด และเร่งฟื้นฟูธรรมที่เคยได้ศึกษาเมื่อครั้งเป็นพระภิกษุ เคยได้อยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้ามาแล้ว

ในเมื่อเป็นเรื่องราวเชิงประวัติ ก็เบาๆ เอามาลงแทรกไว้ให้พอคลายสบายใจกันสักหน่อย (ที่.ม.๑๐/๒๕๒/๓๐๕) ดังนี้ (รวบรัดตัดคำเสียบ้าง)

(ท้าวสักกะจะอมเทพ กราบพูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ว่า):
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ...ในเมื่อกบิลพัสดุ์นี้เอง ได้มีศากยชิตา
นามว่า โคปิกา เธอเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์ บำเพ็ญศีลบริวารณ์ เธอคลายจิตในความเป็นสตรี
ทำจิตในความเป็นบุรุษให้เกิดมีเจริญขึ้นมา ครั้นสิ้นชีพแล้ว
เข้าสู่สวรรค์ มาอยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ ถึงความเป็น
บุตรของข้าพระองค์ ในแต่นั้น เขาพากันรู้จักเธอว่า โคปิก
เทพบุตร โคปิกเทพบุตร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยังมีผู้อื่น เป็นภิกษุ ๓ รูป
ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคแล้ว มาเกิดในหมู่เทพ
คนธรรมดาชั้นต่ำโดยต้อยต่ำ พวกเขามีเบญจกามคุณเพียบพร้อม
พากันมาเฝ้ารับใช้ข้าพระองค์

เมื่อคนธรรมดาพวกนั้นมาสู่ที่บำรุ้งรับใช้ข้าพระองค์ โคปก เทพบุตรได้เตือนสติเขาว่า ตูกรท่านผู้นิรทุกข์ พวกท่านจะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน นี่หรือที่ได้สดับเก็บรวบรวมพระธรรมของพระผู้มีพระภาคนี้ไว้

ข้าพเจ้านี้เป็นแค่สตรี ที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์...ก็ได้มาเข้าสู่สวรรค์ อยู่ร่วมกับเหล่าดาวดึงส์เทวา...ประดาเทพรู้จักข้าพเจ้าว่า โคปก เทพบุตรฯ ส่วนพวกท่านประพติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค มาเข้าอยู่ในหมู่คนธรรมดาอันต่ำต้อยต่ำ

พวกเราได้เห็นสหธรรมิกมาเข้าอยู่ในหมู่คนธรรมดาอันต่ำต้อย นับว่าได้เห็นภาพที่ไม่น่าดูเลย

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อคนธรรมดาพวกนั้น ญักโคปก เทพบุตรเตือนสติแล้ว สององค์กลับได้สติในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงหมู่ทิพยชนชั้นพรหมบุโรหิต แต่อีกองค์หนึ่งคงครอง อยู่แค่กามภพ

ข้อความต่อไปนี้เป็นคำกล่าวของโคปกเทพบุตร

ข้าฯ ได้เป็นอุบาสิกขององค์พระผู้ทรงพุทธจักขุ ข้าฯ มีนามปรากฏว่าโคปิกา ข้าฯ เลื่อมใสยิ่งแล้วในพระพุทธเจ้า พระธรรม และได้บำรุ้งพระสงฆ์โดยมีใจสะอาด

เพราะความที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนงแล ทรงมีพระธรรม ที่ดีแท้ ข้าฯ จึงมีปัญญาพมาก ได้เป็นโอรสของท้าวสักกะ มีความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ เข้าถึงไตรทิพย์ แม้ในแดนนี้ เหล่า เทวารู้จักข้าฯ ว่า โคปกเทพบุตร

ข้าฯ มาได้พบภิกษุซึ่งเคยได้เห็นกัน มาเข้าอยู่ในหมู่คนธรรมที่ ท่านเหล่านี้ก็คือสาวกขององค์พระโคตม นั่นแล้ว เป็นผู้ที่ย้ำฯ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ในกาลก่อนนั้น ได้อุปัฏฐกบำรุงด้วยข้าวน้ำ ได้เอาใจใส่ดูแลล้างเท้าและทาเท้าถวายในเวลาที่มาในบ้านเรือนของตน

ท่านผู้เจริญเหล่านี้เอาใบหน้าหูดตาไปไว้ไหน จึงมิได้รับพระธรรมของพระพุทธเจ้า ทั้งที่แท้จริงนั้น ธรรมที่วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตัว อันพระพุทธเจ้าผู้ทรงพุทธจักขุตรัสรู้ ทรงแสดงไว้ดีแล้ว

แม้แต่ตัวข้าฯ ที่คอยนั่งเฝ้าพวกท่านอยู่นั้นแหละ ได้ฟังคำสุภาษิตของพระอริยะทั้งหลายแล้ว ยังได้มีอานุภาพมาก มาเป็นโอรสขององค์ท้าวสักกะ มีความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ เข้าถึงไตรทิพย์

แต่พวกท่านผู้เจริญ ที่นั่งเฝ้าอยู่ใกล้องค์พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ บำเพ็ญพรหมจรรย์ในพระขององค์พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม กลับมาเข้าอยู่ในหมู่เทพที่ต่ำต้อย การได้กำเนิดของท่านทั้งหลายไม่สอดคล้องสมควรเลย

ข้าฯ ได้มาเห็นสหธรรมิกเข้าถึงหมู่เทพที่ต่ำต้อย นับว่า ได้เห็นภาพอันไม่น่าดู ท่านผู้เจริญทั้งหลายเข้าอยู่ในหมู่เทพคนธรรมที่ ต้องมาสู่ที่บำรุงคอยรับใช้พวกเทวดา

ขอท่านจงดูความแปลกพิเศษอันนี้ของข้าฯ ผู้แค่ออยู่บ้านเรือน ข้าฯ นั้น เป็นสตรี วันนี้เป็นเทพบุตร ผู้พร้อมด้วยกามทั้งหลายอันเป็นทิพย์

คนธรรมดาเหล่านั้นมาได้พบโคปกเทพบุตร อันโคปกเทพบุตรพุทธรูปสาวกเดือนสติแล้ว ถึงความสลัดใจได้คิดว่าเอาเถิด พวกเราจะพากเพียร จะพยายาม พวกเราอย่ามัวเป็นคนรับใช้ของผู้อื่นกันอยู่เลย

บรรดาคนธรรมดาทั้งสามนั้น คนธรรมดา ๒ คน ระลึกถึงคำสอนขององค์พระโคตมแล้ว ระดมความเพียร คลายจิตที่ติดกามในภพนี้ มองเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้ว ตัดกามสังโยชน์และกามพันธนาการ ที่เป็นบ่วงรัดของมาร อันยากที่จะตีหลุด ดูข้างสารนิกรกระซางบ่วงบาตขาดไปได้ ก้าวเลยเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ขึ้นไป...

โคปกเทพบุตรทูลท้าวสักกะว่า: ในมนุษยโลก มีพระพุทธรูปเจ้าผู้จอมชน ทรงเป็นใหญ่เหนืออำนาจกาม ปรากฏพระนามว่าพระศากยมุนี เทพคนธรรมดาพวกนั้นเป็นพุทธรูป แต่เขาเลื่อมหายหลุดจากสติไปเสีย ครั้นข้าพระองค์ตั้งเดือนแล้ว เขากลับได้สติคืนมา

บรรดาเทวทัตทั้ง ๓ นั้น ท่านหนึ่งยังคงครองที่อยู่ในแดนนี้ของเหล่าคนธรรมดา ส่วนอีก ๒ ท่านหันไปดำเนินตามลัมปีพิชิต และเพราะความที่เจริญสมาธิไม่ลดละ ก็ (เลยขึ้นไปเข้าในหมู่พรหมา ดังจะ) เยี่ยมवलเทวาแห่งดาวดึงส์

การประกาศธรรมในพระศาสนานี้ ที่เป็นไปได้ถึงขั้นอย่างนี้ ก็จึงไม่มีสาวกผู้ใดแคลงใจกังขาอะไรๆ เราทั้งหลายขอน้อมนมัสการองค์พระชินพุทธเจ้าจอมชน ผู้ได้ทรงข้ามพ้นห่วงโหชะไป ทรงตัดความสงสัยได้สิ้นแล้ว

(ทำวลักกเทวราช กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า:) บรรดา
คนธรรมทั้ง ๓ นั้น คนธรรม ๒ ตน รู้ธรรมอันใดของ
พระองค์แล้ว ได้บรรลुकุณพิเศษ เข้าถึงทิพยกายชั้นพรหม
ปุโรหิต ถึงความเป็นผู้วิเศษ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอ
ประทานพระอภิราศ ถึงพวกข้าพระองค์ก็มาเพื่อบรรลुकุณ
นั้น หากพระองค์ทรงกระทำโอกาสแล้ว จะขอทูลถามปัญหา

(ต่อจากนี้ เป็นพระสูตรตอนที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหา
ของพระอินทร์ อีกยาว)

โคปิกาศากยธิดา ที่ได้มาเป็นโคปกเทพบุตร เป็นผู้ยืนยันคำตรัส
ของพระพุทธเจ้า ในเรื่องการเกิดเป็นหญิง หรือเป็นชาย ที่ได้นำหลัก
สังโยค-วิสังโยค หรือการผูกไว้-คลายออก ในสังโยคสูตรมาให้ดูแล้ว ซึ่งก็
คือเรื่องของธรรมชาติ ที่เป็นธรรมดาตามเหตุปัจจัย ไม่เข้าใครออกใคร

ถ้าต้องการพ้นไปจากภาวะที่เป็นอยู่ ก็เลิกผูกไว้ หันไปคลายออก
คำว่า “คลาย” นี้ ในที่ทั่วไป อย่างในเรื่องของโคปิกาศากยธิดานี้ เมื่อเธอ
จะไปเกิดเป็นบุรุษ ซึ่งในที่นี้เป็นเทพบุตร ในพระสูตรเล่าข้างบนนั้นว่า
“เธอคลายจิตในความเป็นสตรี ทำจิตในความเป็นบุรุษให้เกิดมีเจริญขึ้นมา”

ตรงนี้เป็นสาระสำคัญ เห็นควรนำคำบาลีมาแสดงไว้ด้วย ได้แก่
“อิติถิจิตตํ วิราเชตวา ปุริสจิตตํ ภาเวตวา” (ฉบับอักษรพม่าต่างไป
หน่อย เป็น “อิติถิตตํ วิราเชตวา ปุริสจิตตํ ภาเวตวา”)

จะแปลให้เข้าใจสะดวกขึ้นก็ได้ ตามฉบับอักษรไทยว่า “คลายจิตสตรี/
สตรีจิต เสริมสร้างจิตบุรุษ/บุรุษจิต” หรือฉบับอักษรพม่าว่า “คลายภาวะ
ของสตรี เสริมสร้างภาวะของบุรุษ” ถ้าต้องการเป็นหญิง ก็กลับตรงข้าม

มิใช่เฉพาะจะเปลี่ยนเพศเท่านั้น ถ้าจะออกจะพ้นไปจากภาวะใด ก็
คลายจิต คลายความติดใจใฝ่ปรารถนาในภาวนานั้น ความหลุดพ้นก็มาได้

แม้เมื่อคลายอิตถิจิต/สตรีจิต หรือคลายปุริสจิต/บุรุษจิตนั้น ถ้ามีได้ไฝปรารถนาภาวะด้านตรงข้ามในความเป็นคู่กัน เช่น คลายสตรีจิตโดยไม่สร้างเสริมบุรุษจิต อาจจะมีค่าเป็นการคลายจิตจากกาม หรือจากความไฝปรารถนาทั้งปวงไปเลย

ถ้าอย่างนี้ ก็อาจจะไม่ไปสู่อีกภาวะหนึ่งในคู่ของเพศ แต่อาจจะหลุดพ้นจากระดับของกามไปเป็นพรหม (ที่ว่าไม่มีเพศ) หรือขึ้นโลกุตระ (เลยเหนือเพศ) ไปเลย แล้วแต่ว่าจะหลุดพ้นเท่าใด เป็นอิสระแค่ไหน

ยกตัวอย่างที่คลายสตรีจิต (ไม่ได้เจริญบุรุษจิตพร้อมด้วย เพราะรู้ว่าเคยเกิดมาแล้วทั้งสองเพศเกินที่จะนับครั้ง จึงคลายหมด ไม่เอาเลยทั้งสองภาวะ หันไปเจริญเมตตา) เลยไปเกิดเป็นพรหม เช่นบอกว่า (พ.เปต.๒๖/๑๑๐/๒๐๔) “อิตถิจิตตํ วิราเชตฺวา พุรหฺมโลกุปคํ อหุ” (ข้าพเจ้าคลายสตรีจิตแล้ว ได้เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก)

ในกรณีแบบนี้ ไม่ต้องคลายสตรีจิตหรือบุรุษจิตก็ได้ เพราะไม่เอาทั้งคู่แล้ว ก็เหลือแค่ “กามราคํ วิราเชตฺวา” บ้าง “กามจฺจนฺทํ วิราเชตฺวา” บ้าง เป็นต้น แล้วก็เข้าชั้นพรหม หรือจะพ้นไตรภูมิขึ้นโลกุตระ ก็แล้วแต่ว่าจะหลุดพ้นจากอะไรอีกแค่ไหน อย่างรายหนึ่งว่า “ภเว จฺนฺทํ วิราเชตฺวา” (คลายความพอใจในภพ, พุ.เถรี.๒๖/๔๑๕/๔๔๔) ก็หลุดพ้นเป็นพระอรหันต์

คัมภีร์รุ่นหลังชั้นอรรถกถา-ฎีกา บางแห่งอธิบายสภาพจิตใจของผู้ที่จะได้จะไปสู่เพศหรือภาวะนั้นๆ โดยใช้คำที่นิยมพูดเมื่อจะบอกถึงสภาพจิตของผู้ที่จะทำการต่างๆ หรือปฏิบัติธรรมได้สำเร็จ คือ มีจิตที่นุ่มดิ่งไป ใจนิ่งนุ่ม เอียงไป เงื่อมไป เริ่มแต่ตั้งใจปรารถนา แล้วใจก็มุ่งไปในภาวะหรือเพศนั้น นี่ก็ถือได้ว่าเป็นแง่ของการอธิบายหลักในสังโยคสูตรนั่นเอง

หมายความว่า เมื่ออยากได้เพศใด ก็มีใจไฝปรารถนานิ่งนุ่มมุ่งดิ่งแน่วไปในภาวะที่จะมีเพศภาวะนั้น

ปรุงแต่งอย่างไร จะได้อย่างใจ

มีเรื่องที่ควรพูดแทรกไว้หน่อยหนึ่ง คือ บางทีพูดกันถึงกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นหญิงเป็นชาย แล้วก็มี การพูดว่าคนที่ทำชู้กับภรรยาของคนอื่น (เรียกว่า ประทারণกรรม หรือประทาริกกรรม ซึ่งเป็นกาเมสุมิจฉาจารย์) จะไปเกิดเป็นผู้หญิง พูดกันไปมาจนบางทีกลายเป็นว่า คนที่เกิดเป็นผู้หญิงนั้นก็เพราะได้ทำกาเมสุมิจฉาจารย์ นี่คือพูดเลยเถิดไป

ที่จริง เรื่องนี้ก็อธิบายตามหลักการทั่วไปนั่นเอง มีคัมภีร์บางแห่งอธิบายไว้บ้าง ขอบพูดโดยสังเขปว่า ผู้ชายที่ทำประทারণกรรมนั้น คิดถึงคนและกรรมที่จะทำนั้น คิดมุ่งจะไปหา โดยมีความครุ่นใคร่ใฝ่ปรารถนาติดคาอยู่ กับใจ คิดนี้ก้อยู่เรื่อย จมอยู่กับความหวังต่อภาวะของสตรี อินทรีย์ของสตรี ทั้งยืนเดินนั่งนอน จนเมื่อนอนบางทีก็ไม่ได้หลับทั้งคืน ใจปรุงแต่งเรื่องนี้ฝังหมกเลยเถิด กลายเป็นการสร้างสตรีจิต ซึ่งพาให้เกิดเป็นหญิง

(ฝ่ายสตรีที่ร่วมทำกรรมนั้น กลับมีสภาพจิตตรงข้าม คือยิ่งครุ่นคิดถึงภาวะของสตรี นึกถึงอินทรีย์ของสตรี เช่นว่า จะทำอย่างไรให้เขาติดใจ พอใจ ให้เขาลุ่มหลง ฯลฯ สตรีจิตกลับยิ่งมัน)

เป็นอันว่า ควรพูดจำกัดให้พอดี คือ ไม่ใช่ว่าเกิดมาเป็นสตรีเพราะทำประทারণกรรม แต่บุรุษที่ทำประทারণกรรมมีแรงโน้มที่จะไปเกิดเป็นสตรี

รวมแล้ว ก็เป็นเรื่องของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ และเหตุปัจจัยในกรณีอย่างนี้ ตัวการก็คือภาวะของจิต หรือสภาพจิต และภาวะที่สำคัญก็คือความโน้มเอียง ความโน้มถ่วง ความมุ่งไป ซึ่งพาให้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ต้องปรับตัวเข้าแนวทางเป็นกระบวนการที่จะสนองความมุ่งปรารถนานั้นให้สำเร็จ

นี่ก็คือเรื่องการปรุงแต่งของจิตนั่นเอง ถ้าพูดสั้นๆ ก็ว่าอยู่ที่จะปรุงแต่งจิตอย่างไร

แต่เอาเข้าจริง การปรุงแต่งจิตก็ไม่่ง่ายนัก ไม่ใช่จะปล่อยตามโມหะ ปรุงแต่งปะปะไปเรื่อยๆ

การที่จิตมุ่งตั้งไปนั้น องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญยิ่งคือปัญญา ซึ่งเป็นตัวบอกทิศทางทางดังสารถิ์ และปัญญาจะทำงานได้คล่องได้ชัด ก็เมื่อมีคุณธรรมเป็นพื้นรองรับหล่อเลี้ยงให้โอกาส

ตัวอย่างที่ดีของความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสภาพร่างกาย คือการบริจาคอวัยวะ เมื่อจะบริจาค ผู้บริจาคย่อมคิดกันไปต่างๆ บางทีก็มัวๆ คลุมเครือ บ้างก็เพียงคิดทำตามๆ เขาไป แต่ถ้าเป็นการบริจาคแท้จริง ก็จะเป็นไปตามความหมายของการบริจาคที่เป็นกระบวนการธรรมชาติจริงๆ

ในการบริจาคที่เป็นไปตามธรรมชาติ เริ่มต้นผู้บริจาคได้ยินหรือนึกถึงคนที่มีความต้องการอวัยวะนั้นๆ ว่าคนที่สูญเสียขาดอวัยวะนั้น มีชีวิตเป็นอยู่ได้ยาก ประสบความทุกข์ยากลำบากอย่างนั้นๆ เขากำลังมีความต้องการอย่างยิ่ง ถ้าเราบริจาคให้ไป ผู้ที่ได้รับ ก็จะพ้นทุกข์ เป็นคนแข็งแรง ร่าเริง แจ่มใส มีความสุข มีร่างกายและมีชีวิตที่สมบูรณ์อย่างนั้นๆ

ดังเช่น จะบริจาคตา นึกถึงคนไม่มีตา โลกมืด ติดขั้ดยากลำบาก หน้าตาเล็ยรูปอย่างนั้นๆ พอมีตาดิแล้ว โลกสว่างสดใส จะเคลื่อนไหว ไปไหนมาไหน ทำอะไร สะดวกสบาย หน้าตาก็แจ่มใส สวยงามสมบูรณ์ ฯลฯ

ด้วยความคิดความเข้าใจอย่างนั้น พอบริจาคไป นึกขึ้นมา ทั้งมองเห็นภาพของคนทีพ้นจากทุกข์ จากความขาดความพร่อง กลายเป็นคนที่สมบูรณ์ มีความสุข ทั้งตัวเองก็ดีใจ ปลื้มใจ เป็นสุข เบิกบาน สดใส

ในความเป็นไปธรรมชาติที่เป็นธรรมชาติอย่างนี้ ความรู้เข้าใจมองเห็นทุกข์สุข และเล็งเห็นความเปลี่ยนแปลงขึ้นสู่สภาพที่ดังมานี้ เป็นปัญญา การเกิดความเห็นใจสงสารอยากให้เขาพ้นทุกข์ยากมา มีร่างกายที่สมบูรณ์มีความสุข นี่เป็นคุณธรรม คือกรุณา และจิตที่ขึ้นบานโสมนัส คล่องเล่น มีกำลัง

ความสนใจปรารถนาที่เขาจะพ้นหรือได้พ้นทุกข์หายขาดพร้อมมีความสุข ก็มาเป็นความปลาบปลื้มเป็นสุขของตนเอง และเป็นจุดหมายที่เด่นชัดมีกำลังขึ้นมาในสภาพจิตของผู้บริจาคันั้น

กระบวนการของความคิดความเข้าใจในเรื่องนี้ทั้งหมด ก็คือการพัฒนาความคิดปรุงแต่งด้านดีในจิตใจของตนเอง เป็นการสร้างทางเดินที่เคยไปหรือที่เคยชินของความคิดปรุงแต่งที่ดีไว้ และเป็นส่วนที่เด่นขึ้นมาในใจ เป็นจุดเน้น พอเกิดใหม่ มีชีวิตใหม่ กระบวนการปรุงแต่งของจิตก็ดำเนินไปในการสร้างชีวิตอย่างนั้น ที่แข็งแรง สวยงาม สมบูรณ์ เช่น มีดวงตาที่สวยงามสดใส สายตาดี คมชัด ฯลฯ

ก็เหมือนพระโพธิสัตว์ที่บริจาคอวัยวะต่างๆ จึงยิ่งพัฒนา เพิ่มบารมีเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ขึ้นๆ ตามลำดับ จนเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

แต่ที่นี้ บางคนไปได้ยินเขาบอกว่า ถ้าบริจาคอวัยวะใดไป เกิดใหม่ จะไม่มีอวัยวะนั้น ก็ลิ่งเลสงสัย หรือเกิดเป็นความเชื่อมั่วๆ ไม่รู้ไม่เข้าใจไม่เห็นทิศทางที่ไปที่มา ไม่มีทางให้แก่ความคิด และคุณธรรมอะไรก็ไม่เกิดไม่มีเลยมีแต่ได้ แต่คิดปรุงแต่งแบบโหมเห่ ไปๆ มาๆ เกิดใหม่ ก็เลยปรุงแต่งตัวเองไปตามความเชื่อที่มีดมั่วนั้น กลายเป็นคนขาดอวัยวะไปจริงๆ

(ความฝันนั้นว่าเป็นเงาของกระแสความคิดปรุงแต่งที่อาจจะไม่รู้ตัว)

เรื่องเพศ หรือภาวะหญิง-ชายนี้ ก็อยู่ในหลักกรรมตาเดียวกัน ไม่ใช่แค่คิดอยาก ปรุงแต่งไปมีเมียๆ มั่วๆ ช้องชุ่นวุ่นวน บางทีผลไม่ตรงไม่เต็มตามปรารถนา เช่น เกิดมาก้ากึ่ง ไม่รู้ว่าเป็นเพศใด หรือแทนที่จะเกิดเป็นบุรุษ-สตรีที่เจิดจรัส ก็ไปเกิดเป็นตัวโลนอยู่ที่มีมิตนั้น (จิตแบบบุโสมเผ่าทรัพย์)

ดังที่ว่าแล้ว ในความคิดนั้น ต้องมีปัญญาที่รู้เข้าใจ และมีคุณธรรม เช่น มองถึงเหตุผลว่า เมื่อมีเพศนั้นๆ จะได้โอกาสทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์คุณประโยชน์ด้านนั้นๆ มาก เป็นทางเลือกที่เอื้ออำนวยดีกว่าในเรื่องนั้นๆ

เนื่องจากเป็นเรื่องที่ไม่ถนัด ไม่ใช่ว่าแค่อยากขึ้นมา ซึ่งอาจจะมึนๆ มั่วๆ แล้วจะสำเร็จด้วยดี ด้วยเหตุนี้ ในขั้นที่เรียกกันว่าจริยธรรม จึงมักใช้วิธีวางเป็นหลักความประพฤติขึ้นมา โดยที่ว่าเป็นทางวัฒนธรรมเป็นต้น ได้เห็นกันว่า เมื่อทำตามนี้ ประพฤติอย่างนี้ ก็จะช่วยให้มีความคิดที่ดำเนินไปในแนวทางนี้ เกิดมีสภาพจิตใจที่เป็นอย่างนี้ แล้วก็จะเกิดผลที่ต้องการนั้น แม้แต่โดยไม่รู้ตระหนักแก่ตัว

วิธีนี้ก็คือ ยกการปฏิบัติในระดับปรากฏการณ์ที่เรียกว่าจริยธรรม ข้อนั้นข้อนี้ขึ้นมาตั้งไว้ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขให้การปฏิบัติที่เป็นกระบวนการ สร้างเหตุปัจจัยตามสภาวะ ต้องดำเนินไปในทางที่จะเกิดผลนั้นขึ้นมา เมื่อทำตามหลักจริยธรรมข้อนั้น ก็จะให้ผลที่มุ่งหมาย

เรื่องของสังคม เรื่องของวัฒนธรรม และจริยธรรมในระดับบัญญัติ ก็เป็นกันอย่างนี้ เป็นเรื่องที่พึงจัดการด้วยความรู้เข้าใจเท่านั้น

ทุกคนรับผิดชอบชีวิตของตัวเองเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ไม่ต้องมั่ววอระบบทางสังคมข้างนอก ความสามารถปรุงแต่งชีวิตมีอยู่ในใจ

ในขั้นพื้นฐาน รอบตัวในโลกนี้ ไม่ว่าจะจะมีเหตุการณ์อะไร สถานการณ์จะผันแปรไปอย่างไร มีอะไรมากระทบ ก็สามารถคงจิตใจไว้ได้ในความมีปราโมทย์ ร่าเริง ชื่นบาน สดใส สม่่าเสมอ ไม่ขึ้นๆ ลงๆ

เวลาอยู่คนเดียว แม้แต่เจ็บไข้ ก็ให้อยู่กับตัวเองได้สบาย ไม่เหงา ไม่หงอย ไม่เบื่อหน่าย ไม่ว่าเหว ไม่ว่าวุ่น แต่มีใจที่ปราโมทย์ คือร่าเริง สดใส ชื่นบาน บันเทิงใจได้ทุกเวลา นี่เป็นการปฏิบัติธรรม ซึ่งถ้าทำได้ ก็คือมีศักยภาพสูงในการที่จะปรุงแต่งเพื่อพัฒนาชีวิตให้งดงามได้อย่างใจ

นี่เป็นการปรุงแต่งจิตที่ควรทดสอบตัวเอง การปรุงแต่งทุกอย่างข้างต้นนั้นมีทางสำเร็จด้วยดี ถ้ามีความสามารถปรุงแต่งขั้นพื้นฐานนี้

เกิดเป็นคน จะเป็นหญิงหรือชาย ก็อยู่กันให้ดี

จะเกิดเป็นหญิงหรือเป็นชาย ก็คิดกันไป แต่เมื่อเกิดมาแล้ว ที่สำคัญกว่าจะเกิดเป็นอย่างไรนั่นก็คือ หญิงและชายนั้น จะอยู่กันอย่างไรมันให้ดี

คนหมดทั้งโลกก็แยกเป็น ๒ ตามเพศหญิงและชายนี้ (ถึงจะนับเพศอื่นเข้ามา ก็เกิดขึ้นและวนไปมาอยู่ในสองเพศนั่นเอง) มนุษย์นั้น เมื่อแยกเป็นสองพวก สองฝ่าย หรือสองประเภท ก็จะมีความสัมพันธ์กัน ๒ แบบ คือ สัมพันธ์เชิงแข่ง-ชมกัน กับสัมพันธ์เชิงเสมอ-สมานกัน

โดยพื้นฐาน เมื่อมีความแยกแตกต่าง มนุษย์ก็โน้มเอียงไปในทางแข่งที่จะชมกัน แม้แต่จะแข่งขันเพื่อให้เสมอ ก็มุ่งเพื่อจะแย่งชิงความเท่ากัน กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงเสมอ-แย่งชิงกัน แล้วเลยต่อไปเพื่อจะชมกันอีก ก็จึงไปไม่ค่อยถึงความสัมพันธ์เชิงเสมอ-สมานกัน

อย่างไรก็ดี มนุษย์มีปัญญาเข้าใจโทษภัยของการแข่ง-ชมกัน พร้อมกับมองเห็นคุณค่าของความเสมอ-สมานกัน และมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกศึกษาพัฒนาได้ จึงพัฒนาให้พ้นจากการแข่ง-ชม ไปสู่ความเสมอ-สมานกัน

เมื่อปฏิบัติตามนี้ ก็เรียกว่าเป็นการพัฒนาจากภาวะปुरुชน สู่ภาวะอริยชน แต่การพัฒนาที่สำเร็จถึงขั้นเป็นอริยชนนั้น ยังหาได้ยาก มักจะออกไปเป็นความสัมพันธ์เชิงเสมอ-แย่งชิงกัน อย่างที่ว่าแล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายแสดงออกชัดเจน เมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นคู่ครอง พอมายู่ร่วมกัน ถ้าไม่เจริญสติปัญญาให้ดี สภาพที่มีอยู่เป็นพื้นฐานตามปกติ ก็จะเปิดช่องและชวนให้เกิดการแข่ง-ชมกัน

สภาพพื้นฐานอันเปิดช่องชวนให้แข่ง-ชมกันที่วุ่นนี้ ก็เริ่มที่สภาพร่างกายของธรรมชาติ

เพศหญิงแสดงออกในลักษณะที่มีร่างกายบอบบาง อ่อนแอ อ่อน
ละมุน สวยงาม ซึ่งหนุนให้มีโอกาสโยน โยนอ่อน ละเอียด ละเมียดละไม
เหมาะแก่การอุ้มครรภ์ คลอดบุตร และเลี้ยงดูเด็ก

ส่วนเพศชายแสดงออกในลักษณะที่มีร่างกายแข็งแรง กำยำ ลำสัน
ปีกบิน ซึ่งหนุนให้มีโอกาสแกว่งกล้า แกร่งกร้าว หัวหาญ ฮึกเหิม พร้อมเพื่อ
การต่อสู้ ช่มเหง ครอบงำ และคุ้มครอง ป้องกัน

เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ในชีวิตคู่ครอง ลักษณะที่ต่างกันของสองฝ่ายก็
ประสานเสริมกัน เหมือนมารวมเป็นอันเดียวที่สมบูรณ์

ดูง่าย ๆ ฝ่ายหญิงอุ้มครรภ์แล้วเลี้ยงดูเด็กก่อนเด็กเล็ก ซึ่งเป็น
สมบัติร่วมกันของทั้งสองฝ่าย เป็นเวลายาวนานหลายปี ซึ่งโดยลำพังตัวจะ
ดำรงตนดินรนอยู่รอดไปด้วยดีได้ยาก ก็มีฝ่ายชายเป็นผู้คุ้มครองป้องกัน
ตลอดจนหาอาหาร รวบรวมเครื่องเลี้ยงชีพ นำพาชีวิตครอบครัวให้ผ่านพ้น
ทุกข์ภัยอยู่รอดไป และให้เจริญงอกงามด้วยดี

แต่ในการอยู่ร่วมกันของปฤชชน พร้อมกันกับ หรือแทนที่จะ
ประสานกัน ลักษณะต่างของสองเพศนั้น บางทีก็กลายมาเป็นการขัดแย้ง
แข่ง-ช่มกัน ฝ่ายชายที่มีกำลังร่างกายกำลังแขนเหนือกว่า ก็ช่มเหง บังคับ กด
ฝ่ายหญิงไว้ให้อ่านาจ ฝ่ายหญิง แม้จะอ่อนแอต่อยกำลังร่างกาย แต่ก็อาจ
อาศัยกำลังรูปสมบัติ ใช้แรงรสกาณคุณหล่อชายให้ลุ่มหลงตกอยู่ให้อ่านาจ

เมื่อสังคมนาษฎ์เจริญขึ้น ที่ว่ามีวัฒนธรรม มีอารยธรรม ปัญญาที่รู้
ว่าคนควรอยู่ร่วมกันด้วยดี ควรมีความเสมอภาค อย่างน้อยก็ไม่ควรช่ม
เหงรังแกกัน ก็บอกให้บัญญัติจัดตั้งวางแบบแผนในการอยู่ร่วมกัน เป็นนิติ
ธรรม ให้ยึดถือตาม*นิติธรรม* ที่ปัญญาบอกให้ นั้น มิใช่ทำตามที่ตนชอบใจ
หรือไม่ชอบใจ

ถึงแม้เจริญขึ้นมา มีนิติธรรมที่ยึดถือบัญญัติในการอยู่ร่วมกันนั้น แต่ใจคนยังไม่สมกลมกลืนเข้ากับบัญญัติที่บอกนิติธรรมนั้นมา ใจก็ยังว่าไปตามที่พอใจ-ไม่พอใจ การละเมิดนิติธรรมก็มีอยู่เรื่อย ไม่สนใจแต่มีกขัดใจฝืนใจกับนิติธรรม ไม่สุขใจไปด้วยกับนิติธรรม เพราะยังอยู่ในระบบชอบใจ-ไม่ชอบใจของปุถุชน เรียกว่า ยังพัฒนาไม่พอ

พระเจ้าให้คนพัฒนาตนต่อไป ให้พ้นระบบเอาตามที่ชอบใจ-ไม่ชอบใจของปุถุชนนั้น และมีใช้เพียงทำตามนิติธรรมที่บัญญัติบอกให้ทั้งที่ใจไม่ถึงไม่เข้ากันแต่มีกจะขัดจะฝืนกัน ให้พัฒนาคนต่อไปจนใจถึงกันกับบัญญัติ มีความต้องการที่ไม่ขัดไม่ฝืน แต่กลมกลืนเข้ากับนิติธรรม คือนิติที่เป็นธรรม เต็มใจที่จะดำเนินชีวิตด้วยนิติที่เป็นธรรมนั้น อันมิได้รู้สึกว่าเป็นคำสั่งบังคับ แต่เป็นข้อหมายรู้ร่วมกันว่าเราจะทำอะไรอยู่กันอย่างไร

ตอนนี้ก็ก้าวจากนิติธรรมที่เป็นข้อบัญญัติเพื่อสังคม กลายเป็น*อริยธรรม*ที่เป็นภาวะแห่งจิตใจและปัญญาของ*อริยชน* คือคนที่ได้พัฒนาขึ้นมาเหนือความเป็นปุถุชน ซึ่งมีความเสมอ ที่สมานเข้าด้วยกันเป็นอันเดียว

เมื่อบุคคลมี*อริยธรรม* อยู่ในสังคมที่มี*นิติธรรม* อันถึงกันสมกัน ก็ถึงจุดจุดหมายของการพัฒนา คือเป็นระบบแห่งธรรม-วินัยอย่างที่ต้องการ

ชีวิตของหญิงชาย โดยเฉพาะที่อยู่ร่วมกัน ท่านก็ให้พัฒนาโดยอาศัยนิติธรรมข้างนอกขึ้นไปให้ถึงให้มีอริยธรรมข้างใน พ้นจากการเป็นอยู่ด้วยชอบใจ-ไม่ชอบใจทางวัตถุขึ้นไป จนมีความพร้อมใจเต็มใจทางจิตปัญญา เหนือความสุขจากความสนใจที่ขึ้นต่อสิ่งชอบใจทางวัตถุรูปธรรมขึ้นไป ยังมีความสุขทางจิตปัญญาที่ยั่งยืนและเป็นอิสระอีกด้วย

เนื่องจากที่เขียนตอนนี้ โยงมาจากเรื่องภิกษุณี การพัฒนาในที่นี่ จึงจะพูดเฉพาะการพัฒนาด้านสตรี ในชีวิตของผู้ครองเรือน

หญิง-ชาย พัฒนาเป็นอริยชน

คู่ครอง พัฒนาเป็นคู่ชีวิต

ขอยกหลักกรรมมาดูตามพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกแห่งหนึ่ง (ส.สพ. ๑๘/๔๘๔/๓๐๖) แสดงถึงการที่สตรีพัฒนาขึ้นเป็นอริยชน มีใจความว่า

สตรีมีกำลัง ๕ ประการนี้ จะอยู่ครองเรือนอย่างแจ่มใสมั่นใจ คือ กำลังรูปสมบัติ (รูปพละ) ๑ กำลังทรัพย์ (โภคพละ) ๑ กำลังญาติ (ญาติพละ) ๑ กำลังบุตร (บุตรพละ) ๑ กำลังความประพฤติ (ศีลพละ) ๑

สตรีที่มีกำลัง ๕ ประการนี้ ครองเรือน (บ้างก็ถึงกับ) ช่มชู้สามีสตรีที่มีกำลัง ๕ ประการนี้ ครองเรือน (บ้างก็ถึงกับ) ครองบำสามีเอาสามีไว้ได้อำนาจ

อย่างไรก็ดี บุรุษผู้มีกำลังแห่งอริยยะ คือความเป็นใหญ่ อย่างเดียว ก็ครอบงำครองสตรีไว้ได้อำนาจ โดยที่กำลังทั้ง ๕ ข้างบนนั้นป้องกันไม่ได้

สตรีที่มีพลัง จะบริบูรณ์ก็เมื่อครบทั้ง ๕ กำลังนี้ แต่ในบรรดากำลังทั้งหมดนั้น กำลังศีลสำคัญอย่างยิ่ง เป็นตัวตัดสิน

ถึงแม้สตรีใดจะมีกำลังรูปสมบัติ หรือมีกำลังทรัพย์ หรือมีกำลังญาติ หรือมีกำลังบุตร แต่ถ้าไม่มีกำลังศีล เสียศีล ความประพฤติไม่ดี ไร้จรรยา ก่อความเสียหาย หมู่ญาติก็ไม่เอาไว้ในวงศ์ตระกูล

ในทางตรงข้าม ถ้ามีกำลังศีล เป็นคนดี มีจรรยา ประพฤติงาม ทำคุณความดี แม้จะขาดกำลัง ๔ อย่างแรก หมู่ญาติก็เอาไว้ในวงศ์ตระกูล

ถึงคราวชีวิตแตกดับ กำลัง ๔ อย่างแรกพาไปสวรรค์ไม่ได้ แต่จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ได้ด้วยกำลังศีล เมื่อมีศีล ๕ ก็ครองเรือนได้อย่างแจ่มใสมั่นใจ

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนั้นก็เป็นเรื่องของสตรีในระดับบุุณชน หรือสตรีทั่วไป ที่เรียกกันสามัญว่ามาตุคาม สตรีที่พัฒนาขึ้นไปให้ยิ่งกว่านี้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปถึงสตรีในระดับอริยชน ว่า

อริยสาวิกาเจริญ พัฒนา ด้วยอริยาวุฒิ (การพัฒนาแบบอริยชน หรือความเจริญงอกงามอย่างอริยชน) โดยเจริญพัฒนาด้วยวุฒิ (การพัฒนา ความเจริญงอกงาม เพิ่มพูน ดอกผล หรือกำไร) ๕ ประการ คือ

๑. **พัฒนาด้านศรัทธา** มีความเชื่อประกอบด้วยปัญญา เชื่อมีเหตุผล รู้เข้าใจมั่นในคุณพระรัตนตรัย วัชรธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ มั่นใจในกรรมดี โดยมุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยความเพียรพยายาม และมีกำลังจิตสติได้ด้วยใจมั่นมุ่งแน่วสู่จุดหมายที่ตั้งงามอันเลิศประเสริฐสูงสุด

ข้อแรกนี้ ฟังสังเกตว่ามีความสำคัญมาก เป็นจุดฐานเริ่มที่สร้าง ความหมาย ตั้งจุดหมายให้แกชีวิต และการมีพลังมุ่งสู่จุดหมายนั้น คือ การที่จะพัฒนาชีวิตให้ก้าวไปสู่จุดหมาย

๒. **พัฒนาด้านศีล** ดำเนินชีวิตสุจริต ปลอดเวรภัย ไร้การเบียดเบียน ไม่ใช้ความรุนแรง มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพ รู้จักสื่อสาร พูดจริง พอดี อ่อนหวาน สมานสามัคคี มีสาระ กิริยาวาพวงดงาม

๓. **พัฒนาด้านสุตะ** ใฝ่ใจเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ สดับรับฟังเรื่องราวข่าวสาร โดยไตร่ตรองพิจารณาอย่างเปิดใจและให้รู้เท่าทัน มีความรู้ธรรมที่ฟังประพฤติปฏิบัติ เพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตของตน แนะนำสั่งสอนในครอบครัว และแก่คนที่ควรแนะนำ

๔. **พัฒนาด้านจาคะ** มีน้ำใจเผื่อแผ่เสียสละ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน มีน้ำใจและใจกว้าง พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ แผ่ขยายกระจายประโยชน์สุขออกไป สละนอกสละใน ข้างนอกสละวัตถุ ข้างในสละกิเลส ความโลภเห็นแก่ได้ ครองเรือนด้วยใจไร้มลทินแห่งความตระหนี่กีดกัน

๕. พัฒนาด้านปัญญา มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต มีความรู้เข้าใจที่จะทำให้ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องดีงาม ไม่ให้เกิดปัญหา ไม่ให้เป็นที่มาของทุกข์ รู้จักวิเคราะห์หวัจยใช้ปัญญาดับทุกข์แก้ปัญห จัดกิจ คัดการ ดำเนินงานให้สำเร็จได้โดยถูกวิธี

อริยสาวิกา หรือสตรีชั้นอริยชน ที่พัฒนา ๕ ด้านนี้ ท่านเรียกว่าเป็นผู้จับเอาสาระของชีวิตได้ ได้สิ่งประเสริฐของชีวิตในโลกนี้

ขอให้พิจารณาการพัฒนาของสตรี โดยเทียบชีวิตที่ตรัสไว้ในต่างระดับ

๑. สตรีทั่วไปคือมาตุคาม แต่สตรีอริยชนทรงเรียกว่าอริยสาวิกา

๒. สตรีปุถุชนที่เก่งดี มีพละ คือกำลัง ๕ อย่าง ส่วนสตรีอริยชนมีวิวุฒิ คือการพัฒนา หรือความเจริญอกงาม ๕ ประการ

๓. สตรีปุถุชนยังอยู่กับความคิดจิตใจที่คำนึงถึงการที่จะแข่งจะช่มกับฝ่ายบุรุษ โดยใช้กำลัง ๕ อย่าง ส่วนสตรีอริยชนพ้นไปแล้วจากสภาพจิตที่มีการคิดแข่ง-ช่มนั้น ไปอยู่กับความคิดจิตใจที่มุ่งไปในการพัฒนาชีวิต ให้เจริญอกงามด้วยวิวุฒิ ๕ อย่าง ซึ่งถ้าได้บุรุษที่มีชีวิตแห่งการพัฒนาอย่างนี้ด้วย ก็จะเข้าถึงสภาพชีวิตจิตใจในระดับของความเสมอสมาน

(พละ/กำลัง ๕ อย่างนั้น มิใช่ว่าสตรีอริยชนจะต้องทิ้งไป แต่เธอสามารถเปลี่ยนแนวทางใหม่โดยใช้มันเป็นทุนเป็นกำลังหนุนในการพัฒนาชีวิต ไม่ใช่เป็นเครื่องขัดเคลื่อนการแข่ง-ช่มกัน)

๔. สตรีปุถุชนถึงจะมีกำลังบริบูรณ์และประสบความสำเร็จในการครองเรือน หรือแม้ถึงกับเอาชนะแข่งขันเหนือบุรุษ แต่ก็เป็นเรื่องเปลือกผิวอยู่ข้างนอก ไม่เข้าถึงแก่นสารของชีวิต ส่วนสตรีอริยชน เมื่อพัฒนาชีวิตจิตปัญญาของตนด้วยวิวุฒิ ๕ พระพุทธเจ้าตรัสสรุปว่า เธอจับเอาสาระของชีวิต หรือเข้าถึงแก่นสารของการมีชีวิตในโลกนี้แล้ว (เป็นชีวิตไม่ว่างเปล่า)

ในระดับปุถุชน ทางฝ่ายบุรุษ ชีวิตมีการเจริญพัฒนาต่างแนวทางห่างไกลจากสตรี แต่ในระดับอริยชน การพัฒนาเรียกได้ว่าเป็นอย่างเดียวกัน และเมื่อเป็นอริยชนแล้ว ก็มีคุณสมบัติที่เสมอกัน

เมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นคู่ครอง ถ้าเป็นอริยชนระดับโสดาบันด้วยกัน ก็สามารถมีคุณสมบัติของคู่ครองที่เป็นคู่ชีวิต โดยมีคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่ได้พัฒนาชีวิต พัฒนาความเป็นมนุษย์มาเท่าๆ กัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า “สมชีวิตธรรม”

ในพุทธกาล มีตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ สามิภรรยาคนหนึ่ง เป็นอริยชนชั้นโสดาบันทั้งสองฝ่าย รักกันมาก บอกว่าจะเกิดอีกเมื่อไร ก็ขอให้ได้พบกัน ถึงกับได้กราบทูลแสดงความปรารถนาให้แก่พระพุทธเจ้า และพระองค์ก็ได้ตรัสหลักสมชีวิตธรรมที่ว่านั้น (อภ.จตุกก.๒๑/๕๖/๗๒) ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เภสภคามฤคทายวัน ใกล้สูงสูมารคินคร แคว้นภคคะ ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาค...เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของนกุลบิดาคหบดี...

นกุลบิดาคหบดี และนกุลมารดาคหปตานี เข้ามาเฝ้า... ครั้นแล้ว นกุลบิดาคหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นับแต่เวลาที่ตระกูลน่านกุลมารดาคหปตานี ซึ่งยังเป็นสาวมา เพื่อเข้าพระองค์ผู้ยังเป็นหนุ่ม ข้าพระองค์มิได้รู้สึกจะประพฤตินอกใจเธอแม้ด้วยใจเลย ที่ไหนจะประพฤตินอกใจด้วยกายเล่า ข้าพระองค์ทั้งสองปรารถนาพบกันทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า

(นกุลมารดาคหปตานี ก็ได้กราบทูลอย่างนั้นเหมือนกัน)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรคหบดีและคหปตานี ถ้าภรรยาและสามีทั้งสอง หวังจะพบกันทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า ทั้งสองนั้นแล พึงเป็นสมลัทธา (มีศรัทธาเสมอกัน)

สมศีลา (มีศีลเสมอกัน) สมจาคา (มีจาคะเสมอกัน) สมปัญญา (มีปัญญาเสมอกัน)

ทั้งสองเป็นผู้มีศรัทธา เป็นคู่ภรรยา-สามี ที่รู้เข้าใจคาบอภคความดีของการของคน ครอบตนอยู่ในศีล ดำเนินชีวิตโดยธรรม พุดจาถ้อยคำแสดงน้ำใจรักแก่กัน สรรพประโยชน์ ความเจริญของงามจะประดังมา ความผาสุกจะเกิดมี ใครที่ไม่เป็นมิตรก็หงอหายไป ทั้งสองฝ่ายมีศีลเสมอกัน ครั้นประพาศธรรมแล้วในโลกนี้ คู่ชีวิตที่สมศีลสมพศตินั้น ก็เป็นผู้บ้นเทิงในเทวสมาคม รื่นรมย์กับสิ่งอันน่าปรารธนา ร่ำเริงเบิกบาน

พืงทราบว่ นกุลบิดาและนกุลมารดา สามีภรรยาคู่นั้น เวลานั้น สูงอายุแล้ว แต่ย้งรักกันม่นคง เป็นโสดาบ้นทั้งคู และทั้งสองท่นได้รบยกย่องเป็นเอตทัคคะเหมือนกัน (อญ.เอก.๒๐/๑๕๑-๒/๓๓) คือ นกุลบิดาเป็นเอตทัคคะในบรรดาผู้ค่นสนิทฝ่ายอุบาสก และนกุลมารดาเป็นเอตทัคคะในบรรดาผู้ค่นสนิทฝ่ายอุบาสิก

หญิง-ชาย พัฒนาเป็นอริยชน พ่นแบ่ง-บ่ม สร้างสังคมที่เสมอสมาน

เป็นอันว่ “สมชีวิตธรรม” มี ๔ ข้อตั้งว่มา ขอให้สังเกตค่ว “สม” (สม, สมะ) ในหลักธรรมชุดนี้ ซึ่งก็มิใช่ในภษาไทย จะไม่แปลว่ “เสมอ” ก็ได้ ก็ทับคัพที่ไปเลย ดั่งนั้น สมชีวิตธรรม แทนที่จะแปลว่ ธรรมของผู้มีชีวิตเสมอกัน ก็แปลว่ธรรมของผู้มีชีวิตสมกัน

แล้วต่อไป สมลัทธิ เป็นต้น แทนที่จะแปลว่ มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน ก็แปลได้สะดวกขึ้นอีกว่ มีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน

ที่แท้นั้น ข้อสำคัญอยู่ที่เข้าใจความหมายให้ชัด คือ คำบาลีว่า “สม” นี้ แปลว่า เสมอ สมาน ร่วมกัน เท่ากัน เข้ากัน หรือกลมกลืน ก็ได้ทั้งนั้น เพราะมีนัยอย่างเดียวกัน เช่นว่า คนที่เสมอกัน เท่ากัน ก็ไปกันได้ เมื่อคนรับสุขรับทุกข์เสมอกัน หรือเท่ากัน ก็คือร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

แต่ในภาษาไทยปัจจุบัน ความหมายนี้ค่อนข้างเป็นปัญหา อาจเป็นเพราะเวลานี้ กระแสสังคมถูกดูตึงหนักไปทางระบบธุรกิจ ใจคนคำหนึ่งหรือเอียงไปทางด้านผลประโยชน์มากล็กหน่อย เวลาพูดคำว่าเสมอกัน เท่ากัน คนมักจะมีความรู้สึกในเชิงจ้องที่จะแก่งแย่ง เรียกร้องจะได้จะเอา เกี่ยงกัน หรือแย่งชิงกัน ในที่นี้ ขอให้ข้ามพินัยแบบเสมอ-แย่งชิงกันนี้ไปก่อน แต่ขอให้จับเอานัยที่ว่า เสมอ-สมานกัน

อีกอย่างหนึ่ง ขอให้สังเกตว่า ธรรมที่คู่ครองในชั้นคู่ชีวิต มีเสมอหรือสมกันนี้ ก็คือ องค์ธรรมในชุดการพัฒนาของอริยชน คือ *อริยาวัณโณ* ที่สตรีพัฒนาตัวจากมาตุคามขึ้นเป็นอริยสาวิกานั้นเอง ได้แก่ *ศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา* แต่ใน *สมชชีวิตรวม* หายไปข้อหนึ่ง จาก ๕ เหลือ ๔

ข้อซึ่งไม่มีที่นี้ คือ *สุตตะ* (สิ่งที่ได้เรียนสดับ คือ ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ที่เล่าเรียน) ทำไม่จึงหายไป คำตอบก็ง่าย ๆ ว่า *สุตตะ* คือ ข้อมูล ข่าวสาร เรื่องที่เล่าเรียนกันนั้น แต่ละคนควรพัฒนาแน่ แต่ข้อมูลความรู้ นั้น ต่างคน ไม่จำเป็นต้องเท่ากัน เสมอกัน ตรงเรื่องกัน หรือเข้ากัน

เอาง่ายๆ คนหนึ่งค้นหาความรู้ทางดาราศาสตร์ รู้เชี่ยวชาญไปหมด ไม่ว่าเรื่องพระจันทร์หรือสีกเลยไปถึงหลุมดำ อีกคนหนึ่งรู้แต่ตำรา ทำกับข้าว ไม่รู้เรื่องดาวอะไรด้วย ก็ไม่เป็นปัญหาอะไร แต่อีก ๔ ข้อ ต้องไปกันได้ เช่น *ปัญญา ความรู้เข้าใจ* อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

ยิ่งกว่านั้น ความรู้ *สุตตะ* บางทีที่ไม่ตรงไม่เท่ากันนั้นแหละ กลับเอามาเสริมกันได้ รู้คนละเรื่องต่างกัน กลายเป็นยิ่งดี

แล้วยิ่งกว่านั้นอีก บางคนมีสุตระน้อยเต็มที แต่ปัญญาไวคมชัด ฟัง สุตระนิดหน่อยรู้เข้าใจทันที ส่วนอีกคนหนึ่งเรียนสุตระไวนักหนา จบอะไรต่อมิอะไรมา แต่เอาสุตระที่ได้เรียนไวมาใช้แทบไม่ได้ไม่สำเร็จสักกรณี

ในเรื่องธรรมะ มีตัวอย่างมากมาย บางคนจำได้แม่นยำ จบ หลากหลายคัมภีร์ แต่ก็ได้แค่จำ ไม่เข้าใจความหมาย เรียนก็บ่ก็ไม่ไปถึง ไหน ส่วนอีกคนหนึ่ง ปัญญาไว ได้ฟังพุทธพจน์เพียงหนึ่งคาถา เกิดดวงตา เห็นธรรม เป็นอริยชนทันที

เป็นอันว่า สมชีวิธรรมเอาแค่ ๔ ข้อ นั้นแหละต้องสมเสมอไปกันได้ มิฉะนั้น ชีวิตร่วมกันจะไม่อาจยั่งยืน

แล้วก็เป็นอย่างอื่นอีกว่า ในชั้นอริยชนนี้ ไม่ว่าจะสตรีหรือบุรุษ ก็มีการ พัฒนาอย่างเดียวกัน เสมอกัน เพราะเป็นเรื่องของตัวชีวิตเอง ที่เป็น ธรรมชาติ มีความเป็นมนุษย์ที่เหมือนกันเท่ากัน ไปกันจนจบถึงที่สุด ดัง ในพุทธคาถา แห่งอัจฉราสูตร (ส.ส.๑๕/๑๔๔/๔๕) ที่ว่า (ละรายละเอียดบ้าง)

ทางนั้น ชื่อว่าทางสายตรง ทิศนั้นชื่อว่าทิศไม่มีภัย...
 ธรรมรดนั้น เราบอกให้ว่า มีสัมมาทิฏฐินำหน้าเป็นสารถิ ผู้ที่
 มียานเช่นนั้น ไม่ว่าจะ เป็นสตรีหรือบุรุษคนใด เขาย่อมใช้ยาน
 นั้น (ขับไป) ถึงในสำนักแห่งนิพพาน

เมื่อถึงตอนนี้ การพัฒนาทั้งของบุรุษและสตรีก็มาบรรจบกัน อย่าง อริยชนที่เป็นโสดาบัน ซึ่งส่วนมากครองเรือน ก็จะมีชีวิตคู่ครองแบบคู่ชีวิต ที่อยู่ร่วมกันกลมกลืนราบรื่น มีความเสมออย่างสมานในสุขสามัคคี แล้วก็ สามารถหวังที่จะพบกันอีกในภายหน้าไม่ว่าจะเกิดที่ใด เหมือนในกรณีของ นกุลบิดา-นกุลมารดาที่ได้ยกมาให้ดูนั้น

เรื่องอย่างนี้ บรรดาชาวพุทธน่าจะเอาใจใส่กันให้มากกว่าหน่อย การพัฒนาระดับนี้ควรจะต้องถือเป็นสำคัญ เป็นการสร้างสรรค์สังคมระดับพื้นฐานในวงกว้าง เช่น ควรยกย่องคุ้มครองตัวอย่าง ที่เดินตามรอยอริยชนเช่นดั่ง นกุลบิดาและนกุลมารดา ที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแนวทางไว้แล้วนี้

อุบาสกอุบาสิกาหลายท่านจะไปสนใจในเรื่องสมถวิปัสสนาไกลออกไปบ้าง ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้นแล้ว อุบาสิกาเป็นเอตทัคคะทางบำเพ็ญฌานก็มี หรืออุบาสกอนาคามีเป็นเอตทัคคะทางธรรมกถึก หลายท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ให้ความรู้แก่บริษัททั้งสิ้น รวมทั้งถวายความรู้แก่พระสงฆ์ ก็เป็นเรื่องกุศลที่สำคัญ เป็นด้านพิเศษ

แต่ไม่ว่าจะอย่างไร ก็ไม่ควรละเลยหลงลืมพุทธบริษัททั่วไปและมหาชนที่เป็นคนส่วนใหญ่ ควรสร้างฐานของสังคมไว้ให้มั่นให้ดี โดยตั้งต้นที่ชีวิตคุ้มครองและครอบครัวที่เป็นจุดร่วม เป็นศูนย์รวมแหล่งเริ่มต้นแห่งนี้

ช่วยกันใส่ใจยกย่องชีวิตคุ้มครองของครอบครัวโสดาบัน ที่อยู่กันด้วยคุณธรรม มีความเสมอสมานสุขในสามัคคี รักกันมั่นคงยั่งยืนงตราบเท่าที่ชีวิตจะสืบต่อไปได้ เอาขึ้นมาชู ให้ประชาชนมีคู่ชีวิตอริยชนเป็นแบบอย่างติดไว้ในบรรยากาศของจิตใจ ชนิดที่นึกขึ้นมาได้ทันที

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงความเอาพระทัยใส่ให้ความสำคัญไว้เป็นแบบอย่าง ถึงกับว่า ในทางสมมติบัญญัติแห่งวินัยสงฆ์ ถ้าครอบครัวสกุลใด ด้านศรัทธาพัฒนา แต่ด้านโภคะหดหาย ทรงอนุญาตให้สงฆ์พิจารณาสวดประกาศตั้งครอบครัวนั้นเป็นเสขะ เรียกว่าเสกข-สมมติ มิให้ภิกษุทั้งหลายไปรบกวนหาของขบฉัน นี่เป็นเครื่องบอกให้สนใจไม่ละเลยเรื่องพื้นฐานของสังคม

เท่าที่กล่าวมานี้ ขอสรุปทวนความอีกทีว่า การพัฒนาชีวิตของสตรีเมื่อขึ้นมาถึงขั้นเป็นอริยชน ก็มาบรรจบกับบุรุษที่พัฒนาพร้อมระดับชีวิตของปุถุชน ขึ้นมาอยู่ในขั้นเป็นอริยชน สตรีและบุรุษที่พัฒนาเป็นอริยชนนั้น ก็มีความเสมอ-สมานกัน ไม่เพียงแค่นั้นในชีวิตครอบครัว แต่คือทั่วทั้งสังคม

อย่างไรก็ดี ที่ว่านั่นคือภาวะที่มุ่งจะไปให้ถึงให้เป็น แต่เมื่อยังไม่ถึง ดังที่เป็นอยู่ เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่ไม่ได้พัฒนาอย่างนั้น ก็มาดูสภาพตามที่เป็นอยู่ และที่ปรารถนาจะให้เป็น

ดังที่ว่าแล้ว เราแบ่งขั้นการพัฒนาของสังคมมนุษย์ได้ ตามระดับการพัฒนาชีวิตของคนเป็น ๓ ขั้น คือ

๑. ระดับปุถุชนดิบ ที่มนุษย์ทำการตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจของตน ใช้กำลังกายกำลังแขน (กายพละ, พาทุพละ) เป็นอำนาจ ทำร้ายทำลาย แย่งชิง ช่มชี่ ช่มเหง ครอบงำกัน

ในระดับนี้ มนุษย์ไม่มีความเสมอภาค แต่มีสภาพช่มชี่ครอบงำกัน

๒. ระดับนิติธรรม ที่มนุษย์มีปัญญาและใช้ปัญญาบนฐานของคุณธรรมอันเกิดจากการที่ได้พัฒนาจิตใจขึ้นมาบ้างแล้ว บัญญัติจัดตั้งวางกฎเกณฑ์กติกากฎเป็นระเบียบระบบแบบแผน โดยตกลงที่จะอยู่ร่วมกันตามบัญญัตินั้น ไม่ถืออำนาจด้วยกายพละหรือพาทุพละที่เคยใช้ทำการตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจของตน เป็นอันอยู่กันด้วยนิติธรรม หรือเอานิติธรรมเป็นอำนาจ นับถือกฎหมายเป็นผู้ปกครอง หรือให้รัฐอยู่ใต้กฎหมายเป็นนิติรัฐ หรืออะไรทำนองนั้น สุดแต่สมมติคือตกลงกันแล้วก็บัญญัติไป

ในระดับนี้ มนุษย์ได้รับความเสมอภาคตามบัญญัติโดยนิติธรรม แต่ยังคงออกไปในทางที่จะเป็นความเสมอ แบบเฟื่องจ้องแย่งชิงความเท่ากัน

๓. ระดับอริยธรรม ที่ว่า เมื่อมนุษย์ผู้มีปัญญาบัญญัติจัดตั้งวางระบบให้สังคมอยู่กันด้วยนิติธรรม มีนิติธรรมเป็นอำนาจขึ้นมาได้ เหล่ามนุษย์ก็พัฒนาตนขึ้นมา ให้ตัวเองมีชีวิตจิตปัญญาที่สอดคล้องกลมกลืนเข้ากับนิติธรรมที่บัญญัติจัดตั้งนั้นได้ โดยสามารถและพร้อมที่จะเป็นอยู่ทำการตามบัญญัติทั้งหลายเหมือนมีนิติธรรมอยู่ในตัวเอง ให้บัญญัติเป็นเพียงข้อที่ตกลงหมายรู้ร่วมกันว่าจะอยู่จะทำอะไรกันอย่างไร สมตามความหมายที่แท้จริงของมัน มิใช่เป็นเครื่องกำหนดกดบังคับจำใจฝืนทำ

ในระดับนี้ มนุษย์มีความเสมอภาคโดยธรรม เต็มความหมายของจิตปัญญาที่ได้พัฒนาแล้ว เป็นความเสมอแบบสมาน หรือเสมอ-แท้จริง

แน่นอนว่า เราย่อมหวังให้สังคมมนุษย์พัฒนาขึ้นมาถึงระดับที่ ๓ อันนับได้ว่าเป็นสังคมที่ดีอย่างมั่นใจ เป็นที่ซึ่งมวลมนุษย์มีความเสมอและอยู่กันอย่างสมาน ที่เรียกว่าเป็นเสมอแบบสมาน หรือเสมอ-สมานรวมและร่วมกันได้จริงในความสามัคคี

แต่เท่าที่อารยธรรมปัจจุบันจะหวังได้ และพยายามยืนยันไว้อย่างค่อนข้างอ่อนแอ ก็คือ ระดับที่ ๒ ซึ่งเน้นย้ำกันหนัก ที่จะให้กฎหมายขึ้นปกครองคน เป็นนิติธรรม (the rule of law) ให้บ้านเมืองอยู่ใต้กฎหมาย เป็นนิติรัฐ (Rechtsstaat; a rule-of-law state)

ในระดับที่ ๒ นี้ นิติธรรม นอกจากอำนาจระบบแห่งการอยู่ร่วมกันแก่สังคมแล้ว ก็ยังเป็นเหมือนแผนที่อันชี้นำบอกทาง ให้หมู่มนุษย์รู้สภาวะแนวทางและที่หมายในการพัฒนาตัวและชีวิตของตน โดยนำนิติธรรมมาประสานเข้าเป็นวิถีชีวิตของตน ยกธรรมขึ้นเป็นใหญ่ เหนือความเห็นแก่ตัว ให้ข้างนอก ธรรมแห่งนิติเป็นใหญ่ ข้างใน ธรรมแท้ของอริยะครองใจ

ถ้าไม่ตระหนักถึงความหมายนัยหลังที่ว่านี้ มนุษย์ก็จะไม่สำนึกที่จะพัฒนาตนขึ้นสู่ระดับของอริยธรรม

ในภาวะที่ขาดการพัฒนาเช่นนั้น เขาก็จะอยู่ภายใต้นิติธรรมที่มีความหมายเป็นเครื่องกำหนดกดบังดับหรือจำต้องฝืนใจทำดั่งที่วามมาแล้ว และความพยายามที่จะฝ่าฝืนละเมิดก็ย่อมจะมีกำลังแรงขึ้น โดยสัมพันธ์กับสภาพจิตปุถุชนดิบและความขาดสำนึกแห่งการพัฒนาชีวิตของเขานั้น

เวลานี้ สังคมในระดับนิติธรรมจึงอยู่ในภาวะแห่งการแข่งขันกันของแรงสวนทาง ๒ ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นการพัฒนาตนของคนที่ขึ้นสู่ระดับชีวิตแห่งอริยธรรม กับอีกด้านหนึ่งเป็นภาวะของการที่จะเป็นอยู่ทำการโดยถือตามความชอบใจ-ไม่ชอบใจของตน ในระดับชีวิตของปุถุชนดิบ ที่นิติธรรมมิใช่เป็นเนื้อตัวแห่งชีวิตของเขา แต่เป็นภาวะกดบีบที่เขาฝืนใจจำต้องทำ

ในสภาพที่เป็นอยู่บัดนี้ ที่พูดได้ว่าด้านแรกอ่อนแรงแรงมาก เพราะแทบไม่มีแม้แต่ความตระหนักรู้ว่าไม่ต้องพูดถึงความมุ่งมั่นพัฒนา ที่ถือได้ว่าไม่มี ในสภาพเช่นนี้ แรงถ่วงดึงลงสู่สภาพสังคมในระดับของปุถุชนดิบก็ย่อมมีกำลังแรง และเมื่อเป็นอย่างนี้ ไม่ต้องพูดถึงว่าสังคมจะพัฒนาขึ้นสู่ระดับของอริยธรรม แม้แต่จะดำรงตัวให้คงอยู่ในระดับแห่งนิติธรรม ก็แสนจะยาก และเมื่อคนไม่พัฒนาตัวขึ้นมาให้ถึง สถานะของความเสมอภาคก็อยู่ด้วยเชื่อรั้งดึง ซึ่งคลอนแคลนหวั่นจะหลุดจะขาดเรื่อยไป

ถ้าแนวโน้มเป็นอย่างนี้ การใช้อำนาจแห่งกายพลและพาหุพลในการเป็นอยู่ทำการโดยถือความชอบใจ-ไม่ชอบใจเป็นประมาธ ในระดับของปุถุชนดิบ ก็ย่อมจะแพร่หลายเฟื่องฟูมากขึ้นๆ ซึ่งก็หมายถึงการไม่มีความเสมอกัน มีแต่การแข่ง-ข่มกันด้วยอำนาจของแรงกายแรงแขนดั่งที่วานั้น

เมื่อถึงขั้นนี้ก็ย่อมกระทบต่อสถานะและการพัฒนาของสตรี เพราะสตรีอาศัยความเสมอกันที่นิติธรรมอำนวยให้ แม้ว่าอาจจะยังเป็นแค่ความเสมอแบบเฟ่งจ้องจะแย่งชิง ก่อนที่จะขึ้นไปสู่ความเสมอ-สมานในระดับของอริยธรรม ถ้านิติธรรมไม่มี สตรีก็สูญเสียความเสมอภาคไปโดยง่าย

ถึงตรงนี้ ก็รวบรัดลงข้อสรุปได้ว่า บัดนี้ นอกจากต้องเร่งปลูกให้คนตระหนักสำนึกในการที่จะพัฒนาตนของแต่ละคนขึ้นไปสู่อริยธรรมแล้ว สตรีก็จะต้องตื่นตัวเป็นพิเศษในการพัฒนาตนและช่วยพัฒนาคนในขั้นนี้

เราตั้งนิติธรรมขึ้นไว้ให้เป็นหลักประกันของสิทธิเสรีภาพบนฐานของความเสมอภาค แต่นิติธรรมไม่เป็นหลักประกันที่แท้และยั่งยืน ถึงจะวางระบบคุมคานกันมันแน่น แต่นิติธรรมก็เป็นหลักประกันที่จบในตัวมันเองไม่ได้ อริยธรรมที่พัฒนาขึ้นมาในตัวคนต่างหาก เป็นหลักประกันที่แท้ของนิติธรรม

ถ้าคนหลงละเลิงประมาท ไม่พัฒนาจิตใจและปัญญา ให้ตนเป็นคนที่มีอริยธรรม คนนั้นแหละก็จะทำให้นิติธรรมล้มคว่ำตั้งอยู่ไม่ได้

ถ้าพัฒนาคนให้มีอริยธรรมไม่ได้ แล้วว่าคนขาดความรักธรรม ไม่รักความจริง ไม่ถือความถูกต้อง แค่นี้นิติธรรมก็อ่อนแอ

นิติธรรมที่แท้ไม่ใช่เป็นแค่ตัวกำหนดกำกับให้คนมีความเสมอภาคเท่านั้น แต่มันเป็นระบบการสร้างโอกาสและส่งเสริมให้คนพัฒนาตนให้มีอริยธรรม ที่จะเป็นหลักประกันให้นิติธรรมเป็นของแท้และยั่งยืนอยู่ได้

ต้องให้คนพัฒนาตนเข้าในวิถีของอริยธรรมด้วยการศึกษาดังแต่ชีวิตช่วงแรก คือตั้งแต่ต้นปฐมวัยที่ยังอยู่กับพ่อแม่ที่บ้านในครอบครัว จึงจะมีโอกาสซึบซับอริยธรรมเข้าเป็นเนื้อตัวของชีวิตและเป็นวิถีชีวิตที่อยู่ตัวได้

แน่นอนว่า บุคคลที่จะเป็นแกนของงานการศึกษาพัฒนานี้ ก็คือสตรี ผู้เป็นแม่ ซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมประสานพาให้ตั้งแต่ชายที่เป็นพ่อมาเข้าร่วมขบวนการศึกษาเพื่อนำบุคคลใหม่เข้าในวิถีแห่งอริยธรรมนั้น

ที่จุดนี้ จึงเป็นการย้ำสำทับบาทบาทของสตรีโดยสถานะของแม่ในครอบครัว ที่จะเป็นหลักประกันของสังคมในการพัฒนาคนขึ้นสู่อริยธรรม เพราะการพัฒนาอริยธรรมให้ได้ผลแท้ ก็คือเริ่มจากการอบรมเลี้ยงดูของแม่ที่สืมากับพ่อ ในครอบครัวนี้

ในที่สุด สตรีก็เป็นผู้กำไว้ในมือซึ่งชะตากรรมของสังคม และนี่ก็คือจะต้องย้ำเน้นหลักอริยาวุฒิแห่งการพัฒนาสตรีสู่ความเป็นอริยชนนั่นเอง

ถ้าสตรีเป็นอริยสาวิกา มารดาก็เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโตงอกงามขึ้นในวิถีของความเป็นอริยชน ที่จะมาสร้างสังคมในระดับแห่งอริยธรรมให้สำเร็จได้อย่างมั่นใจ

เรื่องทั้งหมดนี้บอกว่า ความเป็นบุรุษสตรีมิใช่มีสาระแค่จะมาแข่งจ้องกันอยู่ในการที่จะได้จะเอาอะไรๆ ให้เท่ากัน หรือคอยระวังไม่ให้ถูกเอาเปรียบ เราไม่ควรจบบอญู่แค่เท่าที่ชิงข่มแข่งแย่งชิง แต่ควรคิดควมมองกว้างออกไป ให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติที่จะได้ประโยชน์เต็มตัวของสภาวะ

มนุษย์ที่แยกมีหญิงมีชาย ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติที่ว่า เมื่อไม่อาจให้สมบุรุษได้อันเดียวได้ ก็มีทางเลือกที่จะแยกกันไปเอาส่วนต่างมาเติมกันให้รวมเป็นเต็ม แต่เมื่อเข้าถึงอริยภาวะ ก็จะมีคุณสมบัติที่ตามสภาวะ

เมื่อยังอยู่ในภาวะปุถุชน แม้จะยังไม่พ้นงานแก้ปัญหาคารแข่ง-ข่ม ระวังความเท่าเทียม แต่น่าจะสำนึกว่า จุดเน้นแท้อยู่ที่การรู้ทันทางเลือก โดยรู้เข้าใจรู้จักว่าจะใช้ทางเลือกที่ต่างกันนั้นๆ อย่างไร ให้ได้คุณค่าประโยชน์สูงสุด ด้วยความตระหนักรู้ที่จะเอามาเสริมเติมกัน

ทั้งนี้ คุณค่าและประโยชน์ของแต่ละทางเลือก ที่มากหรือน้อย สูงหรือด้อย ย่อมขึ้นต่อกาลเทศะ โดยมีสมมติบัญญัติครอบงำด้วย

เมื่อเป็นอริยชน ก็เป็นอยู่และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายให้สอดคล้องสมควร ด้วยความรู้เท่าทัน ตามที่มันเป็นสมมติบัญญัติ เพื่อสังคมในโลก

เมื่อยังเป็นปุถุชน ก็ไม่ลืมที่จะพัฒนาตนขึ้นสู่อริยภาวะที่ความต่างสลาย ความไม่เท่าละลาย บรรจบเป็นภาวะเสมอสมานอย่างที่ได้กล่าวมา

๙ ผนวก ๙

รู้จักอรรถกถา

การ “รู้จักอรรถกถา” ที่เขียนต่อไปนี้เป็นส่วนขยายความต่อจากคำตอบข้อพิจารณาที่ ๒ เกี่ยวกับประวัติการบวชของพระเรวตะ ข้างในเนื้อเล่ม จึงควรอ่านตอนนั้นก่อน

ขอให้สังเกตคำที่พูดไว้ข้างต้นว่า คำว่า “อรรถกถาธรรมบท” เป็นต้นนี้ ถ้าจะพูดให้ถูกต้องจริง ต้องบอกว่า “คัมภีร์ที่บรรจุอรรถกถาแห่งธรรมบท” ทำให้จึงว่าอย่างนี้

เรื่องราวต่างๆ อย่างเรื่องของพระเรวตะนี้ ถ้าพูดให้เคร่งครัด ก็ไม่ใช่อรรถกถา แต่เรื่องพระเรวตะนั้น มีมาในคัมภีร์ที่บรรจุอรรถกถา จะเรียกว่าเป็นเรื่องราวประกอบอรรถกถา ก็ได้

ถ้าอย่างนั้น “อรรถกถา” คืออะไร อยู่ตรงไหน

ที่จริง ตัวคำว่าอรรถกถานั้นเอง บอกอยู่แล้ว แต่เราไม่ดู หรือไม่รู้

“อรรถกถา” มีความหมายตรงตัวชัดเจนอยู่แล้วว่า “ถ้อยคำบอกความหมาย” หรือ “คำอธิบายความหมาย” เช่น เราพูดว่า “นาฬิกา” คนที่ยังรู้ภาษาไทยน้อยมาได้ฟัง ไม่รู้ว่าอะไร เราก็บอกความหมายให้ว่า คือเครื่องบอกเวลา คำว่า “เครื่องบอกเวลา” นี้แหละเป็นอรรถกถา

อย่างไรก็ตาม “อรรถกถา” ในกรณีนี้ ท่านสงวนว่าให้ใช้จำเพาะแก่การอธิบายพุทธพจน์ คือคำตรัสของพระพุทธเจ้า หรือกว้างออกไปหน่อยแก่คำความในพระไตรปิฎก

ดังนั้น “อรรถกถา” ก็จึงได้แก่ ถ้อยคำอธิบายหรือข้อความที่บอกความหมายของพุทธพจน์ หรือของคำความในพระไตรปิฎก

พุทธพจน์ และคำความในพระไตรปิฎก ท่านรักษากันมาในภาษาบาลี ดังนั้น เราจึงพบอรรถกถา อธิบายคำภาษาบาลี

ยกตัวอย่างพุทธพจน์สักแห่งหนึ่ง (อยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๓ ข้อ ๗๐๗ หน้า ๖๔๓ เขียนอ้างอิงเป็น ม.ม.๑๓/๗๐๗/๖๔๓) นำมาให้ดูสั้นๆ ว่า

ติโต ปกุชฺสีปิ ชานาถ ปตฺตยานเ วิหงฺคเม

พระเถระ หรือพระอาจารย์ จะอธิบายพุทธพจน์นี้ เห็นคำไหนยาก หรือควรเข้าใจอย่างไร ท่านก็ยกมาอธิบาย ไช หรือขยายความ ทีละคำ ทีละ ๒ คำ หรือแม้แต่ทีละท่อน ทีละวรรค (นักเรียนบาลีเรียกกันมาว่า “แก้อรรถ”) อย่างที่นี้ก็มีคำอธิบายของท่านว่า (ม.อ.๓/๓๑๑)

ปกุชฺสีติ สกุณเ เต หิ ปตฺเตหิ ยนฺตีติ **ปตฺตยานา**, เวหาสํ คจฺจนฺตีติ **วิหงฺคมา**.

[คำว่า “**ปกุชฺสี**” หมายความว่า นก. ก็แล พวกนกนั้น ไปด้วยปีก ฉะนั้น จึงเป็น “**ปตฺตยาน**/มีปีกเป็นยาน”, ไปทางเวหาส/ฟ้า ฉะนั้น จึงเป็น “**วิหงฺคมา**”]

ที่อื่น บางทีก็อธิบายคล้ายกันกับที่นี้ ยกมาให้ดูอีกตัวอย่างหนึ่ง (สุตต.๑.๒/๒๙๔)

ปกุชฺสีติ สกุณเ เต หิ ปกุชานํ อตฺถิตาย “**ปกุชฺสี**”ติ ญฺจจนฺตี. ปตฺเตหิ ยนฺตีติ **ปตฺตยานา**, เวหาเส คจฺจนฺตีติ **วิหงฺคมา**. เตปิ อเนกปกาภาว กากาทีเภาเทน.

[คำว่า “**ปกุชฺสี**” หมายความว่า นก. ก็แล พวกนกนั้น เรียกว่า “**ปกุชฺสี**” เพราะความที่มีปีก. เพราะไปด้วยปีก ฉะนั้น จึงเป็น “**ปตฺตยาน**”, เพราะไปในเวหาส/ฟ้า ฉะนั้น จึงเป็น “**วิหงฺคมา**”. แม้พวกนกนั้น ก็มีอเนกประการ โดยประเภทมี “กา” เป็นอาทิ]

คำอธิบายอย่างนี้ ยกมาเป็นตัวอย่างพอให้เข้าใจได้ง่าย เป็นคำ
สามัญสัณทธาน้อย ที่นี้จะให้ดูคำอธิบายที่เป็นเรื่องของข้อธรรมบ้าง เช่น ท่าน
อธิบายพุทธพจน์ในมงคลสูตร (ขุ.ขุ.๒๕/๖/๔) จุดหนึ่ง (ขุททก.อ.๑๒๐) ว่า

สงฺคโหติ สมมานนาทีหิ อุปการกรณั

[คำว่า “**สังคหะ/สงเคราะห์**” หมายความว่า การทำความเกื้อหนุน/
อุปการะ ด้วยการนับถือ เป็นต้น]

เพื่อรวบรัด ขอให้ดูเฉพาะตัวอรรถกถา (รวมถึงฎีกา) อีก ๒-๓ แห่ง

สมโถติ จิตเตกคฺคตา. **วิปัสสนาติ** สงฺขารปริคฺคาหกณณั. (อภ.อ.๒/๓๐)

[“**สมถะ**” หมายถึง เอกัคคตาแห่งจิต. “**วิปัสสนา**” หมายถึง ญาณที่
จับได้ไล่ทันสังขาร]

ภาวนาติ อุปฺปาพนา วทฺตมฺนา จ. (วิสุทฺธิ.ฎี.๑/๒๒๕)

[“**ภาวนา**” หมายถึง การทำให้เกิดขึ้น และการพัฒนา/เจริญ]

สุคตินฺติ สฺุนทฺรํ คติ, สุขสุถฺ วา คตินฺติ สุคฺติ. **สคฺคนฺติ** รูปาทิ-
สมฺปตฺตีหิ สุญฺจํ อคฺคนฺติ สคฺคํ... เขตฺถ จ สุคฺตฺคคฺคณณ มนุสฺสคฺติปิ
สงฺคฺยหติ, สคฺคคคฺคณณ เทวคฺติ เอว. (อติ.อ.๘๔)

[คำว่า “**สุคติ**” มีอธิบายว่า คติ ที่สุนทร/ดี, หรือคติแห่งความสุข
เพราะฉะนั้นจึงเป็น “สุคติ”. คำว่า “**สัคคะ/สววรรค**” มีอธิบายว่า เป็นอัครคะ/
อัคร/เลิศ อย่างแสนดี ด้วยสมบัติทั้งหลายมีรูปสมบัติเป็นต้น เพราะฉะนั้น
จึงเป็น “สัคคะ/สววรรค”... และในที่นี้ ด้วยศัพท์ว่า “สุคติ” แม้มนุษย์คติ ก็
ถูกรวมไว้ด้วย, (แต่) ด้วยศัพท์ว่า “สัคคะ/สววรรค” หมายถึงเอาเทวคติเท่านั้น]

อย่างนี้แหละ คืออรรถกถา ยกมาดูพอเป็นตัวอย่าง และพระเถระ
หรือพระอาจารย์ที่ทำคำอธิบายนี้ ก็เรียกว่าเป็น “พระอรรถกถาจารย์”

จะเห็นว่า อรรถกถานั้น คล้ายกับพจนานุกรม หรือ dictionary นี้เอง ต่างแต่ว่า สนวนไว้ให้เรียกเฉพาะคำอธิบายพุทธพจน์ หรือคำความในพระไตรปิฎก ว่าเป็นอรรถกถา ไม่เรียกทั่วไป (เพื่อมิให้ปะปนสับสน คัมภีร์รุ่นต่อมา ที่ทำคำอธิบายตามอย่างนี้ ถือว่าอธิบายต่อจากอรรถกถา มิใช่อธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง ไม่เรียกว่าอรรถกถา แต่เรียกว่าฎีกา ฯลฯ)

อนึ่ง อรรถกถากว้างกว่า เพราะตามปกติ พจนานุกรม หรือ dictionary อธิบายแค่คำ แต่อรรถกถาอธิบายทั้งคำและความ

แล้วก็ต่างกันอีกอย่างหนึ่ง คือ พจนานุกรม/dictionary เรียงคำตั้งตามลำดับอักษร แต่อรรถกถา เรียงไปตามคำที่ตรัส หรือตามลำดับข้อความในพระไตรปิฎก แต่รวมแล้ว ตำราอย่างนี้ ท่านทำมาแล้วเป็นพันๆ ปี

เป็นธรรมดาว่า อรรถกถานั้นย่อมมีตั้งแต่พุทธกาล เริ่มตั้งแต่พระพุทธรเจ้า บางทีเมื่อตรัสสอนอะไร หรือทรงสนทนา หรือทรงตอบปัญหาแก่ใครเสร็จไปแล้ว อาจจะตั้งแต่ตอนเช้า ต่อมา ถึงตอนค่ำ ขณะที่ทรงสนทนากับพระสาวก อาจมีพระบางรูปทูลถามหรือทูลขอคำอธิบายสำหรับข้อสงสัยบางอย่างในเรื่องที่ตรัสในตอนเช้านั้น คำตรัสอธิบายของพระพุทธรเจ้าที่ละเอียดละอออย่างนี้ ก็เป็นอรรถกถา

แล้วที่มากก็คือ พระมหาสาวก อย่างพระสารีบุตร ฯลฯ พระอนุรุทธ มีศิษย์ท่านละมากมาย ท่านก็สอนก็อธิบายพุทธพจน์ เช่น พระสุตตร และ พุทธบัญญัติแก่ลูกศิษย์

คำอธิบายของพระพุทธรเจ้าและของพระมหาสาวกอย่างนี้ ได้เป็นหลักเป็นแบบแผนหรือต้นแบบ ที่พระทั้งหลายจำหรือนำเอาไปใช้ต่อๆ กันไป แล้วก็ยึดถือเป็นสำคัญที่จะต้องรักษาไว้คู่กับตัวพุทธพจน์ เช่นพระสุตตรที่จะเรียนจะสอนกันต่อไป อรรถกถาก็จึงมีมาคู่กับพระไตรปิฎก แต่มีความสำคัญเป็นรอง หรือเป็นอันดับ ๒

ที่นี้ก็ควรรู้ว่า อรรถกถาแบ่งคร่าวๆ มี ๓ ยุค หรือ ๓ รุ่น ทำให้จึงเกิดเป็นยุค เป็นรุ่นขึ้นมา

เรื่องก็คือว่า อรรถกถาอย่างที่ว่านั้น ก็มี ๓ รักษา ก็ใช้กันเรื่อยมา

ต่อมา พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายมากขึ้น จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในพุทธศตวรรษที่ ๓ พระมหินทเธระไปประดิษฐานพุทธศาสนาในลังกาทวีป ก็นำไปทั้งพระไตรปิฎก และอรรถกถาภาษาบาลี ที่ว่ามาแล้ว (สายอื่นก็คงนำไปบ้าง แต่ไม่พบหลักฐานบอกไว้)

แต่ที่นี้ ในลังกาทวีป คนใช้ภาษาสิงหฬ เมื่อเรียนพุทธพจน์ ตลอดทั้งพระไตรปิฎก อันนั้นแน่ละ ก็ต้องเรียนให้ถึงของต้นเดิมตัวจริงที่เป็นภาษาบาลี ก็รักษาพระไตรปิฎกบาลีไว้ แต่คำอธิบายที่เป็นเครื่องมือศึกษาใช้เป็นเครื่องช่วย ก็ควรอยู่ข้างผู้ศึกษา

เป็นอันว่า เพื่อช่วยผู้ศึกษา อรรถกถาภาษาบาลีที่เอาจากชมพูทวีปมานั้น ท่านก็แปลเป็นภาษาสิงหฬทั้งหมด ในลังกาทวีปก็เลยมีแต่อรรถกถาเป็นภาษาสิงหฬ แล้วก็ยังมีของใหม่ในลังกาเองเพิ่มขึ้นมาอีกบ้าง ส่วนอรรถกถาบาลีที่นั่น ก็เป็นอันค่อยๆ หดไปจนสิ้น

นี่ก็เป็นอรรถกถารุ่นใหม่ จึงนับของเดิมในภาษาบาลีเป็นรุ่นแรก ยุคที่ ๑ ส่วนอรรถกถาภาษาสิงหฬนี้ ก็เป็นรุ่น ๒ ยุคที่ ๒ ซึ่งก็แปลมา สืบมาจากของยุคที่ ๑ นั่นเอง

เรื่องไม่จบเท่านั้น หันกลับไปดูในอินเดียแดนชมพูทวีป พระที่นั่นก็ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ของรุ่นแรก (ที่นับเป็นยุคที่ ๑) เรียนกันมา ไม่รู้ด้วยกับอรรถกถาสิงหฬ ที่เป็นรุ่น ๒

แต่ต่อมา พุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลงๆ รักษาคุ้มครองไว้ได้เฉพาะพระไตรปิฎกบาลี ส่วนอรรถกถาภาษาบาลีร่อยหรอหล่นหายไปจนหมด (นี่คือรุ่นแรกหมดจริงๆ)

จนถึงใกล้ๆ พ.ศ. ๙๕๐ พระพุทธโฆสจารย์ ชาวอินเดีย ก็ได้รับคำสั่งจากอาจารย์ของท่าน ให้ไปลังกาทวีป ไปขอแปลอรรถกถาภาษาสิงห์ที่นั่น กลับมาเป็นภาษาบาลี แล้วจะได้เอาไปใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการศึกษาพระไตรปิฎกบาลีในชมพูทวีปกันอีก

พระพุทธโฆสจารย์ จากอินเดียนั้น เมื่อถึงลังกาทวีป ผ่านการทดสอบแล้ว ก็ได้รับอนุญาตให้แปลอรรถกถาภาษาสิงห์ กลับเป็นภาษาบาลีจนเสร็จเกือบทั้งหมด (ที่เหลือ ก็มีท่านอื่น เช่น พระธรรมบาลมาแปลจนหมด) แต่ท่านไม่ได้แปลแบบคำต่อคำ ท่านแปลแบบสะสางรวบรวมประมวลความ เสร็จงานได้อรรถกถาภาษาบาลีแล้ว ก็นำไปชมพูทวีป

งานของพระพุทธโฆสจารย์เสร็จ ลังกาทวีปก็ได้อรรถกถาภาษาบาลีด้วย และที่ลังกาก็ใช้อรรถกถาชุดใหม่นี้เป็นแบบแผนต่อมา ส่วนอรรถกถาภาษาสิงห์ก็หมดสิ้นไป

ถึงตอนนี้ ก็เป็นอันว่า เข้ายุคที่ ๓ คือ มีอรรถกถาภาษาบาลีชุดใหม่เป็นอรรถกถารุ่นที่ ๓ ซึ่งมีอยู่และใช้กันทั่วไปในปัจจุบัน

หมายความว่า เวลานี้ เมื่อพูดคำว่า "อรรถกถา" ก็หมายถึงอรรถกถารุ่นที่ ๓ นี้ จนคนแทบไม่รู้เรื่องเก่าของอรรถกถายุคก่อนๆ

จึงควรทวนไว้ว่า อรรถกถามี ๓ รุ่น ใน ๓ ยุค คือ

รุ่นที่ ๑ อรรถกถาภาษาบาลี ที่สืบมาตั้งแต่พุทธกาล แต่สูญสิ้นไปแล้ว

รุ่นที่ ๒ อรรถกถาภาษาสิงห์ ที่แปลจากอรรถกถาบาลีรุ่นที่ ๑ ก็หมดสิ้นไปแล้ว

รุ่นที่ ๓ อรรถกถาภาษาบาลี แปลจากอรรถกถารุ่นที่ ๒ (แปลจากภาษาสิงห์) ซึ่งใช้กันอยู่

อรรถกถานั้น ก็ตั้งที่พูดมาแล้ว ถ้าว่ากันอย่างเคร่งครัด ก็คือตัว ถ้อยคำบอกความหมายหรือข้อความอธิบายพุทธพจน์และตัวบทต่างๆ ใน พระไตรปิฎก

ตัวอรรถกถาแท้ๆ นี้แหละ ที่ถือว่าสำคัญมาก ท่านพยายามรักษา สืบทอดมาให้ดีที่สุด เป็นแกนของการศึกษาเล่าเรียนที่จะให้เข้าถึงพุทธ พจน์และทั่วทั้งพระไตรปิฎก

อรรถกถาจึงเป็นเนื้อแท้หรือส่วนแกนของคัมภีร์ที่เรียกว่าอรรถกถา

แต่นอกจากตัวอรรถกถาแท้ๆ แล้ว ก็มีสิ่งที่ประกอบอรรถกถา หรือเนื้อหาที่พ่วงมาด้วยในคัมภีร์หรือตำราที่บรรจุอรรถกถานั้นๆ จะว่า เป็นกำไรหรือของแถมติดมา ก็ได้

ส่วนประกอบ และส่วนพ่วงนี้ ที่สำคัญก็ได้แก่

- ความคิดเห็นของท่านผู้จัดทำอรรถกถา ที่เรียกว่าพระอรรถกถา- จารย์ คัมภีร์(ที่บรรจุ)อรรถกถานั้น บางทีก็เป็นเวทีกถาเถียงไปด้วย เช่น ท่านว่า ในเรื่องนี้ “เกจ” อาจารย์บางพวกว่าอย่างนี้ “อปเร” อาจารย์อีกพวกหนึ่งว่าอย่างนั้น “ชฎเณ” อาจารย์พวก อื่นว่าอย่างโน้น ที่ท่านปฏิเสธ ก็มาก ที่ท่านเห็นด้วย ก็มี
- เรื่องราวและเรื่องเล่า เพื่อประกอบหรือเสริมความรู้ความเข้าใจ มีทั้งเรื่องจุลจกเล็กๆ น้อยๆ และเรื่องใหญ่เรื่องยาว เช่น ท่านจะ อธิบายความในพระสูตรหนึ่ง มีคำเริ่มเรื่องบอกว่า เวลานั้น พระพุทธเจ้าประทับที่เมืองราชคฤห์ พระอรรถกถาจารย์ก็อาจจะ บอกความหมายของชื่อเมือง และเล่าประวัติของเมืองนั้น หรือใน พระสูตรนั้น พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับพราหมณ์ชื่อนั้นๆ ท่านก็ แนะนำตัวให้รู้ว่าเขาเป็นใคร มีกำเนิด มีวงศ์ตระกูล มีประวัติ มี อธิพิพล ฯลฯ อย่างไร

โดยเฉพาะเรื่องที่มีมักจะยาว ก็คือ เรื่องราวอันเป็นข้อปรารภที่พระพุทธเจ้าจะตรัสคำสอนหรือคาถาครั้งนั้นๆ หรือขยายรายละเอียดของเรื่องทีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเพียงย่อเยื้อง (เช่น เรื่องในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และในคัมภีร์อรรถกถาชาดก)

บางทีก็มีเรื่องที่ท่านเล่าเสริมเข้ามาเอง เพื่อประกอบความเข้าใจในการอธิบายสาระบางอย่าง นับว่าเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด

เรื่องตำนานก็มาก รวมทั้งเรื่องเล่าสืบกันมาในถิ่น เรื่องราวมากมายในยุคสมัยต่างๆ บนลังกาทวิป ซึ่งแน่นอนว่าไม่ได้มีมาจากอรรถกถาภาษาบาลีรุ่นแรกที่เข้าไปในลังกา แต่ในชีวิตจริงที่เรียนที่สอนกันในลังกาทวิปนั่นเอง เรื่องราวเหตุการณ์ที่พบเห็นได้ยิน ก็ถูกบันทึกเก็บรวมเข้ามา เป็นประโยชน์ส่วนแถม

ในอรรถกถาภาษาบาลีปัจจุบัน คือรุ่น ๓ ที่ใช้กันอยู่ มีเรื่องราวในลังกาทวิปเหล่านี้มากมาย ทั้งเรื่องบ้านเมือง การสงคราม เรื่องพระสงฆ์ เรื่องชาวบ้าน รวมทั้งเรื่องมาในตำนานอย่าง *ทีปวงส์* พงศาวดารลังกา แสดงว่าพระพุทธโฆสจารย์ เป็นต้น รับทอดมาจากอรรถกถาภาษาสิงห์ ที่เป็นรุ่น ๒ นั้น

บอกแล้วว่า เนื้อแท้ ซึ่งท่านถือเป็นสำคัญ ต้องรักษาสืบทอดให้ดี ก็คือตัวอรรถกถาจริงๆ ที่พูดมาแล้ว ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีข้อที่ต้องมาถกเถียงกันภายหลังบ้าง แต่ถ้าไม่มีตัวอรรถกถาที่แท้ เราจะได้เข้าถึงพระไตรปิฎกของเดิมซึ่งเป็นภาษาบาลีนั้นไม่ไหว แค่ว่าพูดง่ายๆ ก็อาจจะติดตันเลย

เหมือนคนอ่านภาษาอื่น โดยไม่มีพจนานุกรม ไม่มี dictionary (ฟังคนจริงจึงไม่ได้ เพราะเป็นภาษาที่ตายแล้ว คนเป็นเพียงตัวต่อ)

ส่วนเรื่องราวต่างๆ และเรื่องเล่าสืบมาทั้งหลายนั้น อย่างที่ว่าแล้ว เป็นส่วนเสริมส่วนประกอบ

ในส่วนของเรื่องราวเชิงประวัตินั้น เท่าที่ได้พบ ท่านคงจะเอาใจใส่ระวังมากหน่อยสำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ดังที่มีการบอกแจ้งว่าที่คัมภีร์โน่นอย่างนั้นนะ ไม่ใช่ ไม่ควรไปถือตาม

ยกตัวอย่าง ในคัมภีร์บรรจุจรรถถาแห่งอปทาน (อป.๑/๘๑) ท่านเล่าพุทธประวัติ บอกว่าเสด็จออกผนวชในวันที่พระราหุลประสูติ แล้วท่านก็เขียนกำกับไว้ว่า

“ยํ ปน ชาตกฏฐกถายํ ‘ตทา สตตทาหชาโต ราหุลกุมารโ
โหตี’ติ วุตตํ, ตํ เสสฏฐกถาสุนตฺถิ ฯ ตสฺมา อิทมเว คเหตุพฺพํ ฯ”

(“ส่วนคำที่กล่าวไว้ในอรรถถาแห่งชาตกว่า ‘เวลานั้น ราหุลกุมารประสูติแล้วได้ ๗ วัน’ คำที่เวลานั้น ไม่มีในอรรถถาอื่นเลย เพราะฉะนั้นพึงถือเอาดังที่บอกมานี้เท่านั้น”)

[พึงทราบด้วยว่า คัมภีร์อรรถถาชาตกช่วงตอนนี้ เวลานี้ดูเหมือนจะหายไป และเท่าที่มีกันอยู่ กลายเป็นถูกแทนที่ด้วยข้อความจากอรรถถาแห่งอปทานนี้เอง]

ส่วนเรื่องราวอย่างอื่น เช่น เรื่องของพระเวรตะนี้ ท่านคงถือสำคัญแค่สาระของเรื่อง หรือเหตุการณ์ที่เป็นตัวประเด็น หรือเป็นแกนของเรื่องแล้วก็ปล่อยให้นำไปเล่ากันแบบสบายๆ เพราะเรื่องอดีตอย่างนี้ ไม่มีทางที่ใครจะค้นหาตรวจสอบให้ได้แน่ชัดกว่านั้น

ยิ่งเมื่อเอาไปเล่าประกอบเสริมสาระทางธรรม ก็ขยายความกันไป บางที่มีบทสนทนาโต้ตอบใส่เข้ามาด้วย โดยมุ่งให้ได้ผลในการเล่าเรื่องประกอบการอธิบายธรรมนั้น เช่น ทำให้น่าสนใจ ได้รส ช่วยเสริมความเข้าใจ ให้เห็นจริงเห็นจังยิ่งขึ้น แม้กระทั่งให้นำต้นต้น จนบางที่ไม่ทันนึกว่าไปขัดกับข้อมูลฐานเดิม หรือเสี่ยงต่อการพลาดหลัก

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่เด่นของคัมภีร์ชั้นหลังที่บรรจુวรรณกาสิบมานี้ คือมีเรื่องราวจำพวกอภิชาติปาฏิหาริย์ ยิ่งใหญ่อัจฉริยะ พิลึกพิลั่น น่าจะเหลือเชื่อมากมาย ข้อนี้คงเป็นไปตามความนิยมของยุคสมัย ที่เป็นลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมแห่งกาลเทศะนั้น

แต่ความนิยมของยุคสมัยอย่างนั้น พอถึงยุคใหม่ คำนิยมทางวรรณกรรมเปลี่ยนไป เรื่องที่คนของยุคสมัยในกาลเทศะนั้นอ่านฟังแล้ว พูฟ้าตื่นใจ แต่คนต่างสมัยในกาลเทศ่อื่นอ่านฟังแล้วกลับตรงข้าม ทำให้เสียความรู้สึก ชวนให้ไม่เชื่อ หรือถึงกับปฏิเสธ ไม่สนใจ ไม่อยากอ่าน

ลักษณะยิ่งใหญ่อัจฉริยะอย่างนั้นด้านหนึ่ง ก็คือ จำนวนเลขที่มากมายมหาศาล เช่น แปดหมื่น แสนโกฏิ หลายอสงไขย

ความยิ่งใหญ่อัจฉริยะ และจำนวนมากมายมหาศาลอะไรเหล่านี้ คงต้องนึกถึงอย่างรู้เท่าทัน โดยเข้าใจสภาพของยุคสมัยในกาลเทศ่นั้นๆ

ขอให้นึกย้อนไปถึงสภาพแวดล้อมทางลัทธิศาสนาและความเชื่อถือตามคติฮินดูเป็นต้น ในอินเดียยุคนั้น ที่เทวดาทัวจักรวาล ยกทัพเหาะมาเติมฟ้า ใช้อาวุธวิเศษทำสงครามกัน ฯลฯ พระอิศวรพิโรธ สาปแช่งก็ก่อกองกัมปนาทสนั่นหวั่นไหว เกิดเป็นเหตุการณ้อัจฉริยะพิลึกพิลั่นแสนตื่นเต้น (หลายท่านคงจำได้ถึงภาพยนตร์อินเดีย ในสมัยที่ผ่านมามีใกล้ๆ นี้)

ในยุคที่เทพเจ้าทรงคักดาลำแดงเดช เต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ของโลหะ ไทโลหะ โม่หะอย่างนั้น พุทธศาสนาก็มีการแสดงธรรมที่ช่วยให้เทวดาจำนวนหมื่น แสน อสงไขย หรือหลายโกฏิ พันกิลเลส บรรลุธรรม กลายเป็นเทพที่ดีมีเมตตากรุณา

เมื่อจะพูดกับเขา ก็ต้องว่ากันให้ทันให้ถึงสมัยนิยมของกาลเทศะอย่างนี้ จึงจะพอถ่วงดึงตรึงศรัทธาและความสนใจของเขาได้

ยกตัวอย่างเล็กน้อยก็พอ (เพราะมีเรื่องเยอะ หาไม่ยาก) เช่น เรื่องที่ท่านเล่าไว้แห่งหนึ่งในคัมภีร์อรรถกถาแห่งธรรมบท (ไม่ใช่ตัวอรรถกถา, ธ.อ.๑/๗๗-๗๘) บรรยายเหตุการณ์ตอนหนึ่งในพุทธประวัติว่า

“...เสด็จขึ้นม้ากัณฐกะ มีนายจันนะเป็นสหาย อันเทวดาในหมื่นจักรวาลห้อมล้อมแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ ... อันท้าวสัทัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวาร ทูลขอให้ทรงแสดงธรรม... เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โภกวิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ตั้งมน้ำอมฤต...”

จะให้ชัดอีกแง่หนึ่ง ขอให้เทียบเรื่องเดียวกัน ที่เป็นของเดิมในพระไตรปิฎก กับเรื่องนั้นที่นำไปเล่าในคัมภีร์บรรจ้อรรถกถา

ดูตัวอย่าง สมจิตตสูตร เมื่อพระสารีบุตรแสดง และพระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสต่อ พอพระสูตรจบ ก็คือจบเรื่อง (อง.ทก.๒๐/๒๘๑/๘๐) ได้คำสอนไว้ศึกษา

แต่ในคัมภีร์บรรจ้อรรถกถาแห่งวินัย (วินย.อ.๑/๗๓) เล่าเรื่องที่พระมหินทเถระไปลังกาทวีป ได้นำพระสูตรหลายสูตรของพระพุทธเจ้าไปเทศน์ในวาระต่างๆ ในวาระที่ท่านเทศน์ สมจิตตสูตร นี้ พอจบก็บอกว่า มีเทวดาบรรลุธรรมาหลายองค์ไชย

ที่ว่านี่ก็คืออย่างที่บอกแล้วว่า จับที่ตัวเหตุการณ์ซึ่งเป็นสาระหรือแกนของเรื่อง ได้แก่การที่พระมหินทเถระได้ไปลังกาทวีปในช่วงเวลานั้น และทำงานที่เป็นการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาสำเร็จ

ส่วนเรื่องราววิจิตรพิสดารอัศจรรย์และจำนวนมโหฬาร ก็เข้าใจไปตามลักษณะของวรรณกรรมแห่งยุคสมัยในกาลเทศะอย่างที่กล่าวแล้ว โดยรู้เท่าทันพร้อมอยู่ว่า อะไรเป็นอรรถกถา อะไรเป็นเรื่องเล่าของท่านผู้สืบรักษาอรรถกถา

จะดูที่ง่ายกว่านั้นก็ได้อีก คัมภีร์หนึ่งที่สี่บรรทัดถัดมา (สุตต.อ.๒/๑๓๒) บอกว่า ในพระนครสาวัตถี มีคนอยู่ ๑๘ โกฏิ และคล้ายกันนั้น คัมภีร์แห่งอรรถกถาธรรมบท (อ.อ.๑/๑๓๑) กล่าวว่า ในวันที่เขาปล่อยช้างนาฟ้าคีรีมา ให้ทำร้ายพระพุทธรูปเจ้า แต่ช้างกลับสงบได้นั้น ทรงแสดงธรรมแก่ชาวเมืองราชคฤห์ที่มาประชุมกัน ๑๘ โกฏิ มีผู้ได้บรรลุธรรม ๘ หมื่น ๔ พัน

คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นแหละ (อ.อ.๑/๕) บอกว่า ในสาวัตถีมี ๗ โกฏิ (ต่างกับ สุตต.อ. ที่ว่ามี ๑๘ โกฏิ) ในจำนวนนี้ ฟังธรรมแล้ว ได้เป็นอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิ ยังเป็นปุถุชนประมาณ ๒ โกฏิ (จำนวนอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏินี้ ใน อ.อ. ตรงกันหมดทั้ง ๒/๘๓; ๗/๑๒; ๘/๑๔๓ ด้วย คือ อริยชนมากกว่าปุถุชน ๓ โกฏิ อาจจะเป็นท่านผู้เดียวกันเล่า)

คงไม่มีใครคิดว่า สาวัตถี และราชคฤห์ จะใหญ่โต มีคนอยู่เมืองละถึง ๑๘๐ ล้านคน (มากกว่าพลเมืองหลายประเทศ) จำนวนคนอย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นตัวเลขอัศจรรย์ คงเข้าใจในพวกที่เรียกว่า “อเนกสังขยา” คือเป็นจำนวนที่มุ่งเพียงให้รู้ว่ามากมายเหลือเกิน นับไม่ได้/ไม่ได้นับ

คงเป็นทำนองว่า เมื่อจะบอกว่ามาก ท่านก็ขึ้น ๕๐๐ ไม่ใช่เพียงใจ ๕๐๐ แต่มีทั้งนั้น มาถนพ ๕๐๐ ราชกุมาร ๕๐๐ ภิกษุ ๕๐๐ ภิกษุณี ๕๐๐ ฤาษี ๕๐๐ ทารก ๕๐๐ กุมารี ๕๐๐ พ่อค้า ๕๐๐ พระอรหันต์ ๕๐๐ บางคนคงให้นึกเทียบสำนวนไทย เช่นว่า ร้อยแปดพันเก้า

เป็นอันจับเอาที่สาระ หรือเจตนารมณ์ก็แล้วแต่ คือให้เห็นสำคัญว่า ๑) มีเหตุการณ์ที่ควรถือว่ายิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้น ๒) มีคนเกี่ยวข้องจำนวนมาก

ที่พูดนี้ ว่าตามที่ได้พบและพอจะมองเห็นได้ ขอให้ถือว่าเป็นการสันนิษฐานหรือเท่าที่จะเดาได้ เป็นทางของการศึกษา ฟังพิจารณากันต่อไป แต่ตั้งได้บอกข้างต้นว่า มุ่งให้รู้เข้าใจเพื่อวางใจวางท่าทีและมองถึงทางที่จะปฏิบัติให้พอดี